

UNIwersytet WarMińsko-Mazurski w Olsztynie
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

KWARTALNIK

Wydawnictwo
Uniwersytetu WarMińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

RADA NAUKOWA

Susana Gonçalves (Instituto Politécnico de Coimbra, Portugalia), Carmen Lázaro Guillamón (Universitat Jaume I Castellón, Hiszpania), Michele Indelicato (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Iveta Kovalčíková (University of Presov, Słowacja), ks. Krzysztof Orzeszyna (Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska), Igor Palúš (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja), Salvatore Antonello Parente (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Elitsa Petrova (Vasil Levski National Military University, Bułgaria), Anatolii Rachynskyi (National Academy of Public Administration under the President of Ukraine – NAPA, Ukraina), Sanan Sadiyev (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces, Azerbejdżan), Mariusz Solis (Kwatera Główna NATO), Ognen Spasovski (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), Laura Tafaro (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Cezar Vasilescu (Romanian National Defense University “CAROL I”, Rumunia)

REDAKTOR NACZELNY

ks. Wojciech Guzewicz (UWM)

SEKRETARZ REDAKCJI

Piotr Wojnicz (UWM)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

♦ nauki o bezpieczeństwie: Piotr Gawliczek (UWM), ♦ edukacja: Ryszard Skawiński (UWM), Rosa Indelicato (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), ♦ komunikacja społeczna i media: Marta Więckiewicz-Archacka (UWM), ♦ nauki o polityce i administracji: Jacek Janusz Mrozek (UWM), ♦ nauki prawne: Sławomir Kursa (UWM), ♦ prawo kanoniczne: ks. Florian Lempa (UWM)

REDAKTORZY JĘZYKOWI

♦ język angielski: Hannah Elizabeth James (University of the West of Scotland, Szkocja), ♦ język francuski: Thérèse Consigny (Université Paris – IV, Francja), ♦ język polski: Ryszard Skawiński (UWM), ♦ język rosyjski: Алина Жилинская (Катехетический институт, г. Гродно, Białoruś), ♦ język włoski: Maria Casola (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy)

REDAKTORZY STATYSTYCZNI

♦ Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), ♦ ks. Arkadiusz Orzeł (Wyższe Seminarium Duchowne w Elku)

PROJEKT OKŁADKI

Marek Kuryłowicz

Czasopismo jest wydawane pod auspicjami programu NATO DEEP / An international scientific journal published under the auspices of NATO Defence Education Enhancement Program

ADRES

Redakcja „Civitas et Lex”

19-300 Elk

ul. Kościuszki 23

tel. 87 621 60 76; 87 621 07 07; 87 621 03 08

online: <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>

<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>

ISSN 2392-0300

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2021

Wydawnictwo UWM

ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn

tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38

www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/

e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 70

Ark. wyd. 8,5; ark. druk. 7,25

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. 105

SPIS TREŚCI / CONTENTS

Od Redakcji / Editorial	5
-------------------------------	---

NAUKI O POLITYCE I ADMINISTRACJI / / POLICY AND ADMINISTRATION SCIENCES

Stanisław Bułajewski, Wójt (burmistrz, prezydent miasta) – przestępcą? / Commune head (mayor, city president) – a criminal?	7
---	---

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE / SECURITY STUDIES

Khayal Iskandarov, Piotr Gawliczek, Deterrence as a component of response to hybrid threats (the South Caucasus as a focal point)	17
---	----

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

Jan Kluza, Przestępstwo kradzieży z włamaniem w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego w odniesieniu do wykładni norm prawa karnego materialnego / The crime of burglary in the view of the Supreme Court's case-law regarding the interpretation of substantive criminal law	27
Ferdinando Parente, La ritenzione della caparra confirmatoria. Riflessioni brevi su un caso di recesso in autotutela / The retention of the confirmatory deposit. Brief reflections on a case of withdrawal in self-protection	41
Paweł Szecówka, Nowa dyrektywa interpretacyjna jako odpowiedź na barierę MŚP w zakresie niejasności przepisów prawa podatkowego – kilka uwag / The new interpretative directive as a response to the SME barrier regarding ambiguity in tax law – a few remarks	49

VARIA

Ryszard Skawiński, Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2020 (ks. Wojciech Guzewicz) / Bibliography of the literature of the clergy of the Ełk diocese in 1992–2020 (priest Wojciech Guzewicz)	61
---	----

RECENZJE / REVIEWS

Wojciech Guzewicz, Z. Chmielewski, <i>Parafia rzymskokatolicka św. Józefa w Węgielsztynie (1962–2019)</i> , Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Węgielszyn 2020, ss. 115	105
Wojciech Guzewicz, O. Roland Prejs OFM Cap., <i>Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Studium prozopograficzne</i> , Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, ss. 404	109

OD REDAKCJI / EDITORIAL

Szanowni Państwo! Rozpoczynamy ósmy rok wydawania naszego czasopisma naukowego „Civitas et Lex”. Pierwszy w nowym – 2021 – roku numer naszego kwartalnika składa się z ośmiu materiałów naukowych, wśród których znajduje się sześć artykułów naukowych oraz dwie recenzje naukowe książek. Autorom, którzy zamieścili swoje prace w tym wydaniu, wyrażamy wdzięczność i składamy podziękowanie za to, że wybrali właśnie nasz periodyk jako miejsce swojej publikacji – cieszymy się, że możemy służyć w upowszechnianiu rzetelnej wiedzy naukowej. Wszystkim Czytelnikom z kolei życzymy owocnej lektury.

Szczegółowe informacje na temat „Civitas et Lex” znajdą Państwo na naszej stronie internetowej (<http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>) oraz na stronie Platformy Czasopism UWM w Olsztynie (<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>), na które serdecznie zapraszamy.

W imieniu Redakcji
KS. WOJCIECH GUZEWICZ

NAUKI O POLITYCE I ADMINISTRACJI / POLICY AND ADMINISTRATION SCIENCES

STANISŁAW BULAJEWSKI

WÓJT (BURMISTRZ, PREZYDENT MIASTA) – PRZESTĘPCĄ?

1. Uwagi wstępne

Przedmiotem analiz w niniejszym artykule będzie kwestia udzielenia odpowiedzi na (przypuszczalnie) proste pytanie – czy wójt (burmistrz, prezydent miasta) może być przestępcą?

Wydawałoby się, że odpowiedź na tak postawione pytanie powinna być jednoznaczna: nie. Niestety przepisy dwóch podstawowych ustaw normujących kwestie niekaralności organu wykonawczego gminy nadal zawierają kontrowersyjne regulacje (mam tu na myśli ustawę z 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy¹ oraz ustawę z 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych²). Co prawda kilkanaście miesięcy temu częściowo naprawiono tę wpadkę ustawodawcy, jednak problem całkowicie nie zniknął.

2. Ustawa o pracownikach samorządowych a karalność wójta

Artykuł 6 ustawy o pracownikach samorządowych określa warunki, jakie musi spełnić osoba, która chciałaby uzyskać status pracownika samorządowego. Zgodnie z postanowieniami tego przepisu, pracownikiem samorządowym może być osoba, która: jest obywatelem polskim, z zastrzeżeniem art. 11 ust. 2 i 3 (chodzi tu o ustawę o pracownikach samorządowych); ma pełną zdolność do czynności prawnych oraz korzysta z pełni praw publicznych; ma kwalifikacje zawodowe wymagane do wykonywania pracy na określonym stanowisku. Jeśli zaś chodzi o wymogi zatrudnienia pracownika samorządowego na podstawie wyboru lub powołania, to w tym wypadku pracownikiem takim może być osoba, która spełnia wymagania wyżej określone i nie była skazana prawomocnym wyrokiem

STANISŁAW BULAJEWSKI – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7067-4153>, e-mail: stanislaw.bulajewski@uwm.edu.pl

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1319.

² Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1282.

sądu za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe. Z kolei pracownikiem samorządowym zatrudnionym na podstawie umowy o pracę na stanowisku urzędniczym może być osoba, która spełnia wymagania określone w ust. 1 art. 6 ustawy o pracownikach samorządowych oraz dodatkowo: ma co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe; nie była skazana prawomocnym wyrokiem sądu za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe; cieszy się nieposzlakowaną opinią. Nieco inaczej przedstawia się kwestia wymagań, jakie w momencie zatrudnienia stawia się pracownikom samorządowym zatrudnionym na podstawie umowy o pracę na kierowniczym stanowisku urzędniczym. W tym wypadku takim pracownikiem może zostać jedynie osoba, która spełnia wymagania określone w ust. 1 i ust. 3 pkt 2 i 3 ustawy o pracownikach samorządowych oraz dodatkowo: ma co najmniej trzyletni staż pracy lub wykonywała przez co najmniej trzy lata działalność gospodarczą o charakterze zgodnym z wymaganiami na danym stanowisku; ma wykształcenie wyższe w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym i nauce.

Jak łatwo możemy zauważyć, z wójtem (burmistrzem, prezydentem miasta) może być nawiązany stosunek pracy tylko w sytuacji, gdy osoba ta nie była skazana prawomocnym wyrokiem sądu za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe. Tym samym wójt (na mocy art. 6 ust. 2 ustawy o pracownikach samorządowych) nie może być skazany na jakąkolwiek z kar wskazanych w art. 32 Kodeksu karnego³. Katalog kar w tym przepisie jest następujący: grzywna; ograniczenie wolności; pozbawienie wolności; 25 lat pozbawienia wolności; dożywotnie pozbawienie wolności.

3. Regulacje Kodeksu wyborczego przed nowelizacją z 2019 r.

Na mocy art. 11 § 2 pkt 1 Kodeksu wyborczego nie ma prawa wybieralności w wyborach osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe (przepis obowiązywał do lutego 2019 r.). Uszczegółowieniem powyższego unormowania jest art. 492 § 1 ust. 4 Kodeksu wyborczego, zgodnie z którym wygaśnięcie mandatu wójta następuje wskutek utraty prawa wybieralności lub braku tego prawa w dniu wyborów. Ponadto nie ma prawa wybieralności: osoba, wobec której wydano prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające utratę prawa wybieralności, o którym mowa w art. 21a ust. 2a ustawy lustracyjnej (art. 11 Kodeksu wyborczego); obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim pozbawiony prawa wybieralności w państwie członkowskim

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm. Przepis kodeksu karnego należy ściśle powiązać z art. 22 § 1 ustawy z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 19 z późn. zm.

Unii Europejskiej, którego jest obywatelem (art. 11 Kodeksu wyborczego); osoby kandydujące do więcej niż jednej rady lub sejmiku województwa (art. 370 § 2 Kodeksu wyborczego).

Skazanie na karę pozbawienia wolności to zarówno orzeczenie bezwzględne go wykonania kary, jak i orzeczenie warunkowego zawieszenia jej wykonania. Dlatego też ustawodawca uznawał, że osoby, które dopuściły się czynu karalnego zagrożonego określonym rodzajem kary, stają się niegodne piastowania funkcji w urzędach publicznych, a co za tym idzie tracą prawo wybieralności⁴.

Tak więc do lutego 2019 r. dyskwalifikujące dla kandydata na wójta (burmistrza, prezydenta miasta) było jedynie takie skazanie za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe, które zakończyło się wymierzeniem kary pozbawienia wolności. Orzeczenie pozostałych kar (np. kary ograniczenia wolności lub kary grzywny) nie dyskwalifikowały osoby i nie pozbawiały jej prawa startu w wyborach na szefa organu wykonawczego gminy.

Tym samym kandydat na wójta (burmistrza, prezydenta miasta), jeżeli nie został skazany na karę pozbawienia wolności, mógł swobodnie korzystać z biernego prawa wyborczego.

Do lutego 2019 r. kandydat na wójta (burmistrza, prezydenta miasta), skazany prawomocnym wyrokiem za przestępstwo popełnione z winy umyślnej, ścigane z oskarżenia publicznego na inną karę niż kara pozbawienia wolności, nie tylko mógł zostać wybrany w wyborach, ale mógł też wykonywać obowiązki wójta (burmistrza, prezydenta miasta). Tak więc wójt mógł być przestępcą!

Nigdy nie zgadzałem się z takim stanowiskiem i wielokrotnie postulowałem, aby przepisy Kodeksu wyborczego zostały znowelizowane⁵. Jednak nawet gdy obowiązywały stare przepisy, uważałem, że można było już wcześniej wyeliminować kolizję przepisów poprzez zastosowanie jednego z wnioskowań prawniczych, które w tym wypadku powinno mieć zastosowanie, a mianowicie wnioskowanie *a fortiori* ze słabszego na silniejsze (*a minori ad maius* – skoro

⁴ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 października 2015 r. II OSK 2276/15. Co więcej, nawet „lakońiczne wskazanie w uzasadnieniu postanowienia stwierdzającego wygaśnięcie mandatu radnego z przyczyny przedmiotowego rozstrzygnięcia w postaci: »z powodu utraty prawa wybieralności«, bez dalszego szczegółowego wyjaśniania stanu faktycznego i przyczyn zastosowania oraz wykładni powołanych w postanowieniu przepisów nie stanowi tego rodzaju naruszenia przepisów postępowania, które mogłoby mieć wpływ na treść rozstrzygnięcia sądu. O ile bowiem uzasadnienie postanowienia stwierdzającego wygaśnięcie mandatu radnego uznać należy za pożądane z punktu widzenia zasady praworządności, to dostrzec trzeba, że obowiązek taki nie wynika z przepisów ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 15 ze zm.). W związku z powyższym uchybienie organu w postaci braku uzasadnienia postanowienia Komisarza Wyborczego, wygaszającego mandat radnego z przyczyny określonej w art. 11 § 2 pkt 1 wyżej wymienionej ustawy, przy oczywistości stanu faktycznego, wynikającego z prawomocnego wyroku skazującego radnego, nie ma żadnego wpływu na wynik sprawy” (wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba w Opolu z dnia 26 kwietnia 2018 r. II SA/Op 101/18).

⁵ W 2016 r. również Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił uwagę na ten błąd ustawodawcy, kierując stosowne wystąpienia do Państwowej Komisji Wyborczej oraz do sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej. Wskazywał w nich, że kwestia niespójności przepisów Kodeksu wyborczego i ustawy o pracownikach samorządowych powinna zostać wzięta pod rozwagę przez ustawodawcę.

nie można mniej, to tym bardziej nie można więcej). Przekładając to na naszą sytuację – skoro pracownik (przykładowo referatu geodezji) w urzędzie miasta nie może być osobą karaną, to tym bardziej taką osobą nie może być naczelnik tego referatu bądź ich zwierzchnik – wójt (burmistrz, prezydent miasta). Przeciwnie stanowisko prowadziłoby do konstatacji, że wójt – przestępca (wydający decyzje administracyjne) może być szefem pracowników, od których wymaga się niemal nieskazitelnego charakteru⁶.

Mój pogląd podziela Stefan Płażek z Uniwersytetu Jagiellońskiego, który wyraźnie wskazuje, że „Kodeks wyborczy nie stanowi *lex specialis* wobec ustawy o pracownikach samorządowych, ponieważ jego zakres osobowy nie zawiera się w obszarze jej działania, lecz się z nim krzyżuje. Ponadto ustawa o pracownikach samorządowych nie zajmuje się kwestią biernego prawa wyborczego, lecz wyłącznie kwalifikacjami urzędników samorządowych. Z tego też względu (różnica materii regulowanej) Kodeks wyborczy nie może być traktowany jako *legis posterioris* (norma późniejsza) wobec ustawy o pracownikach samorządowych. W konsekwencji wybór osoby skazanej na wójta jest możliwy, ale nie można nawiązać z nim stosunku pracy. To zaś spowoduje konieczność przeprowadzenia nowych wyborów. Są i inne argumenty przemawiające za tym, że skazany nie powinien piastować urzędu wójta, burmistrza, prezydenta miasta. Żadną racją dobra publicznego nie można uzasadnić tego, że wójt byłby jedynym spośród wszystkich pracowników samorządowych z powołania lub wyboru o łagodniejszym do spełnienia warunku niekaralności. A co gorsza, byłby on zwierzchnikiem urzędników, od których w tym względzie wymagałoby się więcej. Także w sferze etycznej byłaby to sytuacja osobliwa. Zwłaszcza jeżeli weźmiemy pod uwagę, że ustawa o pracownikach samorządowych wymaga od tej grupy zawodowej nieposzlakowanej opinii⁷.

Nie wszyscy przedstawiciele doktryny podzielali ten pogląd. Przykładowo prof. Andrzej Szewc podkreślał, że co prawda „pomiędzy art. 6 ust. 2 ustawy o pracownikach samorządowych i art. 11 § 2 Kodeksu wyborczego zachodzi ewidentna sprzeczność, będąca skutkiem fuszerki legislacyjnej, jednak przy wykładni norm prawnych obowiązuje paradygmat ustawodawcy doskonałego. Dlatego w myśl zasady *lex posterior derogat legi anteriori* (norma późniejsza uchyla normę wcześniejszą) należy przyjąć, że powołanym przepisem Kodeksu wyborczego z 2011 r. ustawodawca świadomie ograniczył przesłanki kandydowania na stanowisko wójta, określone w ups z 2008 r., a w razie ich wygrania – do zatrudnienia na tym stanowisku, do przypadków skazania za przestępstwo

⁶ Zob. także S. Bułajewski, „Rzeczpospolita” z 12 listopada 2016 r., <<https://www.rp.pl/Urzednicy/307129970-Praca-w-samorzadzie-wojt-moze-byc-kryminalista.html>>, dostęp: 15.10.2020; tenże, „Rzeczpospolita” z 5 listopada 2014 r., <<https://www.rp.pl/arttykul/1154499-Klopot-z-wybo-rem-skazanego-wojta.html>>, dostęp: 15.10.2020.

⁷ M. Cyrankiewicz, *Kłopot z wyborem skazanego wójta*, „Rzeczpospolita”, wydanie elektroniczne z 5 listopada 2014 r. (dostęp: 15.10.2020); tenże, *Praca w samorządzie: wójt może być kryminalistą*, „Rzeczpospolita”, wydanie elektroniczne z 12 lipca 2016 r. (dostęp: 15.10.2020).

umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe tylko na karę pozbawienia wolności”⁸.

Oczywiście trudno zgodzić się z tym poglądem, którego zastosowanie wiązałoby się z zaakceptowaniem sytuacji, w której (jak już o tym wspomniałem) zwierzchnikiem pracownika samorządowego byłby wójt przestępca skazany prawomocnym wyrokiem za przestępstwo popełnione z winy umyślnej ścigane z oskarżenia publicznego. Nie może być też mowy o zastosowaniu reguły kolizyjnej, według której norma późniejsza zastępuje wcześniejszą – byłoby to możliwe, ale tylko w sytuacji, gdyby dwie normy regulowały w sposób sprzeczny tę samą materię, co w naszym przypadku nie występuje. Musimy pamiętać, że Kodeks wyborczy reguluje jedynie kwestie wyborcze, a nie kwestię zatrudniania pracowników samorządowych, co jest domeną ustawy o pracownikach samorządowych.

Przez wiele lat postulowałem, aby ustawodawca natychmiast zmienił ustawę o pracownikach samorządowych lub Kodeks wyborczy. Moim zdaniem głos powinna zabrać Państwowa Komisja Wyborcza. Tak też się stało – niestety odpowiedź PKW (wygłoszona ustami jej Przewodniczącego) była również wymijająca. Wojciecha Hermeliński wyraził pogląd, że „Państwowa Komisja Wyborcza stoi na stanowisku, że kwestia braku spójności przepisów ustawy o pracownikach samorządowych i kodeksu wyborczego powinna być poddana pod rozagę ustawodawcy, który z kolei powinien dążyć do usunięcia ewentualnych niespójności i rozbieżności”. Szef PKW wyjaśnił, że podległa mu instytucja nie jest uprawniona do oceniania regulacji dotyczących warunków zatrudniania pracowników samorządowych na podstawie wyboru, a następnie (choć wcześniej wskazał, że PKW nie jest uprawniona do oceny regulacji ustawowych) przytoczył wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 21 grudnia 2010 r. (sygn. II OSK 1526/10), z którego (zdaniem Przewodniczącego PKW) wynika, że przepisy regulujące zasady wyboru wójta należy traktować jako *lex specialis* w stosunku do ustawy o pracownikach samorządowych, a więc o kolizji tych ustaw – w sprawie wyboru i późniejszego zatrudnienia w gminie osoby skazanej – nie może być mowy⁹.

Szef PKW zapomniał jednak, po pierwsze, że ustawa o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta już nie obowiązuje, gdyż w 2011 r. została zastąpiona ustawą Kodeks wyborczy, po drugie, zasady wyboru i zasady zatrudniania pracowników samorządowych to nie są te same materie, a więc nie ma w tym miejscu zastosowania zasada *lex specialis derogat legi generali*. Szef PKW, przywołując wyrok, zapomniał również wskazać, iż opisana w nim sytuacja dotyczyła przypadku, w którym to burmistrz nie został skazany wyrokiem skazującym za przestępstwo popełnione z winy umyślnej, ścigane z oskarżenia publicznego na karę pozbawienia wolności, a jedynie wyrokiem warunkowo umorzono postępowanie karne – jak dobrze wiemy, te kwestie w obecnie obowiązującym Kodeksie wyborczym uległy diametralnej zmianie

⁸ M. Cyrankiewicz, *Kłopot z wyborem skazanego wójta; tenże, Praca w samorządzie: wójt może być kryminalistą*.

⁹ M. Cyrankiewicz, *Praca w samorządzie: wójt może być kryminalistą*.

(obecnie wyrok warunkowo umarzający postępowanie karne nie dyskwalifikuje nikogo ze startu w wyborach, jak i nie zezwala na podjęcie uchwały w sprawie wygaszenia komukolwiek mandatu).

4. Nowelizacja Kodeksu wyborczego a problem wójta, który jest przestępcą

Częściowo z problemem skazanego wójta będziemy się jeszcze borykać do jesieni 2023 r., albowiem w lutym 2019 r. weszła w życie nowelizacja Kodeksu wyborczego wprowadzająca zmiany w zakresie biernego prawa wyborczego kandydata na stanowisko wójta.

Obecnie obowiązująca treść artykułu 11 § 2 ust. 1 Kodeksu wyborczego jest następująca: nie ma prawa wybieralności osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe, z tym że w przypadku wyborów, o których mowa w § 1 pkt 6, skazana prawomocnym wyrokiem sądu za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe¹⁰. Art. 11 § 1 pkt 6 Kodeksu wyborczego wskazuje jeden z podmiotów, któremu w wyborach przysługuje bierne prawo wyborcze i stanowi, że prawo takie w wyborach wójta posiada – obywatel polski mający prawo wybierania w tych wyborach, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 25 lat, z tym że kandydat nie musi stale zamieszkiwać na obszarze gminy, w której kandyduje.

Czy w takim razie w nowych wyborach samorządowych, które odbędą się jesienią 2023 r., kandydaci przestępcy będą mogli kandydować na wójta?

Odpowiedź brzmi: i nie, i tak. Dzieje się tak dlatego, gdyż definicja przestępcy jest definicją bardzo pojemną. Zgodnie z obecnie obowiązującą treścią art. 7 § 1 k.k. w związku z art. 8 k.k., przestępstwo jest zbrodnią albo występkiem, a występki można popełnić także nieumyślnie. Tym samym kandydat na wójta, który został skazany prawomocnym wyrokiem za przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego, ale popełnione z winy nieumyślnej, będzie mógł (jak dotychczas) kandydować w wyborach na wójta gminy. Tak więc przestępca będzie mógł być kandydatem na wójta, ale tylko przestępca nieumyślny.

Tak czy inaczej, nowelizacja ustawy jest krokiem w bardzo dobrym kierunku, gdyż dokonano w niej zmiany formuły niekaralności. Prawo wybieralności w wyborach na wójta nie przysługuje osobie skazanej prawomocnym wyrokiem sądu za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe.

Jak słusznie zauważył Stefan Płażek: „Obecnie ta zasada zawarta w stosunku do wójta w Kodeksie wyborczym została dostosowana do przepisów ustawy o pracownikach samorządowych. Usunięto rozbieżność, która wcześniej występowała między tymi dwoma ustawami. Wymóg w zakresie niekaralności przestał

¹⁰ Podkreślony tekst – to tekst dodany po nowelizacji.

być uzależniony od rodzaju kary, na jaką ktoś został skazany. Zatem teraz te wszystkie gorszące awantury na temat tego, kto może, a kto nie kandydować w wyborach samorządowych, które miały miejsce ostatnio, miejmy nadzieję, nie wrócą. Zmianę w tym zakresie oceniam pozytywnie¹¹.

Przepisy dotyczące niekaralności w nowej formule dla wójta odnoszą się także do obecnie powołanych jednoosobowych organów wykonawczych gminy. Dotyczy to sytuacji, w której wójt zostałby skazany w trakcie trwania kadencji¹². W konsekwencji trzeba przeprowadzić przedterminowe wybory, w których skazany wójt nie może już kandydować¹³. Natomiast ci, którzy zaczęli pełnić funkcję wójta, burmistrza czy prezydenta przed wejściem w życie nowych przepisów i byli skazani na karę inną niż pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe, nie utracą mandatu. Czyli np. wójt skazany na grzywnę lub na karę ograniczenia wolności przed wyborami obecnej kadencji zachowuje mandat.

5. Różnicowanie sytuacji kandydatów do organów przedstawicielskich – czy zgodne z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej?

Jak słusznie zauważył Stefan Płażek, przepisy Kodeksu wyborczego w zakresie karalności różnicują sytuację wójtów od radnych i parlamentarzystów, którzy nie mają prawa wybieralności, gdy są skazani prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe.

¹¹ S. Płażek, <<https://www.prawo.pl/samorzadz/zmiana-formuly-niekaralnosci-w-wyborach-na-wojta-i,402366.html>>, dostęp: 17.10.2020.

¹² Chodzi o obecną kadencję, czyli lata 2018–2023, jak i kadencje przyszłe. Oczywiście nowe zasady mają zastosowanie jedynie do przypadków skazania wójta prawomocnym wyrokiem po dniu wejścia w życie omawianej przeze mnie nowelizacji. Procedura usuwania wójta skazanego w trakcie kadencji została ściśle unormowana w Kodeksie wyborczym, a konkretnie w art. 492a. Zgodnie z tym przepisem sąd przesyła komisarzowi wyborczemu, wojewodzie oraz przewodniczącemu rady gminy odpisy prawomocnych orzeczeń, o których mowa w art. 10 § 2 i art. 11 § 2 Kodeksu wyborczego, niezwłocznie po ich uprawomocnieniu się. W odpisie umieszcza się datę uprawomocnienia się orzeczenia. O wygaśnięciu mandatu wójta z przyczyny, o której mowa w art. 492 § 1 pkt 4, informuje komisarz wyborczy, w drodze obwieszczenia, w terminie 14 dni od dnia doręczenia odpisu, o którym mowa w § 1. Informację komisarza wyborczego ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym oraz podaje do publicznej wiadomości w „Biuletynie Informacji Publicznej”. Co istotne w tym konkretnym przypadku, skarga na działania komisarza wyborczego do sądu administracyjnego – nie przysługuje.

¹³ Należy pamiętać, że skazanym przestępcą nie jest się do końca życia. Można zatem odzyskać prawo wybieralności na mocy art. 106 Kodeksu karnego, „z chwilą *zatarcia skazania* uważa się je za niebyłe”. Po upływie wskazanego w Kodeksie karnym czasu, liczonego od momentu uprawomocnienia się wyroku, skazany formalnie przestaje nim już być. Wzmiankę o tym wykreśla się nie tylko z rejestru karnego, ale i z wszelkich innych dokumentów urzędowych. Także media nie mogą dłużej nazywać takiej osoby przestępcą.

Tak więc wobec radnego albo posła, bądź też europosła, przepisy są łagodniejsze. W przypadku tych podmiotów dopiero prawomocne pozbawienie wolności pozbawia biernego prawa wyborczego. W art. 90 ust. 3 Konstytucji RP¹⁴ mamy przepis, zgodnie z którym wybraną do Sejmu lub do Senatu nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego. Skoro więc niemal dwa lata temu Sejm zdecydował się zmienić Kodeks wyborczy, obostrzając przepisy w tym zakresie, naraża się na zarzut łamania Konstytucji. Nie można przecież różnicować zasad wyborów do organów przedstawicielskich (w kwestii wymogu niekaralności kandydata), gdyż jest to ewidentne złamanie zasady równości wobec prawa – zasady wyrażonej w art. 32 Konstytucji RP. Zatem naprawa kolizji przepisów w stosunku do wójta z jednej strony wywołała efekt pozytywny, z drugiej zaś spowodowała problem konstytucyjny.

Należy także przypomnieć, że tzw. naprawianie przepisów zajęło aż dwie kadencje i stało się tak tylko dlatego, że pojawił się kasus prezydent Łodzi – Pani Hanny Zdanowskiej.

Dla mnie jest jednak nie do zaakceptowania to, że po nowelizacji – radni czy parlamentarzyści mogą być karani na inne kary niż pozbawienie wolności. Moim zdaniem obecnie obowiązująca Konstytucja RP także w tej materii powinna być tak znowelizowana, by zasady wyboru wszystkich organów przedstawicielskich (w kwestii niekaralności kandydatów) były jednakowe dla wszystkich – a tak to mamy równych i równiejszych¹⁵.

6. Podsumowanie

Celem artykułu była próba odpowiedzi na pytanie dotyczące niekaralności zarówno kandydata na wójta, jak i samego wójta. Jak łatwo można było zauważyć, przepisy w tej kwestii na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat¹⁶ nieco się

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.

¹⁵ <<https://www.prawo.pl/samorzadz/zmiana-formuly-niekaralnosci-w-wyborach-na-wojta-i,402366.html>>, dostęp: 17.10.2020.

¹⁶ Artykuł odnosi się do analizy zmian w Kodeksie wyborczym uchwalonym przez Sejm 5 stycznia 2011 r. Poza zakresem mojego zainteresowania pozostały wcześniejsze regulacje ustawowe, które regulowały materię biernego prawa wyborczego wójta (burmistrza, prezydenta miasta). Mam tu oczywiście na myśli: ustawę z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Dz.U. 2003, nr 159, poz. 1547 z późn. zm., oraz ustawę z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta, Dz.U. nr 113, poz. 984 z późn. zm. W ramach tych aktów, pomimo legitymowania się czynnym prawem wyborczym, osoba – w myśl art. 7 ust. 2 ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw – nie ma lub traci prawo wybieralności (biernie prawo wyborcze), gdy: 1) jest karana za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego; 2) wydano wobec niej prawomocny wyrok warunkowo umarzający postępowanie karne w sprawie popełnienia przestępstwa umyślnego ściganego z oskarżenia publicznego; 3) wydano wobec niej prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające utratę prawa wybieralności, o którym mowa w art. 21a ust. 2 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz

zmieniły. Przeanalizowane przeze mnie regulacje dwóch podstawowych (w tej materii) ustaw¹⁷ potwierdziły, iż ustawodawca z premedytacją złamał podstawową zasadę przyzwoitej legislacji, a konkretnie zasadę określoności prawa¹⁸.

Ustawodawca w lutym 2019 r. dokonał nowelizacji jednego z przepisów Kodeksu wyborczego, jednakże zrobił to bardzo nieudolnie. Zmiana ustawy z jednej strony naprawiła błąd i usunęła kolizję pomiędzy przepisami, lecz z drugiej doprowadziła do sytuacji, w której pojawiły się wątpliwości natury konstytucyjnej. Nie jestem w stanie zaakceptować nowej konstrukcji przepisów, które różnicują problematykę biernego prawa wyborczego (w zakresie niekaralności) i sprowadzają to prawo do swobodnej woli ustawodawcy. Ustawodawca dopuścił do startu w wyborach skazanych na inne kary niż kara pozbawienia wolności np. radnych i posłów¹⁹, a jednocześnie dokonał eliminacji wójta z możliwości piastowania urzędu w sytuacji skazania go na karę grzywny lub karę ograniczenia wolności.

Oczywiście w pełni popieram wymóg niekaralności tak kandydatów na wójta, jak i urzędujących wójtów niezależnie od rodzaju orzeczonej kary, jednakże nie popieram różnicowania wymogu niekaralności w zależności od tego, z wyborami do jakiego organu mamy do czynienia.

BIBLIOGRAFIA

Akty normatywne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy, tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1319.

Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r., o pracownikach samorządowych, tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1282.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm.

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy, tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 19 z późn. zm.

treści tych dokumentów. A zatem, jeżeli któraś z powyższych przesłanek zaistnieje przed dniem wyborów, to dana osoba nie jest uprawniona do kandydowania na wójta lub radnego. Co więcej, utrata biernego prawa wyborczego pociąga za sobą jeszcze dalej idące konsekwencje. Mianowicie zgodnie z art. 190 ust. 1 pkt 3 ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw i z art. 26 ust. 1 pkt 3 ustawy o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta, jeżeli kandydat zatai tę okoliczność i ujawni się ona dopiero po uzyskaniu mandatu, lub jeżeli w ogóle zaistnieje dopiero po tym dniu, wówczas mandat danej osoby wygasa. Jak słusznie zauważyła Magdalena Gurdek „O ile utrata prawa wybieralności z powodów wskazanych w punkcie 1 i 3 nie budzi raczej wątpliwości, o tyle powiązanie przez ustawodawcę utraty tego prawa z wydaniem prawomocnego wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne w sprawie popełnienia przestępstwa umyślnego ściganego z oskarżenia publicznego spotkało się w głośnym sprzeciwem zarówno przedstawicieli nauki jak i praktyki” – M. Gurdek, *Wpływ warunkowego umorzenia postępowania karnego na bierne prawo wyborcze w wyborach samorządowych*, wydanie elektroniczne, dostęp: 03.11.2020.

¹⁷ Chodzi tu o ustawę Kodeks wyborczy i ustawę o pracownikach samorządowych.

¹⁸ S. Bułajewski, *Zasady prawidłowej legislacji podczas tworzenia aktów prawa miejscowego w Polsce*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, s. 40.

¹⁹ Jest to zgodne z obecnie obowiązującą Konstytucją RP.

Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Dz.U. 2003, nr 159, poz. 1547 z późn. zm.

Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta, Dz.U. nr 113, poz. 984 z późn. zm.

Orzecznictwo

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego siedziba w Opolu z dnia 26 kwietnia 2018 r. II SA/Op 101/18.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 października 2015 r. II OSK 2276/15.

Literatura

Bułajewski S., Opinia dla dziennika „Rzeczpospolita” z dnia 5 listopada 2014 r., <<https://www.rp.pl/artukul/1154499-Klopot-z-wyborem-skazanego-wojta.html>>, dostęp: 14.10.2020.

Bułajewski S., Wypowiedź dla dziennika Rzeczpospolita z dnia 12 listopada 2016 r., <<https://www.rp.pl/Urzednicy/307129970-Praca-w-samorządzie-wojt-moze-byc-kryminalista.html>>, dostęp: 15.10.2020.

Cyrankiewicz M., *Kłopot z wyborem skazanego wójta*, „Rzeczpospolita”, wydanie elektroniczne z 5 listopada 2014 r., dostęp: 14.10.2020.

Cyrankiewicz M., *Praca w samorządzie: wójt może być kryminalistą*, „Rzeczpospolita”, wydanie elektroniczne z 12 lipca 2016 r., dostęp: 14.10.2020.

Gurdek M., *Wpływ warunkowego umorzenia postępowania karnego na bierne prawo wyborcze w wyborach samorządowych*, wydanie elektroniczne, dostęp: 03.11.2020.

Plaźek S., <<https://www.prawo.pl/samorząd/zmiana-formuly-niekaralnosci-w-wyborach-na-wojta-i,402366.html>>, dostęp: 17.10.2020.

COMMUNE HEAD (MAYOR, CITY PRESIDENT) – A CRIMINAL?

SUMMARY

The aim of the article was to find an answer to the question about clean criminal records of both candidates for the post of commune head and commune heads themselves. As can be easily noticed, the regulations on this issue have slightly changed over the last 10 years. The provisions of two basic laws (on this matter) that I analyzed confirmed that the legislator deliberately broke the basic principle of decent legislation, namely the principle of definitiveness of law.

In February 2019, the parliament amended one of the provisions of the Electoral Code, but did it very clumsily. The amendment to the law, on the one hand, corrected a previous error by eliminating the conflict between provisions, but on the other hand, it led to a situation where doubts of a constitutional nature appeared. I am not able to accept a structure of the law that differentiates between the right to stand for election (in terms of a clean criminal record) and reduces this right to the consent of the legislator, so that councilors or members of parliament can be punished with penalties other than imprisonment, and commune heads are prevented from holding office if they have been penalized with a fine or restriction of liberty.

Of course, I fully support the requirement of a clean criminal record for both candidates for the post of commune head and incumbent commune heads, regardless of the type of sentence imposed, but I do not support differentiating the requirement of a clean criminal record depending on the post in question.

KEY WORDS: candidate for the post of a commune head, clean criminal record, right to stand for election, election, electoral code

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE / SECURITY STUDIES

KHAYAL ISKANDAROV
PIOTR GAWLICZEK

DETERRENCE AS A COMPONENT OF RESPONSE TO HYBRID THREATS (THE SOUTH CAUCASUS AS A FOCAL POINT)

Introduction

Throughout history, states have sought to test others or to pursue their objectives, even in the most dangerous of contexts, for example, the threat of mutually assured destruction (MAD) did not deter the Soviet Union from seeking to deploy ballistic missiles in Cuba or the US from deploying missiles in Turkey¹. Thus, once a hybrid threat has been identified, the next question is how to deter and respond to it. The problem of deterring hybrid warfare actors – or “hybrid deterrence” – can be seen as a part of the broader challenge of deterrence in the 21st century. Nothing could be more dangerous than just re-applying old recipes to new challenges. As the threat evolves, so must the answer to deter those who threaten².

Different aspects of deterrence have been intensively studied. The origin of the concept of deterrence can be traced back in antiquity. The term goes back to the Latin “dēterrere”, meaning to “frighten from or away”, and is defined as “to discourage and turn aside or restrain by fear”³. The Roman adage “if you want peace, prepare for war” is found in the work (*De re militari*) of Vegetius, Roman military expert (late 4th century). But the principle it conveys can also be found in Plato’s “Laws”. In modern times, deterrence theory is predominantly referred as a product of the Cold War in the Western strategic thinking. The concept has

KHAYAL ISKANDAROV IBRAHIM – War College of the Armed Forces, Republic of Azerbaijan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8975-6530>, e-mail: xayal1333@gmail.com

PIOTR GAWLICZEK – University of Warmia and Mazury, Poland, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0462-1168>, e-mail: pgawliczek@gmail.com

¹ *Can hybrid attacks be deterred? And if so, how do we do it?*, MCDC Countering Hybrid Warfare Project March 2018.

² T. Prior, *Resilience: The ‘Fifth Wave’ in the Evolution of Deterrence* in Oliver Thränert, Center for Security Studies, ETH Zurich 2018, <https://bit.ly/2UtiVW4>.

³ A. Bendiek, T. Metzger, *Deterrence theory in the cyber-century. Lessons from a state-of-the-art literature review*, Working Paper RD EU/Europe, 2015/ 02, SWP Berlin, May 2015, p. 4.

had to adjust to new threats and realities while building on past foundational principles⁴. A brief period in the ending of the Cold War saw a serious effort to reduce the reliance on deterrence, particularly nuclear deterrence, in international politics, but it was soon replaced by serious movement in the opposite direction. Yet efforts to reduce the need for and use of deterrence continue⁵. Raghda Elbahy aims to address the limitations of classical deterrence theory in dealing with violent non-state actors⁶. Patrick M. Morgan elaborates on the concept and theory of deterrence⁷. Tim Sweijs and Samo Zilincik examine the rise of cross domain deterrence (CDD) in the context of deterrence theory as a concept that has been developing over the past few years but predominantly in a military context and it argues that CDD is applicable also to hybrid domains. The authors adduce insights concerning the use and utility of CDD against hybrid threats and identify the prerequisites for deterrence to play a role in an overall strategic posture to deal with cross domain hybrid activities⁸. Vytautas Keršanskas outlines key elements to guide the states of the Euro-Atlantic community in developing a deterrence strategy against hybrid threats⁹. Claudia Major and Christian Mölling try to associate the new conditions with old deterrence¹⁰. David Takacs introduces the basic concepts of deterrence and discusses the differences between the deterrent capabilities of Ukraine and the Baltic States¹¹. Matus Halas endeavors to explain why deterrence does not work in the Baltics¹². Literature review shows that, the issues with regard to the deterrence strategy of the South Caucasus countries have not been studied.

The objective of this paper is to highlight that, hybrid attacks can be deterred, through increasing resilience and exposing perpetrator's vulnerabilities. Nevertheless, deterrence is a component of response to hybrid threats, not a response itself¹³. The research methods primarily used in the paper are comparative analysis and synthesis.

⁴ A. Filippidou, *Deterrence: Concepts and approaches for current and emerging threats, Deterrence. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*, Springer, Cham 2020, pp. 1–18.

⁵ P.M. Morgan, *The Concept of Deterrence and Deterrence Theory*, July 2017, <https://bit.ly/2UgG0fZ>.

⁶ R. Elbahy, *Deterring violent non-state actors: Dilemmas and implications*, "Journal of Humanities and Applied Social Sciences" 2019, vol. 1, no. 1, pp. 43–54.

⁷ P.M. Morgan, *The Concept of Deterrence...*

⁸ T. Sweijs, S. Zilincik, *Cross Domain Deterrence and Hybrid Conflict*, The Hague Centre for Strategic Studies, December 2019, <https://bit.ly/33wJfDe>.

⁹ V. Keršanskas, *Deterrence: Proposing a more strategic approach to countering hybrid threats*, The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, March 2020, <https://bit.ly/2RCLgbG>.

¹⁰ C. Major, C. Mölling, *Rethinking Deterrence: Adapting an Old Concept to New Challenges*, June 30, 2016, <https://bit.ly/2HbU46o>.

¹¹ D. Takacs, *Ukraine's deterrence failure: Lessons for the Baltic States*, "Journal on Baltic Security" 2017, no 3(1), pp. 1–10.

¹² M. Halas, *Proving a negative: why deterrence does not work in the Baltics*, 11 Jul 2019, <https://bit.ly/2FwqhoF>.

¹³ *Can hybrid attacks be deterred?...*

The evolution of deterrence concept

The emergence of new strategic challenges necessitates the evolution and adaptation of traditional deterrent concepts¹⁴. It is difficult to guess whether aggressors who employ hybrid warfare can be deterred, and if so how – including to what extent existing deterrence theory and practice may apply¹⁵. Therefore, it would be relevant to examine the theories of deterrence and the circumstances that necessitated the evolution of those theories. There have been different waves of deterrence theory. Developments in deterrence theory since the turn of the century may therefore be applied to deterring hybrid aggressors¹⁶. The emergence of deterrence in military theory dates back to the 1920s/30s when the first flight bombers were considered unstoppable by defensive measures. Then, strategists thought that large-scale attacks on one's cities could only be prevented, if the other side feared counter-attacks of similar or greater magnitude. Deterrence theory gained prominence and developed to its present state during the Cold War nuclear stand-off between the USA and the Soviet Union¹⁷. Knopf highlights four waves in deterrence theory¹⁸. The first wave came in the direct wake of the invention of the atomic bomb in the mid-1940s, with scholars considering its effects on international stability¹⁹. The first nuclear bombs demonstrated a similar offensive advantage, and Bernard Brodie, in 1946 after having witnessed their destructiveness, was among the first to observe that “from now (on the military establishment's) chief purpose must be to avert wars”²⁰. The second wave emerged in the 1950s and 1960s. It applied tools like game theory to develop much of what became conventional wisdom about nuclear strategy (at least in the West)²¹. Starting in the 1960s but really taking off in the 1970s, the third wave used statistical and case-study methods to empirically test deterrence theory, mainly against cases of conventional deterrence. With the advent of nuclear weapons, the term deterrence has been largely applied to the basic strategy of the nuclear powers and of the major alliance systems. The premise of the strategy is that each nuclear power maintains a high level of instant and overwhelming destructive capability against any aggression, i.e. the ability, visible and credible to a would-be attacker, to inflict unacceptable damage upon the attacker with forces that survive a surprise attack. Knopf suggests that, the fourth wave finds its origin in the events of 9/11 and focuses on the problem of asymmetric threats and great powers dealings with rogue or weak states and

¹⁴ T. Sweijjs, S. Zilincik, *Cross Domain Deterrence...*, p. 7.

¹⁵ *Hybrid Warfare: Understanding Deterrence*, MCDC Countering Hybrid Warfare Project, March 2019, <https://bit.ly/3hGB4t9>.

¹⁶ *Ibidem*, p. 38.

¹⁷ A. Bendiek, T. Metzger, *Deterrence theory...*

¹⁸ E. Wilkinson, *Resilience and Deterrence: Exploring Correspondence Between the Concepts*, in: *Deterrence. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*, eds. A. Filippidou, Springer, Cham 2020, pp. 19–33.

¹⁹ T. Sweijjs, S. Zilincik, *Cross Domain Deterrence...*

²⁰ A. Bendiek, T. Metzger, *Deterrence theory...*

²¹ E. Wilkinson, *Resilience and Deterrence...*

terrorists (including in the context of regional rivalries). Consequently, deterrence moved away from attempts to calculate and measure the number of weapons or a specific capability to deter against a particular threat at a particular time²². Fourth wave deterrence theory is characterized by two key elements that are relevant to hybrid warfare. First, a shift away from the relatively symmetrical mutual deterrence of state-actors towards deterring “asymmetric” threats from non-state and pseudo-state actors. Second, the recognition of a broader concept of deterrence that goes beyond military means²³. In the fourth wave’s world of deterrence of non-state actors, this realization might be termed performative deterrence: closely related to Schneier’s term “security theatre”, it is the notion that displays of capability, even when they are not grounded in real capability, possess deterrent value. The illusion of capability can be more important than the capability itself²⁴. However, Tim Prior suggests the “fifth wave” of deterrence theory. The fifth wave of deterrence development, in another words concept of resilience is rising at a point when established international security practices are fumbling to respond effectively to security challenges. Resilience can increase the ability of security institutions to cope with and respond to complex threats in a deliberative manner. Security policy, decision-making processes must match the complex threat environment they seek to govern by being flexible, proactive, and distributed²⁵. We apparently observe that, there is a chasm between the first three (dealing primarily with nuclear deterrence) and last two (from terrorists to guerrillas and hackers to propagandists) theories with regard to actors. By now, it is widely acknowledged that traditional concepts of nuclear and conventional deterrence that were developed and implemented during the second half of the twentieth century, no longer suffice in today’s strategic environment. As Henry Kissinger, a prominent strategist stated: “The end of the Cold War made the doctrine of mutual Soviet-American deterrence obsolete”²⁶. It should be noted that, deterrence is fundamentally and absolutely about actors, not strategies. Actors have different priorities, strategic aims and “assets” they care about. Understanding these assets and strategic aims – and thus achieving a more complete understanding of deterrence – requires focusing more directly on actors²⁷. Deterrence is as much about interests – if not more so – than capabilities. We can strive to be bigger, better, cleverer, quicker and more agile than our adversaries. But strength does not always deter: as we mentioned above, there are many examples of deterrence failing even when a target state has been more powerful, more capable or more sophisticated. If an aggressor’s commitment to achieving its objectives or defending its interests is greater than ours, deterrence is likely to fail despite our best efforts. Equally,

²² Ibidem.

²³ *Hybrid Warfare: Understanding Deterrence*, p. 38.

²⁴ Ibidem.

²⁵ T. Prior, *Resilience: The ‘Fifth Wave’...*

²⁶ T. Sweijjs, S. Zilincik, *Cross Domain Deterrence...*, p. 7.

²⁷ *Hybrid Warfare: Understanding Deterrence...*

despite the costs and risks that hybrid attacks can entail for perpetrators, some are likely to be willing to bear those costs if their equities or objectives are important enough to them²⁸.

Characteristics of deterrence strategy

Deterrence is a military strategy under which one power uses the threat of reprisal effectively to preclude an attack from an adversary power²⁹. According to Ducaru, deterrence means “trying to prevent a conflict by convincing a potential adversary that the consequences of its actions, including retaliation, economic sanctions, political isolation, legal challenges or even military defeat, will outweigh the potential gains”³⁰. In addition, David Takacs states “it will incur a higher loss or lower gain that would follow from avoiding an attack”³¹. Deterrence assumes the existence of capabilities, credibility and communication if it is to achieve anything. The three elements of deterrence are virtually inseparable. Deterrence may succeed, if the entire combination of three elements is in place. It is impossible to isolate one element from the others since, for example, credibility means “effectively communicating one’s commitment” as well³². In other words, deterrence refers to the practice, the process or the situation in which one state relies on the prospect of harm to persuade an opponent not to engage in certain specified behavior³³. This cost-benefit calculation considers four basic variables: 1) assessment of the benefit that the challenger would get if it succeeds; 2) possible costs to the challenger caused by response from the deterring state; 3) probability that the deterring state will respond with force and 4) possibility for the challenger to defeat the response³⁴. As Matus Halas stated: *If the challenger has an intention to attack, but a threat by the deterrer is simultaneously backed by sufficient capabilities, credibility and clear communication, then the challenger would change the mind and abolish his/her plans for an attack*³⁵. Unlike traditional military deterrence, where the adversaries’ militaries stay away from each other, the deterrence against hybrid threats is supposed to stretch across the cyber, economic and social domains, takes place in precisely those areas in which the adversaries are most closely entangled. The assumption is that, once an attacker is exposed, it will stop attacking. Experiences show that, most of the “softer” tools do not stop a determined aggressor. However, according to Matus Halas, a smaller, non-military challenge can somehow be deterred by an equally small non-military threat³⁶.

²⁸ *Can hybrid attacks be deterred?...*

²⁹ E. Wilkinson, *Resilience and Deterrence...*

³⁰ D. Takacs, *Ukraine's deterrence failure...*

³¹ *Ibidem*.

³² M. Halas, *Proving a negative...*

³³ T. Sweijts, S. Zilincik, *Cross Domain Deterrence...*, p. 7.

³⁴ V. Keršanskas, *Deterrence: Proposing a more strategic...*, p. 9.

³⁵ M. Halas, *Proving a negative...*

³⁶ M. Rühle, *In Defense of Deterrence*, April 30, 2020, <https://bit.ly/3hHEbkw>.

Hybrid warfare can be forestalled even though it is a formidable task. However, it is much easier to nip any threat in the bud. A classic example is the Cuban missile crisis of 1962. When it became clear that Washington was ready to defend its core security interests, the Soviet Union withdrew the missiles it had started to deploy in Cuba. Another example is the Vietnam War. Although the United States was militarily far superior, it ultimately had to withdraw because the North Vietnamese and the Vietcong were willing to make much greater sacrifices to achieve their goals than the US was willing to make in support of South Vietnam³⁷. History has shown that deterrence can fail. The Japanese attack on Pearl Harbor in 1941 and the Argentinean attack on the Falkland Islands in 1982 are examples. In both cases, a militarily weaker actor attacked a stronger opponent³⁸.

The logic of deterrence is to reduce the probability of an enemy attack. However, for deterrence to be effective it has got to be backed up by both political resolve and military capabilities³⁹. A hybrid campaign uses multiple tools, vectors and activities, in coordination and with hostile intent, to achieve its objective. Key behaviours many states may need to deter include: 1) broad military aggression or use of force; 2) threats to critical national infrastructure; 3) threats to individuals, citizens or people living in a state's territory (physical risk, assassination, harassment, kidnap etc.); 4) interference in the state's core democratic or governmental functions; 5) wider violations of the rules-based international system and its norms. Besides these generally agreed hostile actions, each deterring actor should identify its own thresholds based on its national security threat assessment and systemic vulnerabilities⁴⁰.

According to Vytautas Keršanskas, strategies to deter hybrid activity should aim at fully dissuading hostile actors from high-level hybrid activities, while simultaneously aiming to mitigate low-level hostile activities by denying their negative effect⁴¹.

Deterrence strategies come in two broad categories: deterrence by denial and deterrence by punishment. Deterrence by denial aims to undermine the ability of the adversary to achieve their objective in the first instance. This type of deterrence coincides with the idea initiated by Kroenig and Pavel that "deterrence is a psychological relationship". What matters in this approach is the psychology of the adversary: whether or not they believe that certain actions will hold certain consequences⁴². Deterrence by punishment aims to persuade the adversary the costs of achieving their objective will be prohibitive by threatening retaliation to aggressive action⁴³. An essential element in this

³⁷ M. Rühle, *Deterrence: What It Can (and Cannot) Do.*, 20 April 2015, <https://bit.ly/33E893Z>.

³⁸ C. Major, C. Mölling, *Rethinking Deterrence...*

³⁹ D. Takacs, *Ukraine's deterrence failure...*

⁴⁰ V. Keršanskas, *Deterrence: Proposing a more strategic...*, p. 11.

⁴¹ Ibidem, p. 13.

⁴² *Hybrid Warfare: Understanding Deterrence...*

⁴³ *Countering Hybrid Warfare*, eds. S. Monaghan, MCDC Countering Hybrid Warfare Project, March 2019, p. 35, <https://bit.ly/3btI0XN>.

type of deterrence is a degree of uncertainty on the part of a would-be aggressor as to whether the target power, although attacked and badly damaged, will nonetheless retaliate even at the risk of suffering further, crippling damage in a second attack⁴⁴. Both categories are applicable in the South Caucasus. The second category is suitable in case the nations in the region pose a threat to each other. However, the most serious threats might be posed by the external actors, which have excelled themselves in hybrid tactics. This fact underscores the importance of deterrence by denial. There are two examples where the deterrence by punishment was applied in the South Caucasus. In 2008, Georgia's attempt to restore its territorial integrity by punishing the separatist regimes failed miserably with Russia's intervention. However, in April 2016, in July and September 2020, Azerbaijan successfully applied a strategy of deterrence by punishment against Armenia in which even covert supporters of Erevan were disappointed.

In addition to deterrence by denial and deterrence by punishment, at least four additional different types of deterrence can be distinguished; they are neither mutually exclusive nor mutually exhaustive⁴⁵:

General deterrence is said to be in effect when the balance of power is stable and no actor is considering mounting an attack on another. General deterrence can be in effect at the global level or at a regional level. General deterrence is the ongoing, persistent effort to prevent unwanted actions over the long term and in non-crisis situations⁴⁶. It is undeniable fact that, Armenia has territorial claims in Georgia and the deterrence strategy of Tbilisi with the support of the West against Armenia is an example of general deterrence. Azerbaijan's deterrence strategy against external actors, which might ignite provocations of ethnic minorities and religious groups is another example of general deterrence.

Immediate deterrence is required when an actor starts to contemplate or prepare for military action, thereby unleashing a crisis or emergency and causing general deterrence to break down. Immediate deterrence represents more short-term, urgent attempts to prevent a specific, imminent attack⁴⁷. Georgia's deterrence strategy against Russia is an example of immediate deterrence, which obviously failed in 2008.

Direct deterrence, also known as *central deterrence*, involves a deterrer threatening a potential aggressor with retaliation to prevent the aggressor from using military force against the deterrer's most vital interests, such as its homeland. Because direct deterrence involves the defense of vital interests, it is generally believed to involve a credible threat. An example of direct deterrence would be the Estonian armed forces trying to deter Russia from attacking Estonia. Georgia's deterrence strategy against separatist regimes

⁴⁴ E. Wilkinson, *Resilience and Deterrence...*

⁴⁵ K. Mallory, *New Challenges in Cross-Domain Deterrence*, "Perspective", RAND Corporation, 2018, <https://bit.ly/3mtixnL>.

⁴⁶ M.J. Mazarr, *Understanding deterrence*, "Perspective", RAND Corporation, 2018, <https://bit.ly/2Haxueq>.

⁴⁷ Ibidem.

and Azerbaijan's deterrence strategy against Armenia – an overt adversary are examples of direct deterrence.

Extended deterrence involves a deterrer threatening retaliation against a potential aggressor in an attempt to prevent the potential aggressor from pursuing a certain course of action against an ally (or protege). Because extended deterrence involves defending non-core interests of another state, the probability that the deterrer will actually carry out the retaliation threatened is regarded as lower than in the case of direct deterrence, in which a deterrer is defending its own vital interests. Extended deterrence would be foreign armed forces trying to prevent an attack on Estonia, such as the North Atlantic Treaty Organization's (NATO) multinational battalions, which were deployed in each of the Baltic States and Poland in early 2017. Turkey's decision to send troops to Azerbaijan for military exercises right after the July 2020 escalation is an example of extended deterrence against Armenia's supporters. US' support to Georgia and Russia's decision of deploying units in Armenia are another examples of this deterrence.

Small nations in the South Caucasus are not capable of punishing the great powers with burning ambitions to be present in the region. The only deterrence against to these threats is to involve international organizations or other super powers with contrary ambitions. The Western support to Georgia during 2008 crisis with Russia was deterrence, which dissuaded Russia from further occupation. Turkey's unanimous support to Azerbaijan after July 2020 escalation was the best deterrence against Armenia's external supporters. Because it is clear-cut that, in that escalation Armenia was manipulated by non-regional actors. David Takacs claims that, Ukraine's lack of collective defense treaties and no resilience capabilities on the one hand and the NATO membership of the Baltic States on the other are the seemingly obvious reasons why Ukraine has not been able to deter Moscow while the Baltic States have been successful so far⁴⁸.

A state that is the subject of an attack by another state has a good reason to defend itself. If the state is the subject of an attack that qualifies as an act of war, then it has the right to use force in order to defend itself. The approaches to deterring hybrid threats are not mutually exclusive. And when applied to a particular context, several might be employed at the same time providing that, they did not undermine or contradict each other⁴⁹. At the time of Russian involvement in Crimea crisis, Ukraine's military deterrence capabilities were solely dependent on its national army due to the lack of collective defence agreements and effective resilience capabilities. An agreement, which was supposed to guarantee Ukraine's territorial integrity was the Budapest Memorandum of 1994 was later contravened by Russia⁵⁰. The bottom line is that, Ukraine's deterrence in order to thwart Russian offensive failed in that crisis. Neither deterrence by denial, nor deterrence by punishment worked in this case, which proved the loopholes in the overall resilience of Ukraine against hybrid threats.

⁴⁸ D. Takacs, *Ukraine's deterrence failure....*

⁴⁹ *Can hybrid attacks be deterred?....*

⁵⁰ D. Takacs, *Ukraine's deterrence failure....*

The South Caucasus countries are not exception. The consequences would be as bad as it was in Ukraine. Considering the capacity of the nations in the South Caucasus, it might be deduced that deterrence by denial fits well with the countries in the region (regarding the threats emanating from non-regional actors). However, the balance of resources invested into deterrence measures will be a matter for each nation. As a general rule, spending across different sectors (for example, whether on public education, infrastructure resilience or high-end military capability) will not only bolster deterrence by denial – such as through societal resilience – but also contribute positively to overall deterrence⁵¹.

Conclusion

The South Caucasus is a region, which lacks unity among its nations. The region is plagued with so-called “frozen conflicts” – three serious threats, which undermine the security in the region and beyond. While Azerbaijan’s 20 percent had been occupied by Armenia until the war broke out in late September, 2020, Georgia has still been struggling to restore its territorial integrity for decades. The dearth of trust between the countries makes the whole region vulnerable to external meddling. This fact necessitates developing long-term deterrence strategy for every country against the regional and non-regional threats. Armenia and separatist regimes in Georgia pose a number of problems to the region, including the obstruction of the integration into the Western community. Therefore, Azerbaijan and Georgia need to focus on two main categories of deterrence – deterrence by punishment and deterrence by denial. The first version is applicable to Armenia and separatist regimes in Georgia, while the second category will make the external actors refrain from their malign actions. Therefore, Azerbaijan and Georgia should develop the strategies by both punishment and denial against the regional threats and potential dangers posed by non-regional actors. Apart from it, the cooperation with the international organizations, which are interested in creating regional unity, as NATO should be enhanced. This strategy will definitely strengthen the overall deterrence of the regional countries against external meddling.

BIBLIOGRAPHY

- Bendiek A., Metzger T., *Deterrence theory in the cyber-century. Lessons from a state-of-the-art literature review*. Working Paper RD EU/Europe, 2015/ 02, SWP Berlin, May 2015.
Can hybrid attacks be deterred? And if so, how do we do it?, MCDC Countering Hybrid Warfare Project March 2018.
 Elbahy R., *Deterring violent non-state actors: Dilemmas and implications*, “Journal of Humanities and Applied Social Sciences” 2019, vol. 1, no. 1, pp. 43–54.

⁵¹ *Countering Hybrid Warfare*, eds. S. Monaghan, p. 43.

- Filippidou A., *Deterrence: Concepts and approaches for current and emerging threats*, in: *Deterrence. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*, eds. A. Filippidou, Springer, Cham 2020, pp. 1–18.
- Halas M., *Proving a negative: why deterrence does not work in the Baltics*, 11 Jul 2019, <https://bit.ly/2FwqhoF>.
- Hybrid Warfare: Understanding Deterrence*, MCDC Countering Hybrid Warfare Project, March 2019, <https://bit.ly/3hGB4t9>.
- Iskandarov K., Gawliczek P., *The South Caucasus and NATO's Defence Education Enhancement Programme. Retrospective analysis*, "Journal of Scientific Papers «Social Development and Security»" 2019, vol. 9, no. 5, pp. 3–14.
- Keršanskas V., *Deterrence: Proposing a more strategic approach to countering hybrid threats*, The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, March 2020, <https://bit.ly/2RCLgbG>.
- Kremidas-Courtney C., *Countering hybrid threats: We can't just buy a solution*, 15.02.2019, <https://bit.ly/2OXfuVx>.
- Major C., Mölling C. *Rethinking Deterrence: Adapting an Old Concept to New Challenges*, June 30, 2016, <https://bit.ly/2HbU46o>.
- Mallory K., *New Challenges in Cross-Domain Deterrence*, "Perspective", RAND Corporation, 2018, <https://bit.ly/3mtixnL>.
- Mazarr M.J., *Understanding deterrence*, "Perspective", RAND Corporation, 2018, <https://bit.ly/2Haxueq>.
- Monaghan S. eds., *Countering Hybrid Warfare*, MCDC Countering Hybrid Warfare Project, March 2019, <https://bit.ly/3btI0XN>.
- Morgan P.M., *The Concept of Deterrence and Deterrence Theory*, July 2017, <https://bit.ly/2UgG0fZ>.
- Prior T., *Resilience: The 'Fifth Wave' in the Evolution of Deterrence in Oliver Thränert*, Martin Zapfe eds. Strategic Trends 2018. Center for Security Studies, ETH Zurich, 2018, <https://bit.ly/2UtiVW4>.
- Rühle M., *Deterrence: What It Can (and Cannot) Do*, 20 April 2015, <https://bit.ly/33E893Z>.
- Rühle M., *In Defense of Deterrence*, April 30, 2020, <https://bit.ly/3hHEbkW>.
- Sweijts T., Zilincik S., *Cross Domain Deterrence and Hybrid Conflict* (The Hague Centre for Strategic Studies, December 2019), <https://bit.ly/33wJfDe>.
- Takacs D., *Ukraine's deterrence failure: Lessons for the Baltic States*, "Journal on Baltic Security" 2017, vol. 3, no. 1, pp. 1–10.
- Wilkinson E., *Resilience and Deterrence: Exploring Correspondence between the Concepts*, in: *Deterrence. Advanced Sciences and Technologies for Security Applications*, eds. A. Filippidou, Springer, Cham 2020, pp. 19–33.

DETERRENCE AS A COMPONENT OF RESPONSE TO HYBRID THREATS (THE SOUTH CAUCASUS AS A FOCAL POINT)

SUMMARY

Deterrence has become more noticeable among the issues related with hybrid threats for the last decade. The genesis of deterrence has been studied in the paper. The characteristic features of deterrence strategy have been presented. The categories of deterrence have been examined based on the examples from different regions. The evolution process of deterrence concept has been delineated. The South Caucasus has been chosen as a focal point and its comparison with other regions has been conducted. The vulnerabilities of the countries in the region have been presented. The recommendations have been made for developing robust deterrence strategy against external actors and their linchpin in the region.

KEY WORDS: hybrid threats, strategy of deterrence, South Caucasus

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES**JAN KLUZA****PRZESTĘPSTWO KRADZIEŻY Z WŁAMANIEM
W ŚWIELE ORZECZNICTWA SĄDU NAJWYŻSZEGO
W ODNIESIENIU DO WYKŁADNI NORM PRAWA
KARNEGO MATERIALNEGO****1. Wstęp**

Przestępstwo z art. 279 § 1 k.k. penalizujące kradzież z włamaniem jest dobrym przykładem analizy zagadnienia priorytetu wykładni językowej znamion czynu zabronionego i norm prawa karnego materialnego. Nie budzi wątpliwości, że zasadniczym elementem dokonywanej wykładni prawa jest ta dokonywana przez Sąd Najwyższy w drodze uchwał dotyczących abstrakcyjnych zagadnień prawnych kierowanych doń przez uprawnione do tego podmioty, jak też w drodze orzeczeń dotyczących konkretnych zagadnień prawnych oraz wyroków w sprawach kasacyjnych. Godzi się jednak zauważyć, że pomiędzy niektórymi składami orzekającymi Sądu Najwyższego zachodzą drastyczne różnice zdań, zaś podejmowane przez kolejne składy SN uchwały mające za zadanie te rozbieżności zniwelować, również nie zawsze zyskują aprobatę w orzecznictwie. Stosownie do tego rodzi się pytanie o rodzaj i znaczenie wykładni norm prawa karnego materialnego, w szczególności dotyczących znamion przedmiotowych czynu zabronionego. Autor stoi na stanowisku, że z wynikającej z Konstytucji RP zasady określoności przepisów prawa karnego wynika pierwszorzędne i wyłączone znaczenie wykładni językowej norm karnomaterialnych w procesie dekodowania zakresu penalizacji danego czynu zabronionego, co zostanie bliżej przedstawione na przykładzie przestępstwa kradzieży z włamaniem.

2. Przestępstwo kradzieży z włamaniem w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego

Przestępstwo kradzieży z włamaniem jest typem czynu zabronionego, który do polskiego porządku prawnego został wprowadzony wraz z powojennymi dekretemi dotyczącymi ochrony własności społecznej¹ – art. 1 § 3 dekretu o wzmożeniu ochrony własności społecznej² oraz art. 2 § 2 dekretu o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej³. Czynność wykonawcza tego typu określona została w sposób analogiczny do obecnej i posługiwała się stwierdzeniem „kto kradnie [...] z włamaniem”. Z tego też powodu orzecznictwo i poglądy w doktrynie wypracowane na podstawie brzmienia tego przepisu w odniesieniu do pojęcia włamania bez przeszkód mogą być przeniesione na grunt rozważań co do obecnego stanu prawnego. Przestępstwo kradzieży z włamaniem zostało następnie wprowadzone do Kodeksu karnego z 1969 r.⁴ We wcześniejszej regulacji z 1932 r.⁵ brak było odpowiednika kradzieży z włamaniem.

W celu ujednolicenia orzecznictwa i praktyki sądowej, w oparciu o art. 28 ust. 1 ustawy o Sądzie Najwyższym⁶, na wniosek Ministra Sprawiedliwości, SN wydał wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie odpowiedzialności karnej za przestępstwa określone w art. 208 k.k.⁷, w których stwierdził, że „Kradzież z włamaniem zachodzi wtedy, gdy jej sprawca zabiera mienie w celu przywłaszczenia w następstwie usunięcia przeszkody materialnej, będącej częścią konstrukcji pomieszczenia zamkniętego lub specjalnym zamknięciem tego pomieszczenia, utrudniającym dostęp do jego wnętrza”. W dalszej części uchwały SN stwierdza także, że „Z istoty włamania wynika, że jego obiektem może być **tylko pomieszczenie zamknięte** [podkr. J.K.]. Do zakresu zaś pojęcia włamania, które ma na względzie art. 208 k.k., wchodzi nie tylko zniszczenie lub uszkodzenie przeszkody materialnej będącej częścią konstrukcji lub specjalnym zamknięciem pomieszczenia, utrudniającym dostęp do wnętrza tego pomieszczenia, ale również i wszelkie usunięcie takiej przeszkody przez fizyczne oddziaływanie na nią w jakikolwiek sposób”. W cytowanej uchwale SN przykładowo wymienia desygnaty miejsca zamkniętego, które może być przedmiotem czynności wykonawczej włamania, wskazując na: „wszelkiego rodzaju budynki, skarbcę, schowki (np. kasy pancerne, kasetki, szafy, biurka), specjalne środki transportu (np. kolejowe wagony, samochody: chłodnie, cysterny,

¹ L. Wilk, *Komentarz do art. 279 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II: *Komentarz. Art. 222–316*, pod red. M. Królikowskiego, R. Zawłockiego, Warszawa 2017, s. 633.

² Dekret z dnia 4 marca 1953 r. o wzmożeniu ochrony własności społecznej, Dz.U. z 1953, nr 17, poz. 68.

³ Dekret z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej, Dz.U. z 1959, nr 36, poz. 228.

⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94.

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1932, nr 60, poz. 571.

⁶ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o Sądzie Najwyższym, Dz.U. z 1962, nr 11, poz. 54.

⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 1980 r., VII KZP 48/78, OSNKW 1980/8/65, LEX nr 19647.

warsztaty) i inne środki służące do transportu ludzi lub mienia oraz wszelkiego rodzaju zbiorniki i pojemniki służące do przechowywania, przekazywania lub przesyłania mienia do obrotu towarowego, transportu”. W sposób generalny zaś, w ocenie Sądu Najwyższego „Warunkiem uznania któregośkolwiek z wymienionych przykładowo pomieszczeń za zamknięte, [...] jest ustalenie nie tylko okoliczności, że powierzchnię zamkniętą tworzy jego zwykła konstrukcja, ale również i okoliczność, że jego otwory poza zwykłym zamknięciem (np. zamknięcie drzwi na zwykłą klamkę, haczyk, zewnętrzną zasuwkę; zbiornika lub pojemnika – zwykłą pokrywą) – były zaopatrzone w specjalne przeszkody materialne (zamknięcie) utrudniające dostęp do wnętrza pomieszczenia”. Powyższe ujęcie można określić mianem klasycznego – zasada się bowiem na koncepcji przełamania zabezpieczenia, które musi być skutecznym sposobem ochrony mienia. Z tego też względu nie może stanowić dokonania przestępstwa kradzieży z włamaniem sytuacja, w której sprawca włamuje się, tj. pokonuje zamkniętą przeszkodę do pomieszczenia, podczas gdy inne wejście do tego samego pomieszczenia pozostaje otwarte. Czym innym jednak będzie sytuacja, w której sprawca przedostaje się do domu przez otwarte okno, po czym otwiera jeden z zamkniętych pokoi, do którego nie było swobodnego dostępu⁸ – w takiej sytuacji sprawca włamuje się do tego właśnie pokoju, a nie do całego budynku.

3. Wykładnia terminu „zabezpieczenie”

Podstawowym elementem definicji przestępstwa kradzieży z włamaniem jest to, że czynność wykonawcza, o której będzie mowa poniżej, nakierowana ma być na przełamanie zabezpieczenia. Termin „zabezpieczenie” bądź też „przeszkoda” nie występuje w sformułowaniu ustawy określającym znamiona przestępstwa z art. 279 § 1 k.k., tym niemniej w sposób bezpośredni wiąże się z zakresem kryminalizacji, dlatego też przy określaniu zakresu pojęciowego tego określenia trzeba kierować się takimi samymi regułami jak przy wykładni norm karnomaterialnych. Zabezpieczenie w rozumieniu powszechnym oznacza „coś, co zabezpiecza, ochrania, osłania przed kimś lub przed czymś; ochrona, osłona”⁹; „coś, co chroni”¹⁰; „to, co zabezpiecza”¹¹; „coś, co zabezpiecza, ochrania, osłania przed kimś lub przed czymś, ochrona, osłona”¹². Przeszkoda z kolei w ujęciu słownikowym to „to, co przeszkadza, utrudnia lub uniemożliwia zrobienie czegoś, dotarcie dokądś itp.; zawada, trudność [...]”. 2. ‘specjalnie ustawiony

⁸ L. Wilk, *Komentarz...*, s. 637.

⁹ *Zabezpieczenie*, w: *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996, s. 1302.

¹⁰ *Zabezpieczenie*, w: *Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, oprac. L. Drabik, E. Sobol, Warszawa 2014, s. 908.

¹¹ *Zabezpieczenie*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, oprac. L. Drabik, A. Kubiak-Sokół, E. Sobol, L. Wiśniakowska, Warszawa 2007, s. 1239.

¹² *Zabezpieczenie*, w: *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 2: *P-żyzny*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 2001, s. 596.

plot wykopany rów itp. na trasie zawodów sportowych”¹³; „to, co przeszkadza, co utrudnia, uniemożliwia wykonanie czegoś, osiągnięcie celu”¹⁴; „to, co przeszkadza”¹⁵. Przytoczone definicje wskazywałyby na szerokie rozumienie pojęcia „zabezpieczenia” i „przeszkody”, obejmujące swoim zakresem każdą przeszkodę mającą na celu ochronę danej rzeczy, jednakże powyższe trzeba wyklądać łącznie z pojęciem „włamania”, co wskazuje z kolei na to, że włamać można się jedynie do miejsca zamkniętego.

Powtórzyć w związku z tym należy w ślad za wytycznymi Sądu Najwyższego, że zabezpieczeniem jest „część konstrukcji lub specjalnego zamknięcia pomieszczenia, utrudniająca dostęp do wnętrza tego pomieszczenia”. Słuszna jest zatem konkluzja SN, że nie jest wystarczające zwykłe zabezpieczenie w postaci zamknięcia drzwi na klamkę, zasuwkę lub pokrywką. Nie budzi też wątpliwości, że „Za włamanie nie można uważać otwarcia (»wypchnięcia«) okna, które w momencie przystąpienia sprawców do kradzieży nie było zamknięte”¹⁶. Również na tym tle orzecznictwo sądów powszechnych i Sądu Najwyższego nie było jednolite. SN wyraził pogląd, w myśl którego „Rodzaj zabezpieczenia przed wtargnięciem osób nie powołanych do pomieszczeń, w których znajduje się cudze mienie, oraz skuteczność tego zabezpieczenia, a w szczególności możliwość łatwego jego pokonania bez użycia narzędzi i znacznej siły, nie stanowią przeszkody do przyjęcia kwalifikacji z art. 208 k.k., jeżeli tylko z charakteru zabezpieczenia bez wątpliwości wynika zamiar właściciela czy użytkownika pomieszczenia niedopuszczenia do niego takich osób”¹⁷.

4. Przełamanie zabezpieczenia

W konsekwencji tego poglądu w orzecznictwie można spotkać głosy, że „Istota włamania sprowadza się nie tyle do fizycznego uszkodzenia lub zniszczenia bariery chroniącej dostęp do rzeczy, lecz polega na zachowaniu, którego podstawową cechą jest nieposzanowanie woli dysponenta rzeczy zabezpieczenia jej przed innymi osobami. Przy czym istotą zabezpieczenia nie jest uczynienie całkowicie niemożliwym dostępu osobom nieuprawnionym do zabezpieczonego przedmiotu w taki sposób, iż dostęp ten jest możliwy jedynie dzięki zastosowaniu siły fizycznej lub specjalnych środków technicznych, lecz stworzenie zewnętrznej bariery jednoznacznie sygnalizującej, że celem jej zainstalowania było wykluczenie dostępu do tych przedmiotów przez osoby nieuprawnione”¹⁸. Ze stanowiskiem

¹³ *Przeszkoda*, w: *Słownik współczesnego języka polskiego*, s. 894.

¹⁴ *Przeszkoda*, w: *Słownik poprawnej polszczyzny*, s. 626.

¹⁵ *Przeszkoda*, w: *Słownik języka polskiego*, s. 779.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 listopada 1970 r., V KRN 409/70, LEX nr 16562.

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 sierpnia 1985 r., I KR 212/85, OSNKW 1986/11-12/97, LEX nr 20168.

¹⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 8 października 2002 r., VIII Ka 505/02, LEX nr 1713534; zob. też Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 8 października 2002 r., VIII AKa 505/02, LEX nr 122314.

tym nie można się zgodzić, ponieważ jest ono nazbyt generalne. Nie jest przecież w żadnym stopniu wystarczającym zabezpieczeniem zamknięcie drzwi na klamkę, wystawienie kartki z napisem „zakaz wstępu” lub zaklejenie wejścia plombą, albowiem zabezpieczenie musi oznaczać, „iż normalny dostęp do zabezpieczonej rzeczy jest niemożliwy”¹⁹. Za normalną niemożliwość dostępu do rzeczy trzeba rozumieć taką sytuację, w której przeszkoda ta ma jakikolwiek charakter trwały. Dlatego też rację ma Tomasz Tyburcy, że „Nie wydaje się trafne uznawanie podmiotowego nastawienia dysponenta (uzewnętrznienie woli zabezpieczenia rzeczy przed dostępem) za warunek wystarczający do stwierdzenia, że włamanie jest możliwe i tym samym odrzucanie warunku realności owego zabezpieczenia. [...] Koncepcja podmiotowa nie zasługuje na aprobatę, gdyż stanowi wykładnię rozszerzającą pojęcia »włamanie«. Przeciwwstawienie się woli dysponenta, bez realnego zabezpieczenia, wystarcza w przypadku przestępstwa tzw. naruszenia miru domowego (art. 193 k.k.)”²⁰. W związku z tym zabezpieczenie mienia musi mieć charakter realny, którego przełamanie przez osobę niebędącą dysponentem dobra prawnego wymagać będzie przedsięwzięcia dodatkowych czynności, takich jak siła fizyczna, hasło, klucz lub cecha biometryczna (odcisk palca, cechy fizyczne). Jednoznacznie odrzucić należy stanowisko, w myśl którego wystarczającym zabezpieczeniem jest „papier na opieczętowanych drzwiach” czy jakakolwiek forma przejawu woli dysponenta dobra prawnego²¹.

5. Kontrowersje związane z niektórymi desygnatami „włamania”

Dlatego też przedmiot czynności wykonawczej włamania, tj. zabezpieczenie, które ma zostać przełamane, musi być wykładane właśnie w powiązaniu z czasownikiem „włamywać się”. Jak zauważa Mikołaj Małecki, czynność włamania jest „klasyczną czynnością mającą stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego do zaboru cudzej rzeczy ruchomej i jest podejmowane przez sprawcę w celu dokonania cudzej rzeczy ruchomej”²². Dlatego też musi ono poprzedzać sam zabór mienia. Początkowo orzecznictwo wskazywało, że „Do istoty włamania należy wdarcie się (przedostanie się) do wnętrza zamkniętego pomieszczenia. Warunkiem dokonania włamania jest, aby dostęp do mienia był zamknięty i aby sprawca w jakikolwiek sposób przez fizyczne działanie na przedmiot stanowiący

¹⁹ P. Kardas, M. Dąbrowska-Kardas, *Komentarz do art. 279 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. III: *Komentarz do art. 278–363*, pod red. A. Zolla, Warszawa 2016, s. 84.

²⁰ T. Tyburcy, *Treść i zakres znamienia „włamanie” (art. 279 § 1 k.k.) – czy kradzież z włamaniem może nastąpić tylko z pomieszczenia zamkniętego?*, „Acta Iuris Stetinensis” 1(2019), s. 155.

²¹ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, t. II: *Część szczególna*, Warszawa 1987, s. 287; tak też: P. Kardas, M. Dąbrowska-Kardas, *Komentarz...*, s. 80; zob. też Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1958 r., I K 483/57, LEX nr 178673.

²² M. Małecki, *Przygotowanie do przestępstwa. Analiza dogmatycznoprawna*, Warszawa 2016, s. 291.

przeszkodę dostał się do wnętrza”²³. W związku z tym trafne jest wskazanie, że „Stosowanie mechanicznych zabezpieczeń przedmiotu przed kradzieżą niczego w tym względzie nie zmieniało, przykład zaś kradzieży roweru połączonego kłódką lub obejmą z jakimś trwałym urządzeniem wskazywano jako bez wątpienia niewypełniający znamion typu kradzieży z włamaniem”²⁴. Mimo zatem niewątpliwego faktu, że przecięcie kłódki lub łańcucha stanowi przełamanie zabezpieczenia, czynność ta nie stanowi włamania, ponieważ rower przypięty w miejscu otwartym do barierki, w przeciwieństwie do samochodu, nie stanowi sam sobą pomieszczenia zamkniętego.

Jednak z biegiem czasu orzecznictwo zaczęło odchodzić od fizycznego rozumienia pojęcia włamania, na co wskazywano już wyżej. Założenie, że istotą włamania jest nieposzanowanie woli dysponenta dobra prawnego może być trafne pod pewnym jednak warunkiem, którym musi być realność zabezpieczenia. Dlatego też w związku z postępem technologicznym orzecznictwo trafnie wypracowało stanowisko, w myśl którego włamanie może stanowić także przełamanie zabezpieczenia, które nie musi mieć charakteru fizycznego. Dobrym tego przykładem są zamki elektroniczne, w jakie wyposażone są coraz częściej samochody, a których działanie sprowadza się do zablokowania zamku na podstawie sygnału wysyłanego bezprzewodowo z pilota. W takim przypadku przełamanie tego zabezpieczenia nie musi polegać na fizycznym oddziaływaniu na zamek. Stosownie do tego „Użycie skanera, który pozwolił ominąć alarm samochodowy i zabrać rzecz z wnętrza auta, może być zakwalifikowane jako kradzież z włamaniem”²⁵, jednakże w tym samym postanowieniu SN stwierdził, że „Rozszerzenie interpretacji pojęcia »włamanie« przez przyjęcie, że włamanie to także niedopuszczenie do załączenia się zabezpieczenia przed nieuprawnionym otwarciem pojazdu mechanicznego, jest z punktu widzenia wykładni zabiegiem noszącym w sobie cechy analogii na niekorzyść sprawcy”.

W przywołanym orzeczeniu Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na istotne zagadnienie, wskazując, że „pozostaje jednak zawsze do głębokiego rozważenia kwestia, w jakich to przypadkach możliwa jest zmiana treści znamienia czynu zabronionego, odbywająca się w drodze wykładni sądowej, niezależnie od ingerencji władzy ustawodawczej. Z jednej strony pewność prawa wymaga, aby zmian takich było jak najmniej. Z drugiej strony rozwój cywilizacyjny i idący z nim w parze rozwój technologiczny siłą rzeczy »wtłacza« w znamiona typów czynów zabronionych nowe treści. Ma to często miejsce w przypadku znamion typów, w których dominuje pierwiastek opisowy (tj. dane pojęcie może z czasem zmienić zakres swoich desygnatów). Dopuszczalne wydaje się w przypadku znamion wartościujących (z biegiem czasu mogą ulec zmianie normy, które stanowią podstawy ocen tychże znamion)”. Nie powinno budzić wątpliwości, że w przypadku przełamania załączonego już zamka elektronicznego sprawca

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 1976 r., II KR 322/76, OSNKW 1977/3/22, LEX nr 19230.

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 września 2004 r., V KK 144/04, LEX nr 137749.

²⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2012 r., I KZP 11/12, OSNKW 2012/12/124, LEX nr 1232145.

dokonyje włamania, albowiem obejście tego zabezpieczenia przy użyciu środków technicznych jest klasycznym przełamaniem przeszkody w celu dostania się do wnętrza samochodu. W przypadku jednak używania środków technicznych mających na celu zagłuszenie sygnału pilota i w efekcie niedopuszczenie do zablokowania zamka, w ocenie SN, takie działanie stanowi co najwyżej przedpole włamania, bo w rzeczywistości nie dochodzi do przełamania zabezpieczenia, a do jego niedopuszczenia, co porównać można do takich czynności, jak uprzednie fizyczne zablokowanie zamka w drzwiach uniemożliwiające zamknięcie go kluczem. Skoro w tym drugim przykładzie nie może być mowy o włamaniu, tak samo należy ocenić działanie sprawcy przy użyciu środków technicznych niedopuszczające do zablokowania się zamka elektronicznego. Nie można się bowiem włamać do czegoś, co pozostaje otwarte, a kwestią wtórną z punktu widzenia znamion czynu z art. 279 § 1 k.k. pozostaje to, na skutek czego rzecz ta nie została zamknięta.

Związaną z omawianą kwestią jest także powszechnie przyjęta w orzecznictwie koncepcja autonomiczności pojęcia włamania na gruncie prawa karnego. Sąd Najwyższy wskazywał, że „Określenie »włamanie« jest pojęciem prawnym, którego treść jest ustalana autonomicznie w obszarze prawa karnego, zgodnie z przyjmowanymi regułami wykładni i może odbiegać od jego potocznego rozumienia”²⁶. Stanowisko to, całkowicie niesłusznie, SN argumentuje tym, że „W potocznym rozumieniu »włamanie« oznacza zachowanie, które przy wykorzystaniu siły fizycznej prowadzi do usunięcia przeszkód zabezpieczających rzecz. W procesie wykładni znamienia »z włamaniem« przyjmuje się, że włamanie nigdy nie było utożsamiane z samym pokonaniem przez sprawcę zabezpieczenia mienia przed zaborem, jeżeli mienie to nie znajdowało się w zamkniętym pomieszczeniu i jeśli działanie sprawcy nie polegało na przeniknięciu do tego pomieszczenia”. Powyższe wskazanie jest również powszechnie przyjmowane w doktrynie, gdzie wskazuje się, że „W literaturze karnistycznej oraz w orzecznictwie powszechnie przyjmuje się, że użyty w znamionach przestępstwa z art. 279 termin »włamanie« nie jest określeniem zaczerpniętym z języka potocznego, w związku z czym brak jest podstaw do wykładni tego pojęcia zgodnie z jego semantycznym znaczeniem zaczerpniętym ze słownika języka polskiego”²⁷.

Ze stanowiskiem tym nie sposób się zgodzić. Argument zaś, że potoczne rozumienie określenia „włamanie” nie odpowiada wszystkim stanom faktycznym kwalifikowanym jako czyn z art. 279 § 1 k.k., nie jest właściwy. Stwierdzenie „włamywać się” nie oznacza w powszechnym rozumieniu tylko „dostać się do zamkniętego pomieszczenia, niszcząc urządzenie zabezpieczające”, ale też „pokonawszy zabezpieczenia dostać się bezprawnie do czyjegoś komputera i odczytać zawarte tam dane lub zapisać własne”²⁸ lub też szerzej „bezprawne odczytanie lub zapisanie danych w komputerze albo w sieci komputerowej połączone

²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2006 r., III KK 358/06, OSNKW 2007/2/17, LEX nr 224625.

²⁷ P. Kardas, M. Dąbrowska-Kardas, *Komentarz...*, s. 80; zob. też L. Wilk, *Komentarz...*, s. 636.

²⁸ *Włamać się*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, s. 1153.

z pokonaniem zabezpieczeń”²⁹. Rozumienie zatem „włamania” na gruncie języka powszechnego nie ogranicza się jedynie do przełamania zabezpieczenia fizycznego, ale obejmuje też obejście zabezpieczeń elektronicznych w celu dostania się do miejsca zamkniętego, jak też w celu dostania się do przestrzeni wirtualnej, czego wyrazem są powszechne w języku potocznym sformułowania „włamać się do komputera”, „włamać się na stronę internetową, serwer”³⁰ bądź „włamać się na konto”. Brak jest zatem wskazań do uznawania czynności wykonawczej przestępstwa włamania jako autonomicznego pojęcia w prawie karnym, bo coś takiego w ogóle nie występuje, to po pierwsze, a po drugie, nie ma ku temu podstaw. Czynności bowiem, które na gruncie potocznego rozumienia tego słowa stanowią włamanie, są inkryminowane poprzez przestępstwo z art. 279 § 1 k.k., te zaś, które nimi nie są, nie mogą stanowić przestępstwa.

W odniesieniu do reguł wykładni norm prawa karnego materialnego, jak wskazuje Kamil Siwek, „najpierw interpretator musi odwołać się do języka prawnego, czyli do dyrektywy języka prawnego, i dla interpretowanego zwrotu poszukiwać definicji legalnej”³¹. Definicji legalnej pojęcia „włamania” jednak brakuje. Problem w tym, iż art. 115 k.k. zawierający słowniczek pojęć ustawowych nie zamieszcza definicji tego pojęcia. Rolą definicji legalnych jest przełamanie znaczenia, jakie definiowanym terminom nadawane jest na gruncie języka powszechnego lub specjalistycznego³². *A contrario* zatem, skoro jakieś pojęcie nie jest zawarte w ustawowym słowniczku (lub też w innych przepisach definiujących w części ogólnej kodeksu, jak np. art. 6 k.k.), to brak jest podstaw ku twierdzeniu o autonomicznym jego rozumieniu na gruncie prawa karnego. Nie można się zgodzić ze stwierdzeniem K. Siwka, że „Dopiero więc po stwierdzeniu braku definicji legalnej oraz stwierdzeniu braku jednolitości w obrębie literatury prawniczej lub orzecznictwa sądowego, a więc w trzeciej kolejności, należy odwołać się do języka ogólnego”³³.

Ani doktryna, ani orzecznictwo, w tym Sądu Najwyższego, nie mogą być sprzeczne z powszechnym rozumieniem jakiegoś sformułowania, które stanowi znamię czynu zabronionego. Wskazanie Macieja Zielińskiego, że język powszechny musi ustąpić powszechnemu rozumieniu pewnych zwrotów w praktyce stosowania prawa³⁴, może dotyczyć, jak wskazuje sam autor, jedynie pewnych konkretnych przykładów, jak np. „list żelazny”, i nie może ono mieć przełożenia na grunt prawa karnego materialnego. Terminy prawnicze i *quasi*-prawnicze, jak

²⁹ Włamanie, w: *Słownik języka polskiego PWN*, <<https://sjp.pwn.pl/slowniki/wlamanie.html>>, dostęp: 10.08.2020.

³⁰ Włamać się, w: *Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=13295&id_znaczenia=1870167&l=6&ind=0>, dostęp: 08.10.2020.

³¹ K. Siwek, *Ponownie o artykule 25 § 2a kodeksu karnego. Kilka uwag do artykułu Jana Kluzy „Nowe granice obrony koniecznej? Uwagi na tle nowelizacji kodeksu karnego z 8 grudnia 2017 r.”*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2(2019), s. 208.

³² J. Majewski, *Uwagi wprowadzające do rozdziału XIV k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. II: *Komentarz do art. 53–116*, pod red. W. Wróbla, A. Zolla, Warszawa 2016, s. 942.

³³ K. Siwek, *Ponownie o artykule 25 § 2a kodeksu karnego...*, s. 208.

³⁴ M. Zieliński, *Wyznaczniki reguł wykładni prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 3–4(1998), s. 8.

zauważa K. Siwek, nie są zaczerpnięte z języka ogólnego i ich znaczenie może być odmienne od znaczenia ogólnego³⁵. Co do zasady znamiona przepisów karnych muszą odzwierciedlać znaczenie słów zaczerpniętych z języka powszechnego, a jedyny wyjątek może dotyczyć wąskiej gałęzi prawa karnego zajmującej się szczególnym rodzajem przestępczości. W żadnym jednak razie zabieg taki nie może dotyczyć przestępstw o charakterze powszechnym. Aktualne pozostaje wskazanie, że ustawa karna, mając na względzie konstytucyjną zasadę określoności prawa, musi określać cechy zachowania człowieka, skutki i okoliczności modalne w taki sposób, aby zgodny on był z paradygmatem pierwszorzędnej roli wykładni językowej³⁶.

Odnosnie do zasady *nullum crimen sine lege* w doktrynie wskazuje się, że „Do spełnienia wymogu określoności czynów zabronionych pod groźbą kary nie jest wystarczające sprecyzowanie w ustawie jedynie elementów kary, lecz określone muszą być także materialne elementy czynu, które powinny być kompletne, precyzyjne i jednoznaczne”, a także że „Adresat normy prawnej powinien mieć możliwość bez jakichkolwiek trudności określić prawne konsekwencje swojego postępowania, zwłaszcza w sferze prawa karnego”³⁷. To z kolei oznacza, że w przypadku wątpliwości dotyczącej treści normy karnomaterialnej nie jest dopuszczalne stosowanie analogii i wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawy³⁸. Sąd Najwyższy dał temu dosadnie wyraz, wskazując, że „Truizmem jest twierdzenie, że wykładnia językowa ma pierwszeństwo przed innymi rodzajami wykładni. Powyższa reguła pozwala przyjąć, że przy ustalaniu znaczenia poszczególnych słów lub wyrażeń tekstu prawnego odwołać należy się do języka, w którym zostały one sformułowane, a co za tym idzie w pierwszej kolejności ustalić, czy wymagający wykładni zwrot nie występuje w tekście prawnym jako definicja legalna, a jeśli nie, to znaczenie interpretowanego zwrotu określić na podstawie jego sensu słownikowego. Jeżeli natomiast rezultaty wykładni językowej nie pozwalają na uzyskanie jednoznaczności interpretowanego zwrotu, budząc wątpliwości interpretatora, możliwe staje się uruchomienie procedury interpretacyjnej opartej na dyrektywach pozajęzykowych, przy czym w tej sytuacji uwzględnić trzeba prymat wykładni systemowej przed funkcjonalną”³⁹. Z powyższego wynika zatem, że wykładnia językowa jest priorytetowym, a nie subsydiarnym sposobem ustalania zakresu penalizacji. Stosownie do tego wskazać należy, że pojęcie „włamania” występujące w przepisie art. 279 § 1 k.k. nie może być rozumiane jako autonomiczne, gdyż jest to sprzeczne z istotą przepisów prawa karnego. Dokonywanie wykładni pozajęzykowej jest dopuszczalne, jeśli w wyniku sięgnięcia do słowników jest możliwe ustalenie różnego znaczenia

³⁵ K. Siwek, *Błąd co do prawa a dyrektywa języka prawnego*, „Przegląd Sądowy” 3(2018), s. 86.

³⁶ R. Stefański, *Wykładnia przepisów prawa karnego*, w: *Źródła prawa karnego. System Prawa Karnego*, t. 2, pod red. T. Bojarskiego, Warszawa 2011, s. 476.

³⁷ Tamże, s. 477.

³⁸ Tamże, s. 483.

³⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2002 r. I KZP 41/02, OSNKW 2003/1-2/4, LEX nr 55865.

danego słowa lub możliwe jest jego rozumienie na dwa lub więcej sposobów⁴⁰. Jeśli w wyniku wykładni językowej nie jest możliwe ustalenie, że wchodzi on w zakres penalizowanej czynności wykonawczej, to niedopuszczalne jest oparcie też o jego kryminalizacji na innych pozajęzykowych względach takich jak „wykładnia autonomiczna”.

Przypomnieć należy, że prawo karne ma pełnić także funkcję gwarancyjną, wyrazem której jest zasada *nullum crimen sine lege*, która „stanowi szaniec obronny dla zwykłych obywateli, aby nie zostali uznani przez władzę za przestępców, żeby uniemożliwić osobom sprawującym władzę jej nadużycie”⁴¹. Istotne w związku z tym jest takie skonstruowanie przepisu karnego, które jest precyzyjne i jednoznaczne, a to z tego względu, że „Odpowiedzialność karna może być uzasadniona tylko zachowaniem, które uprzednio zostało precyzyjnie i jednoznacznie określone jako zakazane, i na domiar tego wyłącznie w drodze aktu prawnego o randze ustawy”⁴². W zakres zasady *nullum crimen sine lege* wchodzi takie postulaty formułowania przepisów karnych, które muszą spełniać wymóg precyzyjnego określenia dla adresata (*nullum crimen sine lege certa*) oraz ich ścieśniającego sposobu rozumienia (*nullum crimen sine lege stricta*)⁴³. Mateusz Tomczyk słusznie zauważa, że zasada „*Nullum crimen sine lege certa* nakazuje ustawodawcy „takie wskazanie czynu zabronionego (jego znamion), aby zarówno dla adresata normy prawnokarnej, jak i organów stosujących prawo i dokonujących »odkodowania« treści regulacji w drodze wykładni normy prawa karnego nie budziło wątpliwości to, czy określone zachowanie *in concreto* wypełnia te znamiona”⁴⁴. Na gruncie tej zasady Aleksandra Rychlewska wskazuje, że „ustawodawca musi mieć możliwość określenia pewnych zachowań w sposób na tyle ogólny, aby opis czynu karalnego obejmował różne działania, zabronione przykładowo ze względu na cel leżący u podstaw kryminalizacji”⁴⁵. Jednakże konieczne jest, aby na podstawie samej tylko treści zakazu wynikającego z normy sankcjonowanej adresat jednoznacznie mógł ustalić zakres penalizacji. Odnośnie do prymatu wykładni językowej A. Rychlewska w ślad za Trybunałem Konstytucyjnym wskazuje, że „Ze wskazanych powyżej przepisów Konstytucji [art. 2 i 42 ust. 1 – przyp. J.K.] nie sposób jest natomiast wyprowadzić aż tak daleko idącej gwarancji ochronnej, z której wynikałby nakaz tak dalece precyzyjnego określenia w ustawie karnej znamion typu czynu zabronionego, aby ustalenie jego znaczenia było możliwe wyłącznie przy zastosowaniu metody wykładni językowej”⁴⁶.

⁴⁰ A. Bielska-Brodziak, Z. Tobor, *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, „Państwo i Prawo” 5(2007), s. 24.

⁴¹ A. Zoll, *Konstytucyjne aspekty prawa karnego*, w: *Źródła prawa karnego...*, s. 253.

⁴² M. Tomczyk, *Zasada nullum crimen sine lege certa i jej ograniczenia na tle języka etnicznego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2(2018), s. 101.

⁴³ A. Rychlewska, *Zasada nullum crimen sine lege na tle współczesnej idei państwa prawa*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 3(2017), s. 95–96.

⁴⁴ M. Tomczyk, *Zasada nullum crimen sine lege*, s. 106.

⁴⁵ A. Rychlewska, *Zasada nullum crimen sine lege*, s. 117.

⁴⁶ Tamże, s. 118; zob. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 października 2012 r. P 27/11, OTK-A 2012/9/104, LEX nr 1218662.

Powyższe jednak należy uzupełnić o wskazanie, że uzupełniające metody wykładni nie mogą pozostawać w sprzeczności z rezultatem wykładni językowej. Obszernie o kwestii wykładni przepisów prawa karnego pisał Jarosław Wyrembak, przytaczając szeroko poglądy doktryny. Autor dochodzi do wniosku, że doktryna karnistyczna nie rozróżnia pomiędzy rozumieniem przepisów karnych i innych tekstów normatywnych⁴⁷. Ostatecznie jednak trzeba zająć stanowisko, że „reguły językowe wyznaczają znaczenie i zakres użytych w ustawie pojęć, stanowią podstawę wykładni i jednocześnie określają jej granice, gdy stosowane są inne metody wykładni. Na gruncie prawa karnego dopuszczalny jest bowiem tylko taki wynik wykładni uzyskany przy zastosowaniu innych metod, który mieści się jeszcze w zakresie tolerowanym przez wynik uzyskany za pomocą metody językowej”⁴⁸. Trafnie ujmują to Sławomira Wronkowska i Zygmunt Ziemiński, którzy wskazują, że „pierwszeństwo językowych reguł interpretacyjnych przed regułami funkcjonalnymi polega na tym, iż funkcjonalne reguły dokonywać mogą wyboru pomiędzy rezultatami wykładni językowo dopuszczalnymi, ale reguły funkcjonalne same przez się nie wyznaczają norm postępowania”⁴⁹.

Dlatego też, o ile uzasadnione jest zerwanie na gruncie tego przestępstwa z materialnym charakterem przeszkody chroniącej dostęp do zamkniętego pomieszczenia, ponieważ wraz z rozwojem techniki sens znaczeniowy określenia „włamać się” również się zmienił i nie stanowi to wykładni rozszerzającej, tak nie jest już włamaniem sytuacja, w której sprawca legalnie wchodzi do pomieszczenia, po czym po jego zamknięciu (np. galerii handlowej), niszcząc drzwi, wychodzi z niego wraz ze skradzionym mieniem. W takiej sytuacji sprawca wszak „włamuje się” z pomieszczenia, a nie do niego włamuje, co jest sprzeczne z językowym znaczeniem słowa „włamać się”⁵⁰. Ponadto istotą włamania jest kolejność czynności sprawczych, w której pokonanie zabezpieczenia musi poprzedzać zabór mienia⁵¹. Dlatego też, wbrew stanowisku SN⁵², nie będzie kradzieżą z włamaniem posłużenie się przez sprawcę cudzą kartą płatniczą w celu dokonania płatności zbliżeniowej (tzw. *pay-pass*)⁵³. Wtedy bowiem, inaczej niż to argumentuje Sąd Najwyższy, nie ma zbieżności z sytuacją, w której sprawca włamuje się do pokoju hotelowego za pomocą karty elektronicznej otwierającej drzwi, ponieważ sprawca najpierw przełamuje elektroniczną warstwę zabezpieczeń, a dopiero następnie, już w środku pokoju, dokonuje kradzieży. W przypadku zaś płatności zbliżeniowej jest to jeden i ten sam moment. Przeciwno temu stanowisku wskazuje też fakt, że stosowny przepis penalizujący takie zachowanie znalazł się dopiero w ustawie 13 czerwca 2019 r. nowelizującej kodeks karny, która jednak z uwagi

⁴⁷ J. Wyrembak, *Zasadnicza wykładnia znamion przestępstw. Pozycja metody językowej oraz rezultatów jej użycia*, Warszawa 2009, s. 153.

⁴⁸ Tamże, s. 171.

⁴⁹ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 167.

⁵⁰ L. Wilk, *Komentarz...*, s. 641.

⁵¹ Tamże, s. 640.

⁵² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2017 r., III KK 349/16, OSNKW 2017/9/50, LEX nr 2294383.

⁵³ Zob. J. Kluza, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2017 r., III KK 349/16 (częściowo krytyczna)*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 4(2017), s. 312n.

na skierowanie jej przez Prezydenta RP do Trybunału Konstytucyjnego nie weszła w życie i stwierdzono jej niekonstytucyjność⁵⁴. Sąd Najwyższy nie może zastępować ustawodawcy, a zatem skoro dopiero teraz ustawodawca zamierzał wprowadzić do Kodeksu karnego przepis art. 279a § 1, to nie można twierdzić, iż czynność ta była penalizowana wcześniej na gruncie art. 279 § 1 k.k. Przyjęcie odmiennego stanowiska powodowałoby, wbrew regule wynikającej z art. 1 § 1 k.k., że sprawca takiego czynu ponosiłby odpowiedzialność za czyn, który został skodyfikowany dopiero po jego popełnieniu.

6. Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, należy wskazać, że przestępstwo kradzieży z włamaniem stanowi przestępstwo powszechne, dlatego adresatem normy zawartej w art. 279 § 1 k.k. jest każdy człowiek. W związku z tym wykładnia tego przepisu musi być dokonywana przy uwzględnieniu priorytetowej roli znaczenia zawartych w tym przepisie słów. Nie można zgodzić się w szczególności z tym, że zakres penalizacji czynu zabronionego może być ustalany na podstawie innych reguł wykładni, w rezultacie których zakres ten byłby szerszy aniżeli dokonany na podstawie wykładni językowej.

Odniesienie powyższego do przestępstwa kradzieży z włamaniem powodować musi zrezygnowanie z posługiwania się na gruncie tego czynu autonomicznego rozumienia pojęcia „włamanie”. Skoro bowiem włamanie stanowi znamię czynu zabronionego, to nieuprawnione jest jego wykładanie w sposób sprzeczny z jego rozumieniem na gruncie powszechnie używanego języka. Należy się opowiedzieć jednoznacznie przeciw przyjęciu możliwości rozumienia jakiegokolwiek sformułowania stanowiącego znamię czynu zabronionego w sposób autonomiczny. Wykładnia taka zakłada na gruncie prawa karnego przyjęcie rozumienia jakiegoś terminu inaczej, niż ma to miejsce na gruncie języka powszechnego. Uprawnionym do takiego sformułowania w omawianym obszarze jest jedynie ustawodawca w drodze zawartych w akcie normatywnym definicji legalnych, czego przykładem na gruncie prawa karnego jest rozdział XXV k.k. zawierający słowniczek wyrażeń ustawowych. Jedynie na tle tego rozdziału uzasadnione jest posługiwanie się pojęciem autonomiczności rozumienia jakiegoś sformułowania, np. rzeczy ruchomej, przez którą ustawodawca rozumie także pieniądź (art. 115 § 9 k.k.), co odbiega od powszechnie przyjętego rozumienia rzeczy ruchomej na gruncie języka powszechnego. Temu właśnie służy rozdział XXV k.k, który odzwierciedla intencje ustawodawcy w zdefiniowaniu określonych tam pojęć inaczej aniżeli na gruncie powszechnego języka. Skoro ustawodawca nie zdefiniował jakiegoś pojęcia, to naturalną tego konsekwencją jest to, że należy go rozumieć tak, jak czyni się to powszechnie. W związku z tym włamanie, które przecież jest sformułowaniem stanowiącym element języka powszechnego, rozumieć

⁵⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 lipca 2020 r. Kp 1/19, OTK-A 2020/36, LEX nr 3028994.

należy tak, jak to ma miejsce w życiu codziennym. Dlatego też włamanie stanowić będzie kradzież pieniędzy z konta, ale już nie kradzież przypiętego roweru, bo nie można się włamać do roweru, jak też nie można włamać się do karty płatniczej, skoro moment uszczuplenia konta następuje w tym samym momencie co zbliżenie karty do terminala.

BIBLIOGRAFIA

- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, t. II: *Część szczególna*, Warszawa 1987.
- Bielska-Brodziak A., Tobor Z., *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, „Państwo i Prawo” 5(2007).
- Kardas P., Dąbrowska-Kardas M., *Komentarz do art. 279 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. III: *Komentarz do art. 278–363*, pod red. A. Zolla, Warszawa 2016.
- Kluza J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2017 r., III KK 349/16 (częściowo krytyczna)*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 4(2017).
- Majewski J., *Uwagi wprowadzające do rozdziału XIV k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. II: *Komentarz do art. 53–116*, pod red. W. Wróbla, A. Zolla, Warszawa 2016.
- Małecki M., *Przygotowanie do przestępstwa. Analiza dogmatycznoprawna*, Warszawa 2016.
- Rychlewska A., *Zasada nullum crimen sine lege na tle współczesnej idei państwa prawa*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 3(2017).
- Siwek K., *Błąd co do prawa a dyrektywa języka prawnego*, „Przegląd Sądowy” 3(2018).
- Siwek K., *Ponownie o artykule 25 § 2a kodeksu karnego. Kilka uwag do artykułu Jana Kluzy „Nowe granice obrony koniecznej? Uwagi na tle nowelizacji kodeksu karnego z 8 grudnia 2017 r.”*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2(2019).
- Słownik języka polskiego PWN*, <<https://sjp.pwn.pl/słowniki/włamanie.html>>, dostęp: 10.08.2020.
- Słownik języka polskiego PWN*, oprac. L. Drabik, A. Kubiak-Sokół, E. Sobol, L. Wiśniakowska, Warszawa 2007.
- Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, oprac. L. Drabik, E. Sobol, Warszawa 2014.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 2: *P–żyzy*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 2001.
- Stefański R., *Wykładnia przepisów prawa karnego*, w: *Źródła prawa karnego. System Prawa Karnego*, t. 2, pod red. T. Bojarskiego, Warszawa 2011.
- Tomczyk M., *Zasada nullum crimen sine lege certa i jej ograniczenia na tle języka etnicznego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2(2018).
- Tyburcy T., *Treść i zakres znamienia „włamanie” (art. 279 § 1 k.k.) – czy kradzież z włamaniem może nastąpić tylko z pomieszczenia zamkniętego?*, „Acta Iuris Stetinensis” 1(2019).
- Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=13295&id_znaczenia=1870167&l=6&ind=0>, dostęp: 08.10.2020.
- Wilk L., *Komentarz do art. 279 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II: *Komentarz. Art. 222–316*, pod red. M. Królikowskiego, R. Zawlockiego, Warszawa 2017.
- Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.
- Wyrembak J., *Zasadnicza wykładnia znamion przestępstw. Pozycja metody językowej oraz rezultatów jej użycia*, Warszawa 2009.
- Zieliński M., *Wyznaczniki reguł wykładni prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 3–4(1998).
- Zoll A., *Konstytucyjne aspekty prawa karnego*, w: *Źródła prawa karnego. System Prawa Karnego*, t. 2, pod red. T. Bojarskiego, Warszawa 2011.

**THE CRIME OF BURGLARY IN THE VIEW OF THE SUPREME COURT'S CASE-LAW
REGARDING THE INTERPRETATION OF SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW**

SUMMARY

The crime of burglary functioning in the Polish criminal law system for a long time is quite a good example of analyzing the principles that should be followed when decoding the norms of substantive criminal law. Due to the fact that the principles of criminal liability must be subject to strict rules regarding the principle of proportionality derived from the Polish Constitution, the description of the prohibited act and the principle of interpretation of its features must be precise and cannot lead to a broad interpretation of the features of this act. A breakthrough in this perception of these indications makes the established position of the Supreme Court and doctrine perceiving the notion of burglary as an autonomous concept under criminal law, with which the author strongly disagrees by postulating the primacy of linguistic interpretation over the teleological interpretation within criminal law.

KEY WORDS: burglary, linguistic interpretation, rule of *nullum crimen sine lege*, legal definition, interpretation

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES**FERDINANDO PARENTE****LA RITENZIONE DELLA CAPARRA CONFIRMATORIA.
RIFLESSIONI BREVI SU UN CASO DI RECESSO
IN AUTOTUTELA****1. Ritenzione della caparra confirmatoria
e diritto di autotutela**

Nell'ambito del diritto civile italiano, l'attività di autotutela è il risultato dell'esercizio di singoli diritti potestativi, aventi fonte in una previsione di legge o in una clausola pattizia, che consente all'interessato di realizzare direttamente, sul piano stragiudiziale, a proprio vantaggio, un determinato effetto nella sfera giuridica dell'autore della condotta lesiva, senza che costui sia in grado di sottrarsene¹.

Nel recesso dal contratto (art. 1385, comma 2, cc.), in particolare, il diritto di ritenere la caparra confirmatoria è una singolare fattispecie di risoluzione stragiudiziale per inadempimento contrattuale, che può essere annoverata tra i "recessi di autotutela"². Difatti, in caso di inadempimento imputabile e di non scarsa importanza (art. 1455 c.c.)³, la parte non inadempiente può recedere dal contratto e trattenere la caparra confirmatoria ricevuta o esigere il doppio di quella versata⁴.

FERDINANDO PARENTE – Università degli Studi di Bari "Aldo Moro", ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4704-9402>, e-mail: ferdinando.parente@uniba.it

¹ F. Parente, *Gli strumenti di autotutela nel diritto dei contratti*, in: *L'incidenza della dottrina sulla giurisprudenza nel diritto dei contratti*, C. Perlingieri e L. Ruggeri (a cura di), Napoli 2016, p. 403; S. Romano, *Autonomia privata*, Milano 1957, p. 54; Puccini, *Contributo allo studio dell'accertamento privato*, Milano 1958, p. 136; S. Romano, *Ordinamento sistematico del diritto privato*, Napoli 1957, p. 215; contra: L. Bigliazzi Geri, *Profili sistematici dell'autotutela privata*, I, *Introduzione*, Milano 1971, p. 67.

² V. Roppo, *Il contratto*, in: *Tratt. dir. priv. Iudica e Zatti*, Milano 2001, p. 552; F. Parente, *Gli strumenti di autotutela nel diritto dei contratti*, cit., p. 406.

³ Cfr. Cass., 16 maggio 2006, n. 11356, in: *Rep. Foro it.*, 2006, *Contratto in genere*, n. 513; Cass., 22 marzo 1999, n. 2649, *ivi*, 1999, *Fallimento*, n. 755; Cass., 23 gennaio 1989, n. 398, in: *Rep. Foro it.*, 1989, *Contratto in genere*, n. 297; Cass., 9 luglio 1984, n. 4011, in: *Rep. Foro it.*, 1984, *Contratto in genere*, n. 252.

⁴ I. Tardia, *Funzione confirmatoria della caparra e alternatività recessiva*, in: *Rass. dir. civ.*, 2009, p. 807; E. Lucchini Guastalla, *Caparra confirmatoria, recesso e risoluzione del contratto*, in: *Riv. dir. civ.*, 2009, I, p. 327; I. Tardia, *Interessi non patrimoniali e patti sanzionatori*, Napoli 2006, *passim*; D. Colasaniti e N. Corea, *Caparra confirmatoria e inadempimento fra rimedi*

Il regime non deroga la «disciplina generale della risoluzione per inadempimento» (art. 1453 ss. c.c.), ma consente «il recesso di una parte solo quando l'inadempimento della controparte sia colpevole e di non scarsa importanza, in relazione all'interesse dell'altro contraente». Poiché a legittimare il recesso «non basta la temporanea violazione del vincolo contrattuale da parte di uno dei contraenti», «nell'indagine sull'inadempienza contrattuale», per «stabilire se ed a chi spetti il diritto di recesso, i criteri da adottarsi sono quegli stessi che si devono seguire nel caso di controversia su reciproche istanze di risoluzione»; vale a dire, occorre «una valutazione comparativa del comportamento di entrambi i contraenti, in relazione al contratto, in modo da stabilire quale di essi abbia fatto venir meno con il proprio comportamento l'interesse dell'altro al mantenimento» della fattispecie⁵.

2. I presupposti della fattispecie: l'inadempimento imputabile e l'inadempimento di non scarsa importanza

Per legittimare la scelta di recedere dal contratto e trattenere la caparra confirmatoria ricevuta (o pretendere il doppio di quella versata), dunque, è necessario che l'inadempimento sia imputabile e assuma le medesime caratteristiche dell'inadempimento che legittimerebbe la scelta di agire in giudizio per la risoluzione del contratto e il risarcimento del danno (art. 1455 cc.). Il criterio risponde all'esigenza di garantire un rapporto di proporzionalità tra l'inadempimento e una conseguenza «pesante», come lo scioglimento del contratto, per selezionare le iniziative risolutorie pretestuose o opportunistiche e salvaguardare il valore del vincolo contrattuale nella fase patologica del rapporto⁶.

Perciò, l'esercizio del recesso non può essere giustificato dal semplice ritardo, sia pure grave, ai sensi dell'art. 1455 c.c., ma richiede che l'inadempimento sia definitivo, come accade qualora il creditore proponga la domanda di risoluzione.

generali e speciali, in: *Obbl. contr.*, 2007, p. 524; M.S. Scardigno, *Sulla qualificazione giuridica della caparra confirmatoria*, in *Contratti*, 2004, p. 989; F. Parola, *La caparra confirmatoria*, in: *Obbl. contr.*, 2006, p. 634; M.A. Michinelli, *La caparra confirmatoria*, in *Notariato*, 2002, p. 405. Il recesso contemplato dall'art. 1385, comma 2, cc. – che ha natura legale e non convenzionale (per cui ad esso non si applica il disposto dell'art. 1373, comma 1, c.c.) – è considerato una forma di risoluzione stragiudiziale del contratto [cfr. V.M. Trimarchi, *Caparra (dir. civ.)*, cit., p. 191; A. Marini, *Caparra I*, *Diritto civile*, in *Enc. giur.* Treccani, V, Roma 1988, p. 3, che fa riferimento ad una forma particolare di risoluzione per inadempimento; G. Mirabelli, *Dei contratti in generale*, III^a ed., in: *Comm. Utet*, IV, II (artt. 1321–1469), Torino 1980, p. 343; F. Galgano, *Degli effetti del contratto*, in *Comm. Scialoja-Branca*, Bologna–Roma 1988, p. 172; G. Gabrielli, *Recesso e risoluzione per inadempimento*, in: *Riv. trim. dir. proc. civ.*, 1974, p. 741, il quale rileva che il termine «recesso» è stato talvolta utilizzato dal legislatore anche per indicare atti che determinano lo scioglimento retroattivo del vincolo contrattuale, come avviene proprio nel caso contemplato dall'art. 1385, comma 2, cc.; F. Parola, *La caparra confirmatoria*, cit., p. 634].

⁵ Cass., 21 agosto 1985, n. 4451, in: *Rep. Foro it.*, 1985, *Contratto in genere*, n. 201.

⁶ Nello stesso senso, cfr. G. Bavetta, *La caparra*, Milano 1963, p. 127.

Ne consegue che, se il debitore offre la prestazione prima della notificazione della domanda di risoluzione, il creditore è tenuto ad accettarla e non può più esercitare il diritto di recesso con ritenzione della caparra⁷.

La parte che recede (e incamera la caparra) è esonerata dalla prova del danno derivante dall'inadempimento. Per evitare che essa abusi di questo regime probatorio di favore al solo scopo di ritenere la caparra ricevuta o di esigere il doppio di quella versata, è necessario che l'inadempimento imputabile alla controparte non sia di lieve entità⁸.

3. La funzione complessa della caparra confirmatoria

In termini assiologici e sistematici, a fronte dell'elaborazione fortemente riduttiva, che assegna alla caparra confirmatoria la funzione di liquidazione convenzionale anticipata del danno da inadempimento⁹, la quale preclude

⁷ Cass., 19 febbraio 1993, n. 2032, in: *Vita not.*, 1993, p. 778.

⁸ In senso contrario, cfr. V.M. Trimarchi, *Caparra*, cit., p. 195, che ritiene sufficiente un inadempimento lieve, purché imputabile al debitore; A. Marini, *Caparra, I) Diritto civile*, cit., p. 3, il quale precisa che, «contrariamente alla dottrina prevalente, riteniamo poi che nella nozione di inadempimento debba comprendersi, in conformità a quanto dispone l'art. 1453 cc., anche l'ipotesi dell'inadempimento temporaneo (cd. ritardo) quando sia tale da giustificare la risoluzione giudiziale del contratto».

⁹ Sulla funzione della caparra confirmatoria, cfr. V.M. Trimarchi, *Caparra (dir. civ.)*, cit., pag. 201, il quale ravvisa nella caparra una funzione punitiva e di risarcimento, che determina un rafforzamento dell'obbligazione principale; W. D'Avanzo, *Caparra*, in: *Noviss. dig. it.*, II, Torino 1958, p. 893 ss., secondo il quale la funzione della caparra sarebbe triplice: la prima, originaria, di conferma della convenzione stipulata; la seconda, di rappresentare, nel contenuto, un'anticipazione sulla prestazione della parte che la consegna; la terza, di servire come indennizzo preventivo per l'eventuale inadempimento; A. Marini, *Caparra I) Diritto civile*, cit., p. 2, in quale ritiene che «la configurazione più corretta ed appagante risulta quella di un patto sanzionatorio»; F. Borrello, *Caparra confirmatoria*, in *Il diritto. Enc. giur. del Sole 24 ore*, II, Milano 2007, p. 717, che fa riferimento ad «una liquidazione preventiva e convenzionale, seppure non obbligatoria del pregiudizio derivante dall'inadempimento»; G. De Nova, *Caparra*, in *Dig. disc. priv., Sez. civ.*, II, Torino 1988, p. 241, che le attribuisce una «funzione diversa a seconda delle vicende del rapporto: se il contratto viene adempiuto la caparra fungerà da anticipo»; in caso di inadempimento, se il contraente non adempiente recede, «la caparra ha funzione di risarcimento», mentre, se decide di chiedere l'esecuzione del contratto o la risoluzione, «la caparra (se è stata data dal contraente inadempiente) ha funzione di garanzia». In giurisprudenza, cfr. Cass., 23 agosto 2007, n. 17923, in: *Rep. Foro it.*, 2007, *Contratto in genere*, n. 469; Cass., 19 aprile 2006, n. 9040, *ivi*, 2006, voce cit., n. 514; Cass., 29 gennaio 2003, n. 1301, *ivi*, 2003, voce cit., n. 462; Cass., 24 gennaio 2002, n. 849, in *Giust. civ.*, 2002, I, p. 1904; Cass., 4 agosto 1997, n. 7180, in: *Rep. Foro it.*, 1997, *Contratto in genere*, n. 431, secondo cui «per il disposto dell'art. 1385 co. 3 cc., la caparra confirmatoria assume la funzione di liquidazione convenzionale del danno da inadempimento qualora la parte non inadempiente abbia esercitato il potere di recesso conferitole dalla legge, mentre qualora essa parte abbia preferito domandare la risoluzione o l'esecuzione del contratto, il diritto al risarcimento del danno rimane regolato dalle norme generali, onde il pregiudizio subito dovrà in tal caso essere provato nell'*an* e nel *quantum*, conservando la caparra solo la funzione di garanzia dell'obbligazione risarcitoria»; Cass., 20 maggio 1997, n. 4465, *ivi*, 1997, voce cit., n. 432; Cass., 30 marzo 1995, n. 3805, *ivi*, 1995, voce cit., n. 370, che ha ribadito: «l'art. 1385, co. 2 cc., che conferisce alla parte non inadempiente la facoltà di recedere dal contratto, ritenendo la caparra o esigendo il doppio di essa, non è applicabile quando la parte su indicata, anziché recedere dal contratto, si avvalga del

ulteriori pretese¹⁰, appare più fondata la ricostruzione, avallata dalle Sezioni Unite della Corte di Cassazione¹¹, che sottolinea la funzione diacronicamente complessa della caparra confirmatoria, legata al momento di sviluppo del rapporto contrattuale¹².

In conseguenza della sua funzione, la caparra confirmatoria va tenuta distinta dalla caparra penitenziale (art. 1386 c.c.), che costituisce il semplice corrispettivo del diritto di recesso, e dalla clausola penale (art. 1382 c.c.), «rispetto alla quale non pone limiti all'entità del danno risarcibile, ben potendo la parte non inadempiente», piuttosto che recedere, trattenendo la caparra ricevuta o esigendone il doppio, «chiedere la risoluzione del contratto e l'integrale risarcimento del danno ai sensi della disciplina generale». In quest'ultima ipotesi, la parte non inadempiente non potrà incamerare la caparra, ma potrà «trattenerla a garanzia della pretesa risarcitoria, ovvero a titolo di acconto su quanto a lei spettante quale risarcimento integrale dei danni, che saranno in seguito accertati e liquidati»¹³.

In questa visuale, la caparra confirmatoria assolve «non soltanto l'obiettivo funzione di anticipazione della prestazione dovuta, ma anche quella di rafforzamento e di garanzia del vincolo obbligatorio»; ragion per cui, «distinguendosi le due funzioni rispetto alla destinazione finale della somma versata, questa,

normale rimedio della risoluzione, realizzando gli effetti propri dell'inadempimento contrattuale, ai sensi dell'ultimo comma dell'art. 1385, giacché in tal caso, la caparra perde la propria funzione di risarcimento del danno, anticipatamente e convenzionalmente determinato»; Cass., 14 febbraio 1994, n. 1464, *ivi*, 1994, voce cit., n. 369.

¹⁰ Cfr. Cass., 19 febbraio 1993, n. 2032, in: *Vita not.*, 1993, p. 778, secondo cui «la parte non inadempiente che, avendo versato la caparra, recede dal contratto in seguito all'inadempimento dell'altra parte, chiedendo il pagamento del doppio, accetta tale somma a titolo di integrale risarcimento del danno conseguente all'inadempimento e non può, quindi, pretendere ulteriori e maggiori danni, neppure sotto forma di rivalutazione monetaria della caparra». Sul punto, v., anche, Cass., 13 marzo 2015, n. 5095, in: *Contratti*, 2015, p. 365, che ha deciso: «il recesso previsto dal secondo comma dell'art. 1385 c.c. configura una forma di risoluzione stragiudiziale del contratto, che presuppone l'inadempimento della controparte ed è destinata a divenire operante con la semplice sua comunicazione a quest'ultima, sicché la parte non inadempiente, provocata tale risoluzione mediante diffida ad adempiere, ha diritto di ritenere quanto ricevuto a titolo di caparra confirmatoria come liquidazione convenzionale del danno da inadempimento».

¹¹ Cass., Sez. Un., 14 gennaio 2009, n. 553, in: *Danno resp.*, 2009, p. 625, con nota di M. Del-lacasa, *Caparra confirmatoria e disponibilità dell'effetto risolutorio un nuovo assetto per i rimedi contro l'inadempimento*.

¹² F. Parente, *Gli strumenti di autotutela nel diritto dei contratti*, cit., p. 418 ss. In merito, cfr. Cass., 23 agosto 1997, n. 7935, in: *Rep. Foro it.*, 1997, *Contratto in genere*, n. 429; Cass., 16 maggio 2006, n. 11356, in: *Il civilista*, fasc. 1, 2007, p. 81, che attribuisce alla caparra confirmatoria natura composita (consistendo in una somma di denaro o in una quantità di cose fungibili), funzione eclettica ed effetti diacronici (in quanto è volta a garantire l'esecuzione del contratto, venendo incamerata in caso di inadempimento della controparte; consente, in via di autotutela, di recedere dal contratto senza la necessità di adire il giudice; indica la preventiva e forfettaria liquidazione del danno derivante dal recesso cui la parte è stata costretta a causa dell'inadempimento della controparte); la parte non inadempiente può anche non esercitare il recesso, e chiedere la risoluzione del contratto e l'integrale risarcimento del danno sofferto, in base alle regole generali; nel qual caso, non può incamerare la caparra, essendole, invece, consentito trattenerla, a garanzia della pretesa risarcitoria o in acconto su quanto spettante a titolo di anticipo dei danni, che saranno in seguito accertati e liquidati.

¹³ I. Tardia, *Funzione confirmatoria della caparra e alternatività recessiva*, cit., p. 827.

in caso di esatto adempimento, verrà imputata in conto prezzo, mentre, nell'opposta ipotesi di inadempimento, verrà ritenuta dalla parte non inadempiente (ovvero richiesta nella misura del doppio), previo esercizio del diritto di recesso, a titolo di liquidazione anticipata del danno (salvo che detta parte non preferisca avvalersi dell'ordinaria azione contrattuale, domandando l'esecuzione in forma specifica o la risoluzione del contratto, con relativo risarcimento del danno)¹⁴.

Difatti, sul piano della funzionalità patologica, la caparra confirmatoria «è volta a garantire l'esecuzione del contratto, venendo incamerata in caso di inadempimento della controparte», avvicinandosi, sotto tale profilo, alla cauzione; inoltre, «ha carattere di autotutela, consentendo il recesso senza la necessità di adire il giudice»; ha, altresì, «funzione di garanzia per il risarcimento dei danni eventualmente liquidati in via giudiziale, ovvero, alternativamente, di liquidazione preventiva, forfettaria e convenzionale, del danno stesso, automaticamente connessa al recesso cui la parte si sia determinata in conseguenza dell'inadempimento della controparte»; mentre, «in una speculare dimensione di fisiologico dipanarsi della vicenda contrattuale, essa si caratterizza, invece, come anticipata esecuzione parziale della prestazione dedotta in contratto»¹⁵.

In alternativa alla ritenzione della caparra, la parte non inadempiente può agire per la risoluzione (o l'esecuzione) del contratto, domandando pure il risarcimento del danno, che, secondo la previsione normativa, resta «regolato dalle norme generali», che presuppongono la prova dell'*an* e del *quantum* del danno lamentato¹⁶.

4. L'alternativa legislativa tra recesso/ritenzione e risoluzione/risarcimento

Pertanto, i rimedi previsti dall'art. 1385, comma 2, c.c. (il recesso e l'incameramento della caparra confirmatoria, da un lato, la risoluzione e il risarcimento del danno, dall'altro) sono non cumulabili, ma alternativi¹⁷. In caso d'inadempimento,

¹⁴ Cass., 23 agosto 1997, n. 7935, cit.

¹⁵ Cass., Sez. Un., 14 gennaio 2009, n. 553, cit., p. 625.

¹⁶ F. Parente, *Gli strumenti di autotutela nel diritto dei contratti*, cit., p. 420. Nello stesso senso, Cass., 23 agosto 2007, n. 17923, cit.; Cass., 19 aprile 2006, n. 9040, cit.; Cass., 29 gennaio 2003, n. 1301, cit.; Cass., 24 gennaio 2002, n. 849, cit.; Cass., 4 agosto 1997, n. 7180, cit.; Cass., 14 febbraio 1994, n. 1464, cit.; Cass., 29 gennaio 1992, n. 944, in: *Rep. Foro it., Contratto in genere*, n. 293.

¹⁷ Cass., 28 febbraio 2012, n. 2999, in: *Contratti*, 2012, p. 789, secondo cui «la risoluzione di diritto del contratto per diffida ad adempiere, ai sensi dell'art. 1454 c.c., non preclude alla parte adempiente, nel caso in cui sia stata contrattualmente prevista una caparra confirmatoria, l'esercizio della facoltà di ottenere, secondo il disposto dell'art. 1385 c.c., invece del risarcimento del danno, la ritenzione della caparra o la restituzione del suo doppio, con la conseguenza che, sebbene spetti al giudice di accertare che l'inadempimento dell'altra parte non sia di scarsa importanza, non è poi onere della parte adempiente provare anche il danno nell'*an* e nel "*quantum debeatur*". In dottrina, cfr. D. Cavicchi, *Recesso e risoluzione nell'art. 1385 cc.*, nota a Cass., 19 ottobre 2000, n. 13828, in: *Giur. it.*, 2001, c. 2050, ove si chiarisce che «la norma in questione mette a disposizione del creditore due discipline alternative: la parte *non in torto* può scegliere se avvalersi del rimedio posto dal comma 2 dell'art. 1385 cc.» ovvero «se avvalersi del rimedio di cui

la parte fedele può scegliere se recedere dal contratto e trattenere la caparra ricevuta (o esigere il doppio di quella versata) oppure chiedere la risoluzione del contratto e il risarcimento dei danni. I due rimedi, quindi, in quanto infungibili, si pongono in termini di assoluta incompatibilità strutturale e funzionale, cosicché la scelta dell'uno preclude radicalmente il ricorso all'altro¹⁸.

L'assunto consente di ribadire che i rimedi non sono cumulabili: la parte non in torto deve recedere dal contratto e trattenere la caparra ricevuta (o esigerne il doppio), avvalendosi della funzione dell'istituto di liquidare preventivamente e convenzionalmente i danni, così determinando l'estinzione *ope legis* di tutti gli effetti giuridici del contratto (e dell'inadempimento); ovvero chiedere, con pronuncia costitutiva, la risoluzione giudiziale del contratto (artt. 1453 e 1455 c.c.) ed il risarcimento dei danni, da provare a norma dell'art. 1223 c.c.¹⁹.

Tuttavia, il ristoro rappresentato dall'incameramento della caparra confirmatoria è geneticamente diverso dal risarcimento, che consente la riparazione integrale solo se accompagnato dalla prova della ricorrenza del danno e del suo ammontare. La prima alternativa è più sicura, ma può non portare a riparare del tutto il danno subito; la seconda può permettere l'integrale risarcimento, ma si presenta più incerta nel risultato²⁰.

I due rimedi sono pure funzionalmente differenti: la ritenzione della caparra, a differenza del risarcimento, ha la funzione di liquidazione stragiudiziale immediata e forfettaria, che viene meno una volta introdotta nella fattispecie una pretesa risarcitoria secondo le regole ordinarie.

La conclusione è confermata dal tenore semantico dell'art. 1385 c.c., che pone la scelta tra i due rimedi in termini di alternativa, secondo l'antico principio *electa una via non datur recursus ad alteram*²¹. Ciò significa che, una volta fatta la scelta, non sono ammessi ripensamenti²².

Il creditore dovrà valutare la situazione ed effettuare la scelta in base a ciò che, nel caso specifico, può recargli un maggiore vantaggio. La soluzione data dal «recesso legale offre il vantaggio di evitare l'accertamento giudiziale (lungo ed aleatorio) in ordine al danno subito: il creditore può ottenere la somma con-

al comma 3 della norma». Il «recesso legale con diritto alla caparra *sostituisce* il risarcimento secondo i criteri ordinari e la facoltà di provocare la risoluzione secondo la disciplina comune». Sul punto, cfr. S. Balzaretto, *Caparra confirmatoria, recesso e risoluzione*, nota a Cass., 9 febbraio 1994, n. 1340, in: *Contratti*, 1994, p. 246.

¹⁸ F. Parente, *Gli strumenti di autotutela nel diritto dei contratti*, cit., pp. 420–421; I. Tardia, *Funzione confirmatoria della caparra e alternatività recessiva*, cit., p. 809. Sul punto specifico, cfr. P. Perlingieri, *Equilibrio normativo e principio di proporzionalità nei contratti*, in: *Rass. dir. civ.*, 2001, p. 334.

¹⁹ Cass., Sez. Un., 14 gennaio 2009, n. 553, cit.; Cass., 20 settembre 2004, n. 18850, in *D&G*, 2004, fasc. 43, p. 33.

²⁰ F. Parente, *Gli strumenti di autotutela nel diritto dei contratti*, cit., p. 421.

²¹ Sembra orientato diversamente M. Dellacasa, *Caparra confirmatoria e disponibilità dell'effetto risolutorio: un nuovo assetto per i rimedi contro l'inadempimento*, nota a Cass., 14 gennaio 2009, n. 553, in: *Danno resp.*, 2009, fasc. n. 5, p. 641, il quale afferma che «la risoluzione del contratto non pregiudica la ritenzione della caparra», posto che, nella ricostruzione delle sezioni unite, «la risoluzione del contratto è compatibile con la ritenzione della caparra».

²² D. Cavicchi, *Recesso e risoluzione nell'art. 1385 cc.*, in: *Giur. it.*, 2001, p. 2051.

venzionalmente stabilita (la caparra o il doppio della caparra) senza dover provare di aver subito un danno; la soluzione offerta dal comma 3 dell'art. 1385 cc. consente al creditore di realizzare il suo interesse ad ottenere l'esecuzione del contratto ovvero la risoluzione giudiziale con il diritto, in entrambi i casi, al risarcimento integrale del danno, il quale però dovrà essere provato secondo le regole generali»²³.

BIBLIOGRAFIA

- Bavetta G., *La caparra*, Milano 1963.
 Bigliazzi Geri L., *Profili sistematici dell'autotutela privata*, I, *Introduzione*, Milano 1971.
 Borrello F., *Caparra confirmatoria*, in: *Il diritto. Enc. giur. del Sole 24 ore*, II, Milano 2007.
 D'Avanzo W., *Caparra*, in: *Noviss. dig. it.*, II, Torino 1958.
 De Nova G., *Caparra*, in: *Dig. disc. priv.*, Sez. civ., II, Torino 1988.
 Dellacasa M., *Caparra confirmatoria e disponibilità dell'effetto risolutorio: un nuovo assetto per i rimedi contro l'inadempimento*, in: *Danno resp.*, 2009.
 Gabrielli G., *Recesso e risoluzione per inadempimento*, in: *Riv. trim. dir. proc. civ.*, 1974.
 Galgano F., *Degli effetti del contratto*, in: *Comm. Scialoja-Branca*, Bologna-Roma 1988.
 Lucchini Guastalla E., *Caparra confirmatoria, recesso e risoluzione del contratto*, in: *Riv. dir. civ.*, I/2009.
 Marini A., *Caparra I*, *Diritto civile*, in: *Enc. giur.*, Treccani, V, Roma 1988.
 Michinelli M.A., *La caparra confirmatoria*, in: *Notariato*, 2002.
 Mirabelli G., *Dei contratti in generale*, in: *Comm. Utet*, IV, II (artt. 1321-1469), Torino 1980³.
 Parente F., *Gli strumenti di autotutela nel diritto dei contratti*, in: *L'incidenza della dottrina sulla giurisprudenza nel diritto dei contratti*, C. Perlingieri e L. Ruggeri (a cura di), Napoli 2016.
 Parola F., *La caparra confirmatoria*, in: *Obbl. contr.*, 2006.
 Perlingieri P., *Equilibrio normativo e principio di proporzionalità nei contratti*, in: *Rass. dir. civ.*, 2001.
 Romano S., *Autonomia privata*, Milano 1957.
 Romano S., *Ordinamento sistematico del diritto privato*, Napoli 1957.
 Roppo V., *Il contratto*, in: *Tratt. dir. priv.*, Iudica e Zatti, Milano 2001.
 Scardigno M.S., *Sulla qualificazione giuridica della caparra confirmatoria*, in: *Contratti*, 2004.
 Tardia I., *Interessi non patrimoniali e patti sanzionatori*, Napoli 2006.

THE RETENTION OF THE CONFIRMATORY DEPOSIT. BRIEF REFLECTIONS ON A CASE OF WITHDRAWAL IN SELF-PROTECTION

SUMMARY

Self-protection is the power granted to a subject to directly achieve, on an out-of-court level, for his own benefit, a certain effect in the legal sphere of the perpetrator of a harmful conduct. The right to retain the confirmatory deposit, a singular case of out-of-court termination of the contract for non-fulfillment, can be attributed to the category of self-protection, counted among the "withdrawal of self-protection". The study systematically reconstructs the requirements of the case and the protection regime of the figure, in the light of the sources and evolutionary hermeneutics of doctrine and jurisprudence, identifying its complex function and the nature of an alternative remedy.

KEY WORDS: power of self-protection, confirmatory deposit, right of retention, right of withdrawal

²³ D. Cavicchi, *Recesso e risoluzione nell'art. 1385 cc.*, cit., p. 2051.

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES**PAWEŁ SZECÓWKA****NOWA DYREKTYWA INTERPRETACYJNA
JAKO ODPOWIEDŹ NA BARIERĘ MŚP
W ZAKRESIE NIEJASNOŚCI PRZEPISÓW
PRAWA PODATKOWEGO – KILKA UWAG****1. Wstęp**

Stanowienie, a potem stosowanie prawa podatkowego jest procesem niebywale złożonym i wieloaspektowym. Warto przytoczyć trafne stwierdzenia Aleksandra Słysz, że podatki to ogromne mechanizmy prawno-ekonomiczno-finansowe¹ oraz Andrzeja Gomułowicza, że „proces tworzenia prawa podatkowego jest w sposób oczywisty procesem politycznym”². Tam gdzie stykają się tak ważne i zróżnicowane sfery naukowe i społeczne, naturalne jest pojawianie się wszelkiej natury problemów. Zadaniem nauki jest natomiast, po pierwsze, walka z powstałymi problemami, a po drugie, podejmowanie starań o eliminację źródeł występowania tychże.

Prawo, ekonomia, finanse i polityka³ – to na styku tych wielkich dziedzin rodzą się podatki. Powstają one co do zasady nie w sposób dowolny i nieorganizowany. Zarówno prawodawcom, którzy prawo podatkowe stanowią, jak i organom podatkowym, które to prawo wykonują i stosują w praktyce, przyświeca wiele zasad nazywanych zasadami podatkowymi⁴. Oprócz zasad funkcjonują również pożądane cechy prawa podatkowego lub też postulaty względem prawa podatkowego. Rozróżnienie to występuje z racji przypisywania różnej rangi zasadom, postulatom i cechom. Z punktu widzenia prezentowanej analizy podział ten nie jest jednak szczególnie istotny.

PAWEŁ SZECÓWKA – Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0478-4725>, e-mail: pawelszecowka@interia.eu

¹ A. Słysz, *Zasada kumulacji w podatku od spadków i darowizn – struktura głęboka kontra granica językowa wykładni*, „Kwartalnik Prawa Podatkowego” 2(2018), s. 112.

² A. Gomułowicz, D. Mączyński, *Podatki i prawo podatkowe*, Warszawa 2016, s. 174.

³ Autor wskazuje te cztery sfery jako najważniejsze. Oczywiście wiele innych również ma wpływ na kształtowanie się systemu podatkowego i na jego funkcjonowanie w praktyce, np. etyka i filozofia.

⁴ Por. A. Dobaczewska, w: *Podstawy finansów i prawa finansowego*, pod red. A. Drwilly, Warszawa 2018, s. 499.

Najbardziej znanymi zasadami sformułowanymi już w XVIII w. są zasady podatkowe Adama Smitha (1723–1790)⁵. Po nim wielu autorów na różne sposoby formułowało zasady, uwzględniając uwarunkowania epok, w których żyli⁶. Współcześnie w Polsce wśród najważniejszych zasad, na których kształtowanie niebagatelny wpływ miało orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, wskazuje się m.in. zasadę legalizmu, praworządności i tzw. wyłączności ustawowej⁷. Niniejsza praca skupi się na pewności prawa podatkowego i jasności prawa.

2. Jasność i pewność prawa

W literaturze odnaleźć można różne sposoby ujmowania „jasności” i „pewności prawa”. Andrzej Gomulowicz określa je jako elementy szerszej zasady zaufania do państwa i stanowionego przezeń prawa podatkowego⁸. Hanna Filipczyk wskazuje niejako nadrzędność pewności prawa nad jasnością prawa, sugerując, że „dla pewności prawa kategorią centralną jest zatem przewidywalność, która jest osiągana w szczególności przez jawność, określoność, jasność i stabilność prawa (w znaczeniu »niezmienności, trwałości, kontynuacji« czy też »pokoju prawnego«)”⁹. Zaznacza jednocześnie, iż nie dostrzega „pożytków dla praktyki, które wynikałyby z wywodzenia „zasady pewności prawa”¹⁰. Pewność prawa jest więc dla niej wartością, która wymaga jasności prawa, by móc być zrealizowaną. Postrzegać pewność prawa można również jako cechę prawa, którą to prawo posiada w różnym stopniu, w danym momencie i czasie¹¹. Podobnie twierdzi Hanna Litwińczuk, używając jednak wprost słowa „zasada”, zakłada przy tym, że „w kontekście zasady pewności prawa i zawierającej się w niej zasadzie jasności prawa [...]”¹².

W pracy będę reprezentował wskazany powyżej pogląd H. Filipczyk. Punktem centralnym moich rozważań będzie (nie)jasność prawa podatkowego, jednakże wymieniam obie „zasady” łącznie, bowiem brak jasności powoduje zanik pewności prawa podatkowego oraz szeroko rozumianego „bezpieczeństwa prawnego”. *A contrario* brak pewności prawa można więc określić jako skutek niejasności przepisów.

⁵ Zob. A. Gomulowicz, D. Mączyński, *Podatki...*, s. 44–54.

⁶ Tamże, np. s. 78–82 i 84–89.

⁷ Tamże, s. 108–144.

⁸ Tamże, s. 120–127.

⁹ H. Filipczyk, *Przeźrzenie pojęć: pewność prawa – bezpieczeństwo prawne – zasada ochrony zaufania do (organów) państwa*, w: tejsze, *Postulat pewności prawa w wykładni operatywnej prawa podatkowego*, LEX 2013, <sis.lex.pl>, dostęp: 09.03.2020.

¹⁰ H. Filipczyk, *Teoretyczny status pewności prawa*, w: tejsze, *Postulat pewności prawa w wykładni operatywnej...*

¹¹ B. Brzeziński, *Pewność prawa w świetle koncepcji teoretycznych*, w: *Zasada pewności w prawie podatkowym*, pod red. A. Franczak, A. Kaźmierczyk, WKP 2018, <sis.lex.pl>, dostęp: 09.03.2020.

¹² H. Litwińczuk, *Zasady podatkowe*, w: M. Bitner, E. Chojna-Duch, M. Grzybowski, i in., *Prawo finansowe. Prawo finansów publicznych. Prawo podatkowe. Prawo bankowe*, Warszawa 2017, s. 294.

Warto wskazać, że o konieczności jasności przepisów prawa podatkowego pisano już w okresie XX-lecia międzywojennego. „Podatki powinny być w sposób jasny i zrozumiały oznaczone. Wszelkie obowiązki publiczne w państwach nowożytnych powinny być ogółowi znane [...]. Niejasność rodzi niechęć i wątpliwość u podatników, a sposobność do nadużyć u organów skarbowych. Stąd system podatkowy powinien być wedle możliwości prosty i konsekwentny, wyrazy i osnowa ustawy również jasne i proste, dwuznaczności starannie unikane, stopa podatkowa, czas, miejsce, terminy płatności, waluta, w jakiej należą się podatki, dokładnie i przystępnie określone. Rząd powinien się nadto starać, aby nowe podatki szybko doszły do wiadomości powszechnej [...]”¹³. Współcześnie rozumie się ten postulat podobnie, podkreśla się w szczególności wymóg precyzyjności, zrozumiałości, poprawności językowej przepisów¹⁴, jak również konieczność możliwości określenia ustawowo dopuszczalnej ingerencji podatkowej, a także konieczność zagwarantowania obywatelowi możliwości przewidzenia konsekwencji prawnych jego zachowań¹⁵.

Należy postawić tezę, że w Polsce spotykamy się niestety z poważnymi brakami w zakresie jasności przepisów. Dowodem na to mogą być chociażby badania przeprowadzone wśród polskich przedsiębiorców. Nawet ok. 40% badanych wskazuje, że niejasność przepisów jest poważną barierą w prowadzeniu działalności gospodarczej w kraju¹⁶. W innym z badań prowadzonych na przestrzeni lat 2017–2018 wynika, że ponad 80% przedsiębiorców na pytanie, jak istotną barierą w prowadzeniu działalności gospodarczej jest niejasność przepisów, odpowiadało, że „zdecydowanie ważną”¹⁷. Warto dodać, iż obawa przed niejasnymi przepisami oraz poczucie ich niejasności i niestabilności – rosną¹⁸.

Reasumując, pewność prawa jest niezmiennie istotną wartością systemu prawa podatkowego z punktu widzenia nie tylko obywatela, ale również organu. Jednym z najważniejszych elementów pewności prawa jest jasność przepisów. Abstrahując od tego, jak dokładnie nazwiemy „pewność prawa” i „jasność przepisów” – nie ulega wątpliwości, iż są one (pewność i jasność) wymagane, by system prawa podatkowego mógł działać poprawnie. Z przytoczonych badań jasno wynika, że zdaniem przedsiębiorców brak pewności prawa i jasności przepisów są rzeczywiście istotnymi problemami. Również doktryna przy okazji charakteryzowania systemu podatkowego jako całości, jak i poszczególnych podatków wielokrotnie podnosi ten problem, zwłaszcza w odniesieniu do podatku od towarów i usług. Oczywiście w zależności od tego, z czyją opinią mamy do czynienia, zdanie to będzie bardziej¹⁹ lub mniej „ostre”²⁰. Należy zastanowić się, jakie skutki może za sobą nieść niejasność przepisów, czyli na czym tak naprawdę polega problem?

¹³ S. Głabiński, *Nauka skarbowości*, Warszawa–Lwów 1925, s. 271.

¹⁴ H. Litwińczuk, *Zasady podatkowe*, w: M. Bitner, E. Chojna-Duch, M. Grzybowski, i in., *Prawo finansowe...*, s. 294.

¹⁵ A. Gomułowicz, D. Mączyński, *Podatki...*, s. 123–126.

¹⁶ *Barierę wzrostu polskich przedsiębiorstw – przegląd badań*, <ey.com>, dostęp: 09.03.2020.

¹⁷ *Barierę prowadzenia działalności*, <zpp.net.pl>, dostęp: 09.03.2020.

¹⁸ J. Ojczyk, *Firmy boją się niejasnych przepisów*, <prawo.pl>, dostęp: 15.03.2020.

¹⁹ Zob. np. A. Gomułowicz, D. Mączyński, *Podatki...*, s. 666–667.

²⁰ Zob. np. A. Majchrzycka-Guzowska, *Finanse i prawo finansowe*, Warszawa 2019, s. 309.

3. Znaczenie jasności przepisów

W założeniu przepisy prawa podatkowego mają być tak sformułowane, by „zagwarantować adresatom unormowań prawnopodatkowych maksymalną przewidywalność i obliczalność decyzji (rozstrzygnięć) podejmowanych wobec podatników przez organy podatkowe”²¹. Idealem jest więc sytuacja, gdy po lekturze przepisu podatnik doskonale wie, jak ma się zachować lub jakie konsekwencje go czekają, gdy zachowa się w sposób z prawem niezgodny.

Jakie mogą być skutki braku jasności przepisów? Rozpocząć należy od zahamowania rozwoju gospodarczego. Niejasność przepisów jest jednym z wielu elementów, które owo zahamowanie bez wątpienia powodują²². Przedsiębiorcy niemający szans na odnalezienie się w gąszczu przepisów – często rezygnują z prowadzenia działalności, bojąc się negatywnych konsekwencji prawnych w przypadku nieświadomego i nieplanowanego złamania przepisów. Skutkuje to oczywiście zmniejszeniem możliwych zysków danego podatnika, a jednocześnie – co warto dodać – również zubożeniem państwa, wszak dobrze prosperujące przedsiębiorstwo oznacza dodatkowe dochody podatkowe do budżetu.

Kolejny problem to przenoszenie działań do tzw. szarej strefy. Czasami konsekwencje nieprzestrzegania przepisów są tak dotkliwe, że podatnik wręcz świadomie woli działać w ramach szarej strefy, bo to mu się bardziej opłaca. Spotykając się z niezrozumiałymi przepisami i nieprzewidywalnymi działaniami organów, podatnik zaczyna postrzegać państwo jako oprawcę i nie chce działać legalnie. Nie odczuwa żadnej potrzeby działania zgodnie z literą prawa, widząc w państwie wroga, który czyha na jego potknięcie. Niejasność przepisów, która odstrasza podatnika, można dopisać do listy tych zjawisk i procesów, które wywołują poczucie tzw. terroru podatkowego²³.

Niejasność przepisów ma również swoje skutki „techniczne”. Powoduje powstawanie sporów przed organami i sądami. Sygnalizowana już lata temu rosnąca liczba wydawanych interpretacji indywidualnych²⁴ to przecież godziny pracy urzędników. Warto przy tym przytoczyć pokutujący wśród praktyków pogląd, że i tak dopiero sądy dają gwarancję prawidłowego i rzetelnego rozstrzygnięcia²⁵. A im więcej spraw przed sądami – tym wolniej będą one pracowały (i trudno im się temu dziwić). Nieprzesadzony będzie zatem wniosek, że niejasność przepisów powoduje powolny paraliż pracy organów administracji publicznej i sądów administracyjnych.

Jeszcze innym skutkiem może być doprowadzanie przez niejasne przepisy do rozwiązań absurdalnych, niekoherentnych względem systemu i innych przepisów. Więcej o tym w dalszej części pracy.

²¹ A. Gomulowicz, D. Mączyński, *Podatki...*, s. 126.

²² Zob. szerzej: Z. Bartuś, *Niejasne przepisy podatkowe (i nie tylko) przerażają polskie firmy. I coraz bardziej hamują rozwój gospodarki*, <polstatimes.pl>, dostęp: 15.03.2020.

²³ Zob. szerzej: A. Bartosiewicz, *Rządzi nami terror podatkowy*, <rp.pl>, dostęp: 15.03.2020.

²⁴ *Przepisy podatkowe zawile i nieprecyzyjne*, <inforfk.pl>, dostęp: 15.03.2020.

²⁵ M. Łoboda, D. Strzelec, *O dewolutywności postępowania podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 6(2018), s. 17.

Spectrum, w którym można doszukiwać się negatywnych skutków niejasności przepisów podatkowych, może być wielorakie. Należy wskazać przykłady tejże niejasności na dowód tego, iż rzeczywiście występuje ona w polskim porządku prawnym.

4. Wnioski *de lege lata*

Jak wspomnieliśmy wyżej, w polskim prawie podatkowym występuje zjawisko niejasności przepisów. Pierwszą z kwestii, którą należy poruszyć, jest zagadnienie rozbieżności interpretacyjnych. Wiele jest takich sytuacji, kiedy na gruncie jednego przepisu lub kilku przepisów organy administracji, a nawet wojewódzkie sądy administracyjne w różnych częściach kraju, podejmują różne rozstrzygnięcia. Jednym z najbardziej znanych kazusów jest sprawa zwrotu kosztów za wykorzystywanie pojazdu prywatnego w celach służbowych. W skrócie zagadnienie to dotyczy zaliczenia zwrotu kosztów jako przychodu pracownika²⁶. Innym przykładem może być problem sposobu obliczania trzymiesięcznego terminu do wydania interpretacji indywidualnej²⁷. W tym wypadku warto podkreślić, iż pomimo rozstrzygnięcia sprawy przez Naczelný Sąd Administracyjny, nadal podnosi się konieczność korygowania rozstrzygnięć wojewódzkich sądów administracyjnych²⁸.

Jeszcze niedawno istotny był spór wokół uchylonego już art. 20 ust. 3 ustawy z 6 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych²⁹, kiedy to zarówno przedstawiciele doktryny, jak i sądy administracyjne oraz Trybunał Konstytucyjny wypowiadali się na temat dochodów ze źródeł nieujawnionych. Nie można pominąć tu faktu, iż TK dwukrotnie stwierdzał niekonstytucyjność przepisów o tym traktujących³⁰. Gdy niekonstytucyjność została stwierdzona za pierwszym razem, ustawodawca znowelizował przepis, ale nieskutecznie, gdyż znowelizowany przepis również był niekonstytucyjny. W uzasadnieniu padło stwierdzenie, że „za niedopuszczalne uznać trzeba [...] stosowanie nieprecyzyjnych przepisów podatkowych”³¹. Tak więc mamy do czynienia z dwukrotnym stwierdzeniem niekonstytucyjności nieprecyzyjnych przepisów.

Kolejnym przykładem może być problem opłaty za korzystanie z wychowania przedszkolnego. W tym przypadku problem jest o tyle ważny, że sklasyfikowa-

²⁶ Zob. szerzej: P. Zawadzka-Filipczyk, *Zwrot kosztów za używanie prywatnego auta do celów służbowych*, <sis.lex.pl>, dostęp: 15.03.2020; I SA/Po 1532/16; I SA/Gd 98/17; III SA/Wa 74/17; I SA/Po 1116/07.

²⁷ Zob. szerzej: K. Janczukowicz, *Obliczanie 3-miesięcznego terminu do wydania interpretacji indywidualnej*, <sis.lex.pl>, dostęp: 15.03.2020; K 49/12; II FSK 3225/13; I SA/Go 445/15; II FSK 2541/14; II FSK 834/14.

²⁸ Tamże.

²⁹ Ustawa z dnia 6 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, t.j. Dz.U. 2019, poz. 1387.

³⁰ Zob. szerzej: J. Pustul, *Trybunał Konstytucyjny i przepisy prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 5(2016).

³¹ Wyrok TK z 13 września 2011 r., P 33/09, OTK-A 2011/7/71.

nie pewnej należności budżetowej jako niepodatkowej należności budżetowej o charakterze publicznoprawnym lub jako opłaty cywilnoprawnej rodzi zupełnie inne skutki dla podatnika. Zmieni się bowiem sposób poboru, windykacji i opodatkowanie podatkiem VAT³². Także w tej sytuacji w związku z brakiem jednoznacznego wskazania w przepisach sądy argumentowały w odrębny sposób.

Przykładem innego typu niejasności są pojęcia „przepisów prawa podatkowego”, a także „ustaw podatkowych”³³. Jest to przykład niejasności związanej z teorią opodatkowania. W stosowaniu prawa niezmiennie istotna jest spójność terminologiczna, zwłaszcza jeśli mówimy o pojęciu, które definiuje Ordynacja podatkowa będąca fundamentem całego systemu podatkowego.

Ostatnią wskazaną sytuacją niech będzie sygnalizowana już możliwość stosowania rozwiązań absurdalnych z punktu widzenia prawa. Niejasność przepisów może prowadzić do sytuacji, gdy przepis, który nie wskazuje wprost nakazu, jak się zachować, po dokonaniu wykładni językowej – nakaze coś absurdalnego. Dokładnie taką sytuację obrazuje Aleksander Słysz, opisując przykład wynikający z przepisów ustawy o podatku od spadków i darowizn³⁴. W skrócie: drugie nabycie spadku po nabyciu pierwszym, w którym skorzystano ze zwolnienia, może prowadzić do naliczenia podatku wielokrotnie wyższego niż nabyta wartość.

5. Nowa doktryna interpretacyjna

Pojawia się więc pytanie, co zrobić w sytuacji zetknięcia się z niejasnością przepisów? Jak jej zaradzić, jakie narzędzia zaproponować interpretatorom i legislatorom, by uniknąć wskazanych negatywnych konsekwencji wynikających ze świadomości występowania niejasnych przepisów w obiegu prawnym. Rozpocząć należy od omówienia dwóch kwestii.

Po pierwsze, trzeba zauważyć, że zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego „pozbawienie mocy obowiązującej określonego przepisu z powodu jego niejasności winno być traktowane jako środek ostateczny, stosowany dopiero wtedy, gdy inne metody usuwania skutków niejasności treści przepisu, w szczególności przez jego interpretację w orzecznictwie sądowym, okażą się niewystarczające”³⁵. Czyli jedynie pełna dowolność interpretacji albo brak możliwości logicznej interpretacji może być przesłanką do stwierdzenia niekonstytucyjności przepisu³⁶. Rozwiązanie to może w wielu przypadkach okazać się jednak niewystarczające. Znamienna zdaje się być klasyfikacja zasad podatkowych dokonana przez TK, powtarzana m.in. przez Andrzeja Gomułowicza,

³² Zob. szerzej: K. Siwek, *Opłata za korzystanie z wychowania przedszkolnego – danina publiczna czy opłata cywilnoprawna?*, „Finanse Komunalne” 3(2015).

³³ Zob. np.: A. Gomułowicz, *Ocena przepisów Ordynacji podatkowej w orzecznictwie sądów administracyjnych (wybrane aspekty)*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 5–6(2010).

³⁴ Zob. szerzej: A. Słysz, *Zasada kumulacji...*

³⁵ Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., K18/03, OTK-A 2004/10/103.

³⁶ Por.: A. Gomułowicz, D. Maczyński, *Podatki...*, s. 126.

zgodnie z którą jasność przepisów jest elementem zasady zaufania do państwa i stanowionego przezeń prawa podatkowego³⁷. Zaufanie, które podatnik straci, nie jest łatwe do odbudowania, przyzwyczajenie do unikania opodatkowania, a także nastawienie do państwa jako do wroga pozostanie na lata.

Po drugie, należy podkreślić, że uznaniowość w prawie podatkowym jest potrzebna. Administracja podatkowa musi oceniać poszczególne sytuacje indywidualnie. Prawo podatkowe dotyka każdego, nie da się więc prawa podatkowego sformułować w sposób absolutny. Elastyczność przepisów jest konieczna, jednakże nie może ona powodować trudności interpretacyjnych³⁸. Elastyczność musi być sformułowana we właściwy sposób³⁹. Tak więc wszelkie zapędy dotyczące formułowania coraz to dłuższych i bardziej dokładnych przepisów nie przyniosą rozwiązania problemu. Wręcz przeciwnie – prowadzi to do nawarstwiania przepisów, co wywołuje kolejne spory i niejasności.

Rozwiązaniem, które można zaproponować, jest nowa dyrektywa interpretacyjna, tj. wolnościowa kontekstualizacja koherencyjno-strukturalna. Dyrektywa ta, autorstwa A. Słysz⁴⁰ (bez elementu „wolnościowego”), jest modelem umożliwiającym przede wszystkim eliminację absolutnie niekoherentnych i nielogicznych możliwości wykładni przepisu. Warto zaznaczyć, że dyrektywa ta jest jedynie „drugim pilotem”, gdy zawodzi wykładnia językowa⁴¹.

Pierwszym krokiem jest kontekstualizacja, tzn. wyjście poza granice tekstu, np. analiza znaczenia słów użytych w przepisie. Zabieg ten pozwala m.in. na pominięcie używania nieadekwatnych określeń różnych danin publicznych. Jeżeli coś jest w ustawie nazwane opłatą, ale dana danina spełnia wszystkie cechy podatku – to powinna być traktowana jak podatek, pomimo że w przepisie użyto innego słowa.

Kolejnym krokiem jest zbadanie koherencyjności uzyskanego rozwiązania. Jeżeli w interpretacji przepisu uzyskujemy alogiczny wynik, to należy wypracować inne rozwiązanie. Dyrektywa kontekstualizacji koherencyjno-strukturalnej może umożliwić weryfikację literalnego znaczenia przepisu już na tym etapie. Brak rozwiązania koherencyjnego wymusza powrót do kontekstualizacji i głębszej analizy przepisu. Na tym etapie w normalnym trybie niejasny przepis wywołuje już skutki dla podatnika, bowiem organ wydaje decyzję relatywnie bezkrytycznie, bo tak nakazuje mu przepis.

Kolejnym krokiem przy założeniu, że mamy już wypracowane co najmniej jedno rozwiązanie koherentne, jest badanie zgodności ze strukturą systemu oraz analiza skutków finansowo-ekonomicznych wyniku danego konkretnego procesu wykładni. Słowo „struktura” oznacza tu zarówno system w znaczeniu

³⁷ Tamże, s. 120.

³⁸ Zob.: P. Borszowski, K. Stelmaszczyk, *Elastyczność przepisów podatku od nieruchomości na przykładzie zwolnienia nieruchomości (ich części) zajętych na działalność stowarzyszeń oraz gruntów „trwale zajętych”*, „Finanse Komunalne” 9(2015).

³⁹ P. Borszowski, *Granice elastyczności przepisów prawa podatkowego*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1–2(2015).

⁴⁰ Zob. szerzej: A. Słysz, *Zasada kumulacji...*

⁴¹ Tamże, s. 114.

system prawa podatkowego, jak i struktura podatku jako całości, który dotyka podatnika. Zestawienie każdego możliwego sposobu rozumienia przepisu ze stanem faktycznym pozwoli na porównanie skutków, jakie dany wynik interpretacji przyniesie podatnikowi. Dla przykładu, w sytuacji wypracowania dwóch koherentnych sposobów postępowania należy zestawić oba ze stanem faktycznym, w wyniku jednego z nich podatnik może być obciążany zobowiązaniem wysokości 2 tys. zł, a w wyniku drugiego 10 tys. zł. Uwzględnienie elementu, jakim są skutki finansowo-ekonomiczne wywołane przez sposób rozumienia przepisu, znacznie zmniejsza dystans między podatnikiem a organem. Można więc zaryzykować stwierdzenie, iż analiza tego elementu to wielki krok naprzód w procesie realizacji zasady zaufania podatnika do państwa, organów administracji publicznej oraz prawa podatkowego.

Dzięki tym wszystkim działaniom możemy wyselekcjonować rozwiązania:

- zgodne z literalnym brzmieniem przepisu lub co najmniej z jego strukturą głęboką;
- rozwiązania, które są koherentne, eliminujemy absurdy;
- rozwiązania spójne z systemem prawa podatkowego oraz uwzględniające skutek finansowo-ekonomiczny dla podatnika.

Jest to zabieg rozbudowany, ale w dużym stopniu określający swobodę interpretacyjną zarówno organów, jak i sądów. Jednakże, jak wskazano powyżej, istnieje możliwość, iż rozwiązań w danej sprawie będzie kilka. Załóżmy, że organ poprzez różne sposoby rozumienia danego przepisu prawa podatkowego może doprowadzić do obciążenia podatnika kwotą w wysokości: 2 tys. zł, 5 tys. zł lub 10 tys. zł. Oczywiście wszystkie te rozwiązania w porównywalnym stopniu spełniają kryteria zakładane przez kontekstualizację koherencyjno-strukturalną. I co wtedy? W myśl teorii A. Słysza brakuje pewnej dyrektywy, która dawałaby rzeczywistą gwarancję tego, co się wydarzy w zetknięciu z niejasnym przepisem. I tutaj pojawia się element wolnościowy.

Wychodząc z założenia, że prawo jest głosem jednostek jednoczących się w celu zorganizowania ochrony praw i wolności, które te jednostki uznają za ważne⁴², należy stwierdzić, że prawo nigdy nie powinno krzywdzić podatnika. Prawo powstaje dla podatnika i ma chronić jego prawa. Kontekstualizacja koherencyjno-strukturalna powinna być uzupełniona o element wykładni wolnościowej, tzn. takiej, która w możliwie jak najlepszej sytuacji stawia podatnika. Przykładowo, w sytuacji gdy wykształcają się dwie zupełnie odrębne linie interpretacyjne, które są jak najbardziej logiczne, koherentne, pasują do całości systemu, są zgodne z założeniami prawodawcy itd., jedną z nich, tę mniej korzystną dla podatnika, należy odrzucić. W wyżej cytowanym przykładzie – jeżeli można obciążyć podatnika niższym podatkiem i obciążenie to w pełni będzie spełniało wymogi omawianej dyrektywy interpretacyjnej – to właśnie tak należy postąpić. I dalej, nawiązując do przykładów wskazanych w poprzednim rozdziale, jeżeli da się wskazać trzy lub nawet sześć różnych sposobów liczenia okresu trzymiesięcznego na wydanie interpretacji – to tym, którego ma prawo domagać się

⁴² Zob. szerzej: F. Bastiat, *Prawo*, przeł. [z fr.] P. Toboła-Pertkiewicz, Warszawa 2015, np. s. 75.

podatnik, ma być ten, który jest dla niego najkorzystniejszy. Następnie – jeżeli da się w logiczny, koherentny, zgodny z systemem itd. sposób argumentować, iż opłata za korzystanie z wychowania przedszkolnego jest zarówno należnością publiczno-, jak i cywilnoprawną – to rozwiązaniem stosowanym powinno być to rozwiązanie, które w lepszej sytuacji stawia podatnika. (Choć w tym konkretnym przypadku na etapie kontekstualizacji jedna z możliwości najpewniej by upadła, ale to już inna historia). I jako przykład ostatni, jeżeli wątpliwości budzi to, czy jakiś koszt podatnika powinien być zaliczony jako koszt bądź też nie (w kontekście podatku VAT), ale z przepisów da się wyinterpretować (z zastosowaniem wolnościowej kontekstualizacji koherencyjno-strukturalnej), że ten koszt można zaliczyć – to organ nie powinien mieć prawa danego kosztu zakwestionować. A jeżeli wolą prawodawcy jest, by danego kosztu nie traktować jako kosztu – to powinien w przepisach jasno o to zadbać.

Wolnościowa kontekstualizacja koherencyjno-strukturalna jest pomysłem odważnym i wymagającym dokładniejszego opracowania. Dookreślenie sposobu interpretacji przepisów przez organy byłoby wielkim krokiem naprzód w kierunku budowania prawdziwego zaufania obywatela do państwa i prawa. Poszczególne elementy wolnościowej kontekstualizacji koherencyjno-strukturalnej dają rękojmię prawdziwie holistycznej analizy sytuacji każdego podatnika. Warto zakończyć odpowiedzią na zapewne pierwszą obiekcję, jaka może być sformułowana jako zarzut wobec tego modelu wykładni, tj. zarzut pogwałcenia celu fiskalnego podatku. Zaryzykuję stwierdzenie, iż zaktualizowałaby się w tej sytuacji tzw. krzywa Laffera⁴³. Co prawda w wielu pojedynczych sytuacjach na pewno zostałby pobrany podatek niższy, jednakże ostatecznie w efekcie zwiększenia zaufania podatnika do państwa (a co za tym idzie zmniejszenia szarej strefy) oraz w wyniku wzrostu gospodarczego (wywołanego odwagą obywateli prowadzenia działalności, bowiem wiedzieliby, czego się spodziewać po „świecie podatków”), wpływy do budżetu uległyby zwiększeniu.

Należy zgodzić się ze słowami Bogumiła Brzezińskiego: „Chodzi o to, aby kwestia zrozumiałości przepisów prawa podatkowego stała się składnikiem dyskursu prawniczego, a organy podatkowe nie mogły wobec tego zagadnienia przechodzić obojętnie”⁴⁴.

Uważam więc, że stosowanie dyrektywy wolnościowej kontekstualizacji koherencyjno-strukturalnej powinno być wprowadzone do praktyki działania organów administracji podatkowej. Sektor MŚP, co wynika z badań, wskazuje na poważne problemy w zakresie jasności przepisów. Stanowi to znaczną barierą w prowadzeniu działalności gospodarczej. Jak wskazują zaprezentowane przykłady, stosowanie omawianej dyrektywy może spowodować zmniejszenie ilości problemów wynikających z tej bariery, a nawet całkowite jej wyeliminowanie. Nakaz stosowania wolnościowej kontekstualizacji koherencyjno-strukturalnej wywołałby wiele pozytywnych skutków: od odrzucenia absurdalnych rozwiązań

⁴³ Krzywa Laffera, w: *Encyklopedia zarządzania*, < mfiles.com>, dostęp: 08.04.2020.

⁴⁴ B. Brzeziński, *O wątpliwościach wokół zasady rozstrzygania wątpliwości na korzyść podatnika*, „Przegląd Podatkowy” 4(2015), s. 19.

w sytuacji jasności przepisu, wyeliminowania rozwiązań niekoherentnych, przez uwzględnienie znaczenia danego przepisu dla całego systemu prawa podatkowego, aż po uwzględnienie czynnika finansowo-ekonomicznego i wprost wyrażony nakaz ich uwzględnienia w procesie podejmowania decyzji. Dzisiejsza niepewność podatników zostałaby zastąpiona przez realną możliwość przewidzenia zachowania organów. Zapewnienie dokonywania tak kompletnej analizy w procesie wykładni przepisów prawa byłoby prawdziwą rewolucją w relacjach państwo – obywatel. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na skutki możliwe w zakresie rozwoju gospodarczego i szarej strefy. Obywatel, wiedząc jak rozumieć prawo i czego się po nim spodziewać, z większą chęcią zaczynałby prowadzenie działalności gospodarczej. Szara strefa uległaby zmniejszeniu, bowiem obowiązek decydowania z uwzględnieniem skutków ekonomiczno-finansowych u podatnika wywołałby u niego poczucie bezpieczeństwa. Odczucie opresyjności państwa zostałoby zmniejszone. Pojawiłaby się realna możliwość mówienia o zaufaniu obywatela do państwa. A i praktyka organów byłaby łatwiejsza, ponieważ urzędnik wiedziałby dokładniej niż teraz, jak ma się zachować, jak ma postąpić w razie niejasności przepisu. Skala możliwych pozytywnych następstw wprowadzenia wolnościowej konceptualizacji koherencyjno-strukturalnej do codziennej praktyki organów jest więc wielka.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne / Orzecznictwo

Ustawa z 6.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1387).

Wyrok TK z dnia 13.09.2011r., P33/09, OTK-A 2011/7/71.

Wyrok TK z dnia 3.11.2004r., K18/03, OTK-A 2004/10/103.

Literatura

Bastiat F., *Prawo*, przeł. [z fr.] P. Toboła-Pertkiewicz, Warszawa 2015.

Bitner M., Chojna-Duch E., Grzybowski M., i in., *Prawo finansowe. Prawo finansów publicznych.*

Prawo podatkowe. Prawo bankowe, Warszawa 2017.

Borszowski P., *Granice elastyczności przepisów prawa podatkowego*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1–2(2015).

Borszowski P., Stelmaszczyk K., *Elastyczność przepisów podatku od nieruchomości na przykładzie zwolnienia nieruchomości (ich części) zajętych na działalność stowarzyszeń oraz gruntów „trwale zajętych”*, „Finanse Komunalne” 9(2015).

Brzeziński B., *O wątpliwościach wokół zasady rozstrzygania wątpliwości na korzyść podatnika*, „Przegląd Podatkowy” 4(2015).

Drwiłło A. (red.), *Podstawy finansów i prawa finansowego*, Warszawa 2018.

Filipczyk H., *Postulat pewności prawa w wykładni operatywnej prawa podatkowego*, LEX 2013.

Franczak A., Kaźmierczyk A. (red.), *Zasada pewności w prawie podatkowym*, WKP 2018.

Głąbiński S., *Nauka skarbowości*, Warszawa–Lwów 1925.

Gomułowicz A., Mączyński D., *Podatki i prawo podatkowe*, Warszawa 2016.

Gomułowicz A., *Ocena przepisów Ordynacji podatkowej w orzecznictwie sądów administracyjnych (wybrane aspekty)*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 5–6(2010).

Loboda M., Strzelec D., *O dewolutywności postępowania podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 6(2018).

Majchrzycka-Guzowska A., *Finanse i prawo finansowe*, Warszawa 2019.

Pustul J., *Trybunał Konstytucyjny i przepisy prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 5(2016).

Siwek K., *Oплата za korzystanie z wychowania przedszkolnego – danina publiczna czy оплата cywilnoprawna?* „Finanse Komunalne” 3(2015).

Słysz A., *Zasada kumulacji w podatku od spadków i darowizn – struktura głęboka kontra granica językowa wykładni*, „Kwartalnik Prawa Podatkowego” 2(2018).

Strony internetowe

Barьеры prowadzenia działalności, <zpp.net.pl>, dostęp: 09.03.2020.

Barьеры wzrostu polskich przedsiębiorstw – przegląd badań, <ey.com>, dostęp: 09.03.2020.

Bartosiewicz A., *Rządzi nami terror podatkowy*, <rp.pl>, dostęp: 15.03.2020.

Bartuś Z., *Niejasne przepisy podatkowe (i nie tylko) przerażają polskie firmy. I coraz bardziej hamują rozwój gospodarki*, <polskatimes.pl>, dostęp: 15.03.2020.

Janczukowicz K., *Obliczanie 3-miesięcznego terminu do wydania interpretacji indywidualnej*, <sip.lex.pl>, dostęp: 15.03.2020.

Krzywa Laffera, w: *Encyklopedia Zarządzania*, <mfiles.com>, dostęp: 08.04.2020.

Ojczyk J., *Firmy boją się niejasnych przepisów*, <prawo.pl>, dostęp: 15.03.2020.

Przepisy podatkowe zawile i nieprecyzyjne, <inforfk.pl>, dostęp: 15.03.2020.

Zawadzka-Filipezyk P., *Zwrot kosztów za używanie prywatnego auta do celów służbowych*, <sip.lex.pl>, dostęp: 15.03.2020.

THE NEW INTERPRETATIVE DIRECTIVE AS A RESPONSE TO THE SME BARRIER REGARDING AMBIGUITY IN TAX LAW – A FEW REMARKS

SUMMARY

What is confirmed by the results of the research of the tax law, ambiguity is a serious problem for all businesses but for small and medium-sized enterprises in particular. This ambiguity is a serious barrier to run a business in Poland. Therefore, in the face of this problem science cannot remain passive. This work shows a wide range of effects that further presence of this problem in the realia of small and medium-sized enterprises can bring to the economy. The proposal to overcome this barrier is a new interpretative directive. Applying it in practice by the tax administration could completely change the relationship between the State and the taxpayer.

KEY WORDS: tax law, ambiguity of tax law, interpretation of tax law, coherence, deep structure

VARIA

RYSZARD SKAWIŃSKI

**BIBLIOGRAFIA PIŚMIENNICTWA DUCHOWIEŃSTWA
DIECEZJI ELCKIEJ W LATACH 1992–2020
(KS. WOJCIECH GUZEWICZ)**

Napisanie artykułu o całokształcie dorobku naukowego ks. prof. dr. hab. Wojciecha Guzewicza jest i łatwe, i trudne. Łatwe o tyle, że sam uczony systematycznie sporządza i co pewien czas publikuje podsumowania swojego pisarstwa. W Internecie dostępne są dwa artykuły ze „Studiów Elckich”: jeden z 2013 r. zawierający 431 tytułów (*Wykaz publikacji ks. prof. dra hab. Wojciecha Guzewicza za lata 1993–2012*, „Studia Elckie” 3(2013), s. 419–444) i drugi z 2019 r. – zawierający 233 tytuły (*Wykaz publikacji ks. prof. dra hab. Wojciecha Guzewicza za lata 2013–2017*, „Studia Elckie” 1(2019), s. 119–132), a w poszczególnych książkach Profesora można znaleźć zestawienia opublikowanych wcześniej prac. Tytuły z lat 1992–2017 zamieszczone zostały także w książce *Talent i trud. Potencjał naukowy duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017* (Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2021). Niniejszy artykuł uzupełnia te dane bibliograficzne o lata 2018–2020. Jednocześnie wpisuje się w schemat artykułów o potencjale naukowym księży diecezji elckiej publikowanych w czasopismach „Civitas et Lex”, „Studia Teologiczne” oraz „Studia Elckie”, schemat opracowany właśnie przez ks. prof. Guzewicza, owoc budowanego przez lata warsztatu badacza, bardzo ułatwiający pracę nad uporządkowaniem rozległego i zróżnicowanego pisarstwa.

Bibliografia nie zawiera wykazu wywiadów, wspomnień, tłumaczeń (wiadomo, iż dokonał ponad 50 takich tłumaczeń, głównie na język niemiecki), natomiast w części są zebrane recenzje wydawnicze, recenzje naukowe oraz artykuły popularnonaukowe (ze względu na rozproszenie tych tekstów trudno jest zebrać wszystkie). W sumie zaprezentowany tu dorobek obejmuje ponad 800 pozycji.

Imponujące dzieło ks. prof. Wojciecha Guzewicza wzbudza uzasadniony podziw. Wykaz setek tytułów: książek naukowych, artykułów naukowych i popularnonaukowych, zestawień bibliograficznych, haseł w encyklopediach i słownikach, zbiorów kazań (w języku niemieckim), a nawet wierszy i tekstów pieśni – obejmuje piśmiennictwo z lat 1992–2020, ale lwia część dorobku przypada na okres pomiędzy rokiem 2003 a 2020 (17 lat). Przed tą pierwszą datą ks. Guzewicz opublikował zaledwie kilka artykułów naukowych i popularnonaukowych,

a w roku 2003 ukazuje się w Wydawnictwie KUL pierwsza jego książka *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej* (była to rozprawa doktorska z 2001 r. nagrodzona przez ministerstwo nauki). Ten okres rozpoczyna błyskotliwą karierę pisarską ciągle przecież młodego (52 l.) uczonego: doktorat (32 l.), habilitacja (37 l.), opublikowanie tzw. książki profesorskiej (43 l.), tytuł profesora (44 l.). Od roku 2003 ks. Guzewicz publikuje co roku co najmniej jedną, niekiedy dwie, a nawet trzy książki, do tego dochodzi kilka artykułów.

Całe pisarstwo naukowe Profesora można podzielić na trzy nurty tematyczne: historię, medioznawstwo oraz zagadnienia administracyjne. Pierwszy obszar badań – historia – wynika głównie z osobistych zainteresowań uczonego i wiąże się z ukierunkowaniem na regionalizm; zakres tematyczny bądź geograficzny (albo oba) kolejnych prac poszerzają się, magisterium dotyczy dziejów parafii Sejny w XIX w., doktorat duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym, habilitacja zaś ruchu społeczno-katolickiego w tejże diecezji w latach II Rzeczypospolitej, tzw. książka profesorska wykracza poza dotychczasowy obszar naukowy, poszerza pole badawcze na cały północny wschód Polski (dwie archidiecezje, cztery diecezje) oraz dołącza do historii nową tematykę badawczą – medioznawstwo. Te nowe dyscypliny – medioznawstwo i administracja – pojawiają się w związku z pracą ks. Guzewicza na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim, najpierw na dziennikarstwie w Olsztynie, później na Wydziale Studiów Technicznych i Społecznych UWM w Elku, przez kilka lat w roli dziekana tegoż Wydziału, a po jego przekształceniu w Filię UWM – na stanowisku dyrektora tejże (2019–2020). Obok wymienionych trzech nurtów twórczości naukowej odnaleźć też można publikacje z etnografii, regionalizmu, teologii, pedagogiki i wielu innych dyscyplin naukowych. Funkcjonują też dziesiątki publikacji na dwóch innych poziomach – popularnonaukowym i publicystycznym (w znacznej części o charakterze felietonistyki historycznej). Całość uzupełnia twórczość poetycka.

Dla lokalnego Kościoła elckiego rosnącą wartością będą cykle monografii poszczególnych dekanatów oraz parafii. Dzięki nieustrudzonej pracy badawczej ks. Guzewicza dziesiątki duchownych naszej diecezji znalazło swoje miejsce na kartach historii. Również wielką zasługą Profesora jest twórcza praca redakcyjna w „Studiach Elckich” oraz „Civitas et Lex”. Oba te pisma osiągnęły w krótkim czasie wysoką rangę naukową.

Co łączy tak obszerne i różnorodne pisarstwa? Na pewno nastawienie historyka, w pierwszym nurcie oczywiste, ale też silnie występujące zarówno w dziedzinie medioznawstwa, jak i administracji. Profesor wprawdzie nie sięga w swych badaniach aż do starożytnych Greków, ale mówi o wybranych zagadnieniach w perspektywie historycznej, przeważnie ostatnich dwudziestu lub trzydziestu lat, niekiedy w jakimś okresie (międzywojennym, wojennym, stalinizmu, PRL-u, istnienia diecezji), czasem w życiu ważnej postaci.

Wydaje się, że jeszcze ważniejsze dla twórczości ks. Guzewicza jest to, że przenikają i łączą ją te słowa: „Bogu i ludziom”. Taki motyw pojawia się oczywiście w tekstach popularnonaukowych i felietonach, ale także w pracach naukowych,

a niekiedy stanowi klucz interpretacyjny do analizowanego konglomeratu zjawisk społecznych, jak to miało miejsce w przypadku rozprawy habilitacyjnej Profesora.

Na koniec zamieszczę pewien akcent osobisty: nieraz myślę o sobie jako o największym znawcy pisarstwa ks. Wojciecha Guzewicza. Podstawą takiej opinii jest kilkunastoletnia, wymagająca bardzo uważnego czytania, praca korektorska w ramach przygotowywania do druku kolejnych tekstów Profesora. Niektóre spośród nich, bliższe mojemu wykształceniu, stały się inspiracją do napisania recenzji, dzięki innym poszerzyłem wiedzę i zainteresowania. Książki ks. Guzewicza, z którymi miałem do czynienia jako korektor, zajmują ze dwie półki w mojej bibliotece i wydawało się, że to dużo. Kiedy jednak porówna się to z wykazem wszystkich prac Profesora, dopiero widać rozmiar tego dorobku.

I. Biogram

Urodził się 11 marca 1969 r. w Augustowie. Absolwent WSD w Ełku i KUL Jana Pawła II w Lublinie. Magisterium – 1994 (KUL); doktorat – 2001 (KUL); habilitacja – 2006 (KUL), profesor belwederski (2013). Święcenia kapłańskie przyjął 21 maja 1994 r. Pracował jako wikariusz w Białej Piskiej (1994–1996) oraz administrator niemieckich parafii w Bergrothenfels i Rothenfels (2001–2003). Od 2000 r. wykładowca w WSD w Ełku. W latach 2003–2006 pracownik naukowy UKSW, a od 2008 r. profesor nadzwyczajny w Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UWM w Olsztynie. W 2014 r. został profesorem zwyczajnym i kierownikiem Katedry Administracji na Wydziale Studiów Technicznych i Społecznych UWM, a w 2016 r. dziekanem tegoż Wydziału. W latach 2019–2020 dyrektor Filii UWM w Ełku. W latach 2001–2014 był dyrektorem Archiwum Diecezji Ełckiej. Oprócz tego pracował jako wizytator diecezjalny, notariusz sądowy oraz diecezjalny duszpasterz nauczycieli i wychowawców. W latach 2006–2012 pełnił funkcję redaktora naczelnego czasopisma naukowego „Studia Ełckie”, a od 2014 r. pełni taką samą funkcję w czasopiśmie pt. „Civitas et Lex”. Członek rad naukowych wielu czasopism naukowych w Polsce i za granicą (np. „Social Development & Security”, „National Security and Military Sciences”, „Zeszyty Naukowe”, „Cultura Christiana”, „Episteme”, „Studia Ełckie”); członek m.in. Mazurskiego Towarzystwa Naukowego, Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych w Polsce oraz Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Rożyńskiej; członek komitetów organizacyjnych wielu sympozjów, konferencji i kongresów naukowych (także międzynarodowych, np. we Włoszech, Słowacji, Niemczech, Ukrainie, Litwie i Białorusi), przewodniczący ok. 50 takich spotkań.

II. Zdobyte tytuły i stopnie naukowe

Magisterium (teologia):

Dzieje parafii Sejny w latach 1804-1925 – Lublin, KUL 1994; promotor: ks. prof. dr hab. Witold Jemielity.

Doktorat (historia Kościoła):

Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w latach 1918/1925–1939 – Lublin, KUL 2001, promotor: ks. prof. dr hab. Zygmunt Zieliński; recenzenci: prof. dr hab. Witold Jemielity (USKW), ks. prof. dr hab. Bolesław Kumor (KUL).

Habilitacja (historia, administracja i ustrój kościelny):

Książka habilitacyjna: *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego* – Lublin, KUL 2006; recenzenci w przewodzie habilitacyjnym: dr hab. Arkadiusz Kołodziejczyk, prof. AP Siedlce, ks. prof. dr hab. Jan Kracik (PAT Kraków), ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola (UO Opole) oraz ks. dr hab. Jan Walkusz, prof. KUL.

Profesor tytularny (nauki humanistyczne, dziennikarstwo i komunikacja społeczna):

Książka profesorska: *Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989–2009)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012, ss. 433 [recenzenci książki: prof. Maria Ankudowicz-Bieńkowska, ks. prof. Leszek Wilczyński]; data uzyskania tytułu: 25 czerwca 2013; recenzenci dorobku i książki profesorskiej: prof. dr hab. Andrzej Staniszewski, ks. prof. dr hab. Zygmunt Zieliński, ks. prof. dr hab. Henryk Skorowski, ks. prof. dr hab. Tadeusz Borutka; superrecenzent: prof. dr hab. Wiesław Jan Wysocki.

III. Wykaz publikacji

Książki i druki samodzielne:

1. *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, ss. 320.
Rec. J.W. Czartoszewski, „Studia Teologiczne” 23(2005), s. 420–421; J. Mrozek, „Studia Elckie” 10(2008), s. 486–487.
2. *Unser Glaube hat ein Gesicht – Jesus Christus. Homilien vom Jahreskreis B*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Lohr–Rothenfels–Bergrothenfels–Elk 2004, ss. 160.
Rec.: J. Fidura, „Studia Elckie” 9(2007), s. 462–463.
3. *Mein Herr und mein Gott. Homilien vom Jahreskreis C*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Elk 2005, ss. 188.
Rec. J. Fidura, „Elckie Studia Teologiczne” 6(2005), s. 383–384.

4. *Gott, du bist so nahe! Homilien vom Jahreskreis A*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Elk 2006, ss. 184.
Rec. J. Fidura, „Studia Elckie”, 8(2006), s. 284–285.
5. *Ocalić od zapomnienia: Parafia Rożyńsk Wielki*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Elk–Rożyńsk Wielki 2006, ss. 32.
Rec. R. Skawiński, „Studia Elckie” 9(2007), s. 454–455.
6. *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2006, ss. 400.
Rec. P. Tarasiewicz, „Studia Teologiczne” 25(2007), s. 533–535; J. Walkusz, „Studia Elckie” 9(2007), s. 456–461; R. Skawiński, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 7(2008), s. 281–284.
7. *Pogadać z Bogiem*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Elk–Rygor 2006, ss. 122 [współautor].
Rec. R. Skawiński, *Zamiast postowia*, w: W. Guzewicz, *Pogadać z Bogiem*, Elk–Rygor 2006, s. 115–122.
8. *Parafia Mikaszówka 1907–2007*, „Episteme” 61(2007), ss. 224.
Rec. R. Guz, „Rocznik Elcki” 3(2006) [druk: 2007], s. 157–158; R. Skawiński, „Studia Teologiczne”, 25(2007), s. 536–538; „Biuletyn Towarzystwa Przyjaciół Lipska” 23(2007), s. 7–8; J. Buzon, „Głos Płaskiej” 1(2008), nr 1, s. 7.
9. *Wojenne losy duchowieństwa na Suwalszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1944)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2008, ss. 70.
Rec. K. Żukowski, „Studia Elckie” 10(2008), s. 496–499; Ł. Moćkun, „Rocznik Elcki” 8(2011) [druk: 2012], s. 129–131.
10. *Kościoły i parafie ziemi elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2008, ss. 192.
Rec. R. Skawiński, „Studia Elckie” 10(2008), s. 488–490; Z. Dłuski, „Dobra Nowina” 2(2008), nr 9(33), s. 5; D. Karnowski, „Elk i my” 13(2008), nr 9(124), s. 5; M. Jasiński, „Studia Elckie” 11(2009), s. 390–392; A. Bobowik, „Rocznik Elcki” 8(2011) [druk: 2012], s. 139–140; Z. Jędrkiewicz, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 95–99; M. Jasiński, „Bielańskie Studia Teologiczne” 1/2015, s. 143–144.
11. *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2008, ss. 224.
Rec. Z. Dłuski, „Dobra Nowina” 2(2008), nr 9(33), s. 5; I. Śniarowska, „Studia Elckie” 11(2009), s. 398–398; J. Wojda, „Teologiczne Studia Siedleckie” 8(2011), s. 167–169.
12. *Śladami św. Brunona z Kwerfurtu*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2008, ss. 110.
Rec. V. Kodis, „Studia Elckie” 10(2008), s. 491–493; T. Lewoc, „Studia Elckie” 10(2008), s. 494–495.

13. *Lipsk i okolice. Studium historyczne parafii dekanatu lipskiego*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2009, ss. 90.
Rec. R. Skawiński, „Studia Elckie” 11(2009), s. 393–395; M. Jasiński, „Studia Elckie” 12(2010), s. 462–463; Z. Jędrkiewicz, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 95–99.
14. *Święty Brunon Bonifacy z Kwerfurtu. Patron diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2009, ss. 68.
15. *Czas trwania*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Elk–Rygol 2009, ss. 124 [współautor].
Rec. H. Sawicka, „Studia Elckie” 11(2009), s. 379–383.
16. *Abc pisanie prac licencjackich i magisterskich*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk–Olsztyn 2010, ss. 95.
Rec. I. Śniarowska, „Studia Elckie” 12(2010), s. 489–490.
17. *Ja pójde za nią”. Błogosławiona Marianna Biernacka (1888–1943)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2010, ss. 94.
Rec. A. Pieńkowski „Studia Elckie” 12(2010), s. 464–465; R. Skawiński, „Studia Elckie” 12(2010), s. 469–472; J. Skrocki, „Studia Elckie” 12(2010), s. 478–482; M. Barwikowski, „Studia Elckie” 13(2011), s. 652–654.
18. *Parafia Cichy 1952–2009*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2010, ss. 256.
Rec. R. Skawiński, „Studia Elckie” 12(2010), s. 473–477; J. Skrocki, „Studia Elckie” 12(2010), s. 483–488.
19. *W tle Cudownego Medalika*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Warszawa–Elk 2010, ss. 164 [współredaktor].
Rec. A. Pieńkowski „Studia Elckie” 12(2010), s. 466–468.
20. *Dzieje parafii i kościołów dekanatu oleckiego pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2011, ss. 94.
Rec. Z. Jędrkiewicz, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 95–99.
21. *W tle Cudownego Medalika*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, [wyd. II, poprawione i poszerzone], Warszawa–Elk 2011, ss. 165 [współautor].
Rec. P. Lenda, „Studia Elckie” 13(2011), s. 659–661; R. Skawiński, „Studia Elckie” 13(2011), s. 662–665.
22. *Dziedzictwo wiary. Parafie i kościoły dekanatu gołdapskiego pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2011, ss. 102 [współautor].
Rec. Z. Jędrkiewicz, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 95–99.
23. *Sanktuaria diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2011, ss. 128.
Rec. J. Skrocki, „Rocznik Elcki” 8(2011) [druk: 2012], s. 132–136; E. Grygorczyk, „Studia Teologiczne” 30(2013), s. 453–456.
24. *Przeszłość i terażniejszość kościołów i parafii dekanatu pw. św. Antoniego Padewskiego w Białej Piskiej*, Elk 2012, ss. 112.
Rec. Z. Jędrkiewicz, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 95–99.

25. *W tle Cudownego Medalika*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, [wyd. III], Warszawa–Elk 2012, ss. 167 [współautor].
26. *Diecezja elcka w zarysie (1992–2012)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012, ss. 115.
27. *Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989–2009)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012, ss. 433.
Rec. J. Wojda, „Cultura Christiana” 1(2012), s. 223–226; R. Skawiński, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 2, s. 77–81.
28. *Nasze korzenie. Kościoły i parafie dekanatu pw. św. Benedykta i Romualda w Suwałkach*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012, ss. 103 [współautor].
Rec. Z. Jędrkiewicz, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 95–99.
29. *Ziarenko*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2013, ss. 106 [współautor].
30. *W tle Cudownego Medalika*, [wydanie IV], Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Warszawa–Elk 2013, ss. 167 [współautor].
31. *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2014, ss. 108 [współautor].
Rec. Z. Jędrkiewicz, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 95–99.
32. *Historia parafii i kościoła w Skarżynie*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2014, ss. 228.
Rec. I. Śniarowska, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 3(7), s. 93–94.
33. *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2014, ss. 99.
Rec. Z. Jędrkiewicz, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 95–99.
34. *W tle Cudownego Medalika*, [wydanie V], Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Warszawa–Elk 2014, ss. 167 [współautor].
35. *Leksykon prasy katolickiej diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2015, ss. 183.
Rec. Ł. Moćkun, „Studia Elckie” 17(2015), nr 3, s. 323–325; R. Skawiński, *Książka, która zaskakuje i wzbudza podziw*, „Civitas et Lex” 3(2016), nr 2(10), s. 99–101; A. Bobowik, „Rocznik Elcki” 12(2015) [druk 2016], s. 127–129.
36. *W tle Cudownego Medalika*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, [nowy nakład wydania V], Warszawa–Elk 2015, ss. 167 [współautor].
37. *Zabytki sakralne Krainy EGO*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, [Rożyńsk Wielki 2015], ss. 44.
Rec. A. Bobowik, „Rocznik Elcki” 12(2015) [druk 2016], s. 129–131.
38. *Nasza historia. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu pw. św. Bartłomieja w Augustowie*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2016, ss. 102.
Rec. A. Bobowik, „Rocznik Elcki” 13(2016) [druk: 2017], s. 129–136; D.K. Kornowski, „Studia Elckie” 20(2018), nr 1, s. 149–150.

39. *W kręgu dziejów kościołów i parafii dekanatu pw. MB Królowej Polski w Augustowie*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2016, ss. 84.
Rec. A. Bobowik, „Rocznik Elcki” 13(2016) [druk: 2017], s. 129–136; D.K. Kornowski, „Studia Elckie” 20(2018), nr 1, s. 149–150.
40. *„Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...” Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992–2017)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2017, ss. 93.
Rec. B. Tarasiewicz, *Słownik ks. Wojciecha Guzewicza unieśmiertelnia tych duszpasterzy, którzy pozostawili na ziemi część siebie*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 2(14), s. 91–92.
41. *Węgorzewo i okolice. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu węgorzewskiego*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2017, ss. 102.
Rec. D.K. Kornowski, „Studia Elckie” 20(2018), nr 1, s. 149–150.
42. *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2018, ss. 86.
Rec. P. Wojnicz, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 2(18), s. 73–75; A. Bobowik, „Rocznik Elcki” 14(2017) [druk: 2018], s. 143–144.
43. *Pośród rzeczy widzialnych i niewidzialnych. 50 tekstów o sprawach boskich i ludzkich*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2018, ss. 186.
Rec. J. Adruszkiewicz, „Civitas et Lex” 20(2018), nr 3(19), s. 77–80; A. Bobowik, „Rocznik Elcki” 14(2017) [druk: 2018], s. 144–145.
44. *Służąc Bogu i ludziom*, t. I, Wyd. Akademii Marynarki Wojennej, Gdynia 2019, ss. 187.
Rec. R. Skawiński, „W ogniu marzeń i pragnień”, „Studia Elckie” 2019, nr 3, s. 443–446.
45. *Świadectwo wiary. Studium administracyjno-historyczne parafii i kościołów dekanatu pw. św. Krzysztofa w Giżycku*, Wyd. Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2019, ss. 127.
Rec. R. Skawiński, *Czego świadectwem jest „Świadectwo wiary”?*, „Civitas et Lex” 7(2020), nr 2(26), s. 95–97.
46. *Defence Education Enhancement Programme as Vehicle to Strengthen and Stimulate Cooperation Between Nato and Partners. Case Studies – South Caucasus and Ukraine. ADL Perspective*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2020, ss. 188 [współautor].
Rec. J. Achkoski, „Civitas et Lex” 7(2020), nr 4(28), s. 94–101.

Redakcja i współredakcja prac zbiorowych:

1. *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, „Episteme” 36(2004), ss. 333 [współredaktor].
2. *Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop (1937–1999)*, „Episteme” 47(2005), ss. 175 [redakcja].
Rec. I. Śniarowska, „Studia Elckie” 8(2006), s. 307–308; J. Sokołowski, „Prawo Kanoniczne” 50(2007), nr 1–2, s. 322–324.

3. *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, „Episteme” 41(2005), ss. 191 [redakcja].
Rec. Ł. Moćkun, „Studia Elckie” 13(2011), s. 670–673.
4. *Ks. Marian Szczęsny (1942–2006)*, „Episteme” 72(2007), ss. 250 [redakcja].
Rec. A. Jucewicz, „Studia Elckie” 10(2008), s. 503–505; M. Radziłowicz, „Studia Elckie” 11(2009), s. 405–408.
5. *Diecezja elcka*, pod red. K. Bujonwskiego, W. Guzewicza, A. Kubasika, Pomorska Oficyna Wydawniczo-Reklamowa s.c., Bydgoszcz 2009, ss. 204 [współredakcja].
6. *„Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, pod red. W. Guzewicza, Ełk 2012, ss. 372 [redakcja].
7. *Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Ełk 2013, ss. 276 [współredakcja].
Rec. A. Bobowik, „Rocznik Ełcki” 9(2012) [druk: 2013], s. 171–174.
8. *Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona Księdzu Biskupowi Jerzemu Mazurowi*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowskiego, Ełk 2013, ss. 562 [współredakcja].
9. *Chrześcijańskie świadectwo wczoraj i dziś*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2013, ss. 320 [współredakcja]
10. *In rebus divinis atque humanis servire. Niektóre aspekty służby w rzeczywistości Boskiej i ludzkiej*, pod red. W. Guzewicza, A. Mikuckiego, S. Strękowskiego, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2014, ss. 514 [współredakcja].
Rec. E. Grygorczyk, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 4, s. 83–85.
11. *Wsparcie rodziny wyzwaniem dla Kościoła i społeczeństwa*, pod red. W. Guzewicza, J. Łodzińskiej, A. Mikuckiego, S. Strękowskiego, Wydawnictwo „Ełk i my”, Ełk 2016, ss. 336 [współredakcja].
12. *Pro bono publico, personae et familiae. Niektóre aspekty działań na rzecz dobra osoby, rodziny i społeczeństwa*, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowskiego, A. Mikuckiego, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2018, ss. 266 [współredakcja].
13. *Krzyż i siła łaski. Ks. diakon Piotr Borkiewicz (1978–2019)*, Wyd. Civitas et Lex, Ełk 2020, ss. 207 [redakcja].

Redakcja i współredakcja czasopism naukowych:

Redaktor naczelny:

1. „Studia Elckie” 8(2006), ss. 322.
2. „Studia Elckie” 9(2007), ss. 480.
3. „Studia Elckie” 10(2008), ss. 514.
4. „Studia Elckie” 11(2009), ss. 422.
5. „Studia Elckie” 12(2010), ss. 504.
6. „Studia Elckie” 13(2011), ss. 682.
7. „Civitas et Lex” 1(2014), nr 1, ss. 84.

8. „Civitas et Lex” 1(2014), nr 2, ss. 84.
9. „Civitas et Lex” 1(2014), nr 3, ss. 112.
10. „Civitas et Lex” 1(2014), nr 4, ss. 90.
11. „Civitas et Lex” 2(2015), nr 1(5), ss. 94.
12. „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), ss. 101.
13. „Civitas et Lex” 2(2015), nr 3(7), ss. 94.
14. „Civitas et Lex” 2(2015), nr 4(8), ss. 96.
15. „Civitas et Lex” 3(2016), nr 1(9), ss. 114.
16. „Civitas et Lex” 3(2016), nr 2(10), ss. 103.
17. „Civitas et Lex” 3(2016), nr 3(11), ss. 76.
18. „Civitas et Lex” 3(2016), nr 4(12), ss. 134.
19. „Civitas et Lex” 4(2017), nr 1(13), ss. 106.
20. „Civitas et Lex” 4(2017), nr 2(14), ss. 92.
21. „Civitas et Lex” 4(2017), nr 3(15), ss. 92.
22. „Civitas et Lex” 4(2017), nr 4(16), ss. 86.
23. „Civitas et Lex” 5(2018), nr 1(17), ss. 84.
24. „Civitas et Lex” 5(2018), nr 2(18), ss. 78.
25. „Civitas et Lex” 5(2018), nr 3(19), ss. 82.
26. „Civitas et Lex” 5(2018), nr 4(20), ss. 102.
27. „Civitas et Lex” 6(2019), nr 1(21), ss. 114.
28. „Civitas et Lex” 6(2019), nr 2(22), ss. 96.
29. „Civitas et Lex” 6(2019), nr 3(23), ss. 90.
30. „Civitas et Lex” 6(2019), nr 4(24), ss. 85.
31. „Civitas et Lex” 7(2020), nr 1(25), ss. 84.
32. „Civitas et Lex” 7(2020), nr 2(26), ss. 104.
33. „Civitas et Lex” 7(2020), nr 3(27), ss. 104.
34. „Civitas et Lex” 7(2020), nr 4(28), ss. 115.

Współredaktor:

1. „Elckie Studia Teologiczne” 5(2004), ss. 391.
2. „Elckie Studia Teologiczne” 6(2005), ss. 388.

Artykuły naukowe (wykaz niepełny):

1. *Duszpasterstwo wojskowe na terenie diecezji łomżyńskiej w latach 1918–1939*, „Roczniki Teologiczne” 48(2001), z. 4, s. 163–178.
2. *Zaangażowanie narodowo-polityczne duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w latach 1918–1939*, „Elckie Studia Teologiczne” 2(2001), s. 47–66.
3. *Działalność społeczna duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym*, „Nasza Przeszłość” 97(2002), s. 233–265.
4. *Uposażenie duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym*, „Elckie Studia Teologiczne” 3(2002), s. 29–51.
5. *Aktywność naukowo-literacka duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w Druhej Rzeczypospolitej*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura*, pod red. J. Wal-kusza, t. 2, Lublin 2003, s. 71–98.
6. *Działalność Akcji Katolickiej w ramach parafii na terenie diecezji łomżyńskiej w latach 1931–1939*, „Studia Sandomierskie” 11(2004), z. 3, s. 5–21.

7. *Działalność społeczno-gospodarcza Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, ABMK 82(2004), s. 65–77.
8. *Geneza Akcji Katolickiej i jej powstawanie w diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym*, „Elckie Studia Teologiczne” 5(2004), s. 321–336.
9. *Jan Paweł II – papież pokoju i dialogu*, w: *25 lat pontyfikatu Jana Pawła II*, pod red. J. Sikory, „Episteme” 35(2004), s. 227–242.
10. *Katolickie czasopiśmiennictwo religijne w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Elckie Studia Teologiczne” 5(2004), s. 274–290.
11. *Krucjata Eucharystyczna w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne” 22(2004), s. 357–368.
12. *Sodaliczka Mariańska w diecezji łomżyńskiej w latach 1918–1939*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 32(2004), s. 65–77.
13. *Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Saeculum Christianum” 11(2004), nr 2, s. 63–81.
14. *Zarys dziejów parafii rzymskokatolickich w Olecku*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 143–176.
15. *Zarys życia i działalności naukowo-dydaktycznej ks. Edmunda Przekopa*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 13(2004), nr 1–2(46–47), s. 144–150.
16. *Akcja Katolicka a władze państwowe i organizacje społeczno-polityczne w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Studia Sandomierskie” 12(2005), z. 3, s. 19–29.
17. *Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Roczniki Teologiczne” 52(2005), z. 4, s. 107–136.
18. *Geneza i organizacja Parafialnej Akcji Katolickiej na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Studia Teologiczne” 23(2005), s. 279–289.
19. *Kierunki badawcze ks. E. Przekopa*, w: *Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop 1937–1999*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 47(2005), s. 41–63.
20. *Drogi życiowe ks. prof. dra hab. E. Przekopa*, w: *Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop 1937–1999*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 47(2005), s. 11–40 [współautor].
21. *Papieskie Dzieła Misyjne w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, „Nasza Przeszłość” 103(2005), s. 265–285.
22. *Prasa katolicka w diecezji elckiej w latach 1992–2002*, „Elckie Studia Teologiczne” 6(2005), s. 137–167.
23. *Drogi życiowe ks. prał. Czesława Domela*, w: *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005), s. 11–64.
24. *Materiały formacyjne Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w latach 1931–1939*, „Soter” 15/43(2005), s. 33–47.
25. *Jan Paweł II (1920–2005). Curriculum vitae*, w: *Jan Paweł Wielki 18 V 1920 – 16 X 1978 – 2 IV 2005*, pod red. J.M. Dołęgi, „Episteme” 50(2005), s. 13–26.

26. *Działalność oświatowo-wychowawcza Akcji Katolickiej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Roczniki Teologiczne” 53(2006), z. 4, s. 45–65.
27. *Stosunek duchowieństwa i świeckich do Akcji Katolickiej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Nasza Przeszłość” 105(2006), s. 231–246.
28. *Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich na terenach północno-wschodniej Polski*, „Studia Elckie” 8(2006), s. 113–122.
29. *Zarys działalności charytatywnej Akcji Katolickiej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne” 24(2006), s. 293–305.
30. *Chryścianizacja Europy Środkowej*, „Studia Elckie” 9(2007), s. 383–404.
31. *Osoba i dzieło ks. prał. dra Mariana Szczęsnego*, w: *Ks. Marian Szczesny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007), s. 13–73.
32. *Kościół na ziemi elckiej po II wojnie światowej (1945–1989). Struktura i uwarunkowania*, „Rocznik Elcki” 3(2006) [druk: 2007], s. 72–98.
33. *Obsada personalna księży na Suwalszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1944)*, „Studia Teologiczne” 25(2007), s. 355–364.
34. *Działalność formacyjna Akcji Katolickiej w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Soter” 25(2008), s. 68–85.
35. *Eksterminacja duchowieństwa katolickiego na Suwalszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej*, „Studia Elckie” 10(2008), s. 139–161.
36. *Z dziejów diecezji elckiej w latach 1992–2007*, „Studia Elckie” 10(2008), s. 163–191.
37. *Św. Brunon z Kwerfurtu i jego przesłanie po tysiącleciu*, „Dobry Pasterz” 34(2009), s. 79–92.
38. *Dzieje, rola i zadania kościoła katedralnego w diecezji elckiej w latach 1992–2007*, „Studia Elckie” 11(2009), s. 355–361.
39. *Przeszłość i teraźniejszość diecezji elckiej*, w: *Diecezja elcka*, pod red. K. Bujnowskiego, W. Guzewicza, A. Kubasika, Elk 2009, s. 10–19 [brak nazwiska autora przy artykule].
40. *Święty Brunon z Kwerfurtu*, w: *Giżycko. Milenium św. Brunona – patrona miasta 1009–2009*, pod red. L. Florkiewicza, J. Pileckiego, M. Piotrowskiego, Giżycko 2009, s. 11–37 [część monografii].
41. *Bilans udziału wojsk polskich w Iraku na łamach „Rzeczypospolitej” w latach 2003–2008*, „Studia Elckie” 12(2010), s. 203–219 [współautor].
42. *Biskup Stanisław Andrzej Kostka Łukomski wobec polityki oświatowej II Rzeczypospolitej*, w: *Pomiędzy kulturą a komunikowaniem. Studia z dziejów mediów*, pod red. A. Frankowiak, J. Szydłowskiej, Olsztyn 2010, s. 76–84.
43. *Związek Katolicki w diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej*, „Studia Elckie” 12(2010), s. 129–157.
44. *Geneza, rozwój i formuła wydawnicza „Niedzieli Podlaskiej” – pisma diecezji drohiczyńskiej – w latach 1994–2010*, „Studia Elckie” 13(2011), s. 245–255.
45. *„Głos Katolicki”(1993–2010). Powstanie – redakcja – charakterystyka*, „Studia Teologiczne” 29(2011), s. 369–378.

46. „Zakazana” działalność biskupa Stanisława Łukomskiego, w: *Artem historicam aliis tradere. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissza*, pod red. W. Bielaka, J. Marczewskiego, T. Moskala, Lublin 2011, s. 97–110.
47. *Zwyczaj, obrzędy i obyczaje związane z rezurekcją i świętowaniem Wielkanocy na pograniczu polsko-białoruskim w okolicach Teolina i Mikaszówki w XIX i XX w.*, „Rocznik Ełcki” 8(2011) [druk: 2012], s. 41–49.
48. *Diecezja ełcka – 20 lat w służbie Bogu, Kościołowi i Ojczyźnie*, w: „Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Ełk 2012, s. 19–29.
49. *Koncepcja człowieka jako osoby ludzkiej w prasie diecezjalnej Polski północno-wschodniej po 1989 r.*, „Studia Teologiczne” 30(2012), s. 293–309.
50. *Kwestia udziału katolików w życiu społeczno-politycznym na łamach prasy diecezjalnej Polski północno-wschodniej w latach 1989–2009*, „Studia Ełckie” 14(2012), s. 335–350.
51. „Martyria” jako organ prasowy Kościoła ełckiego w latach 1990/1992–2012, w: „Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2012, s. 341–352.
52. *Obraz rodziny w świetle prasy diecezjalnej Polski północno-wschodniej po 1989 r.*, w: „Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Ełk 2012, s. 353–369.
53. *Rozwój organizacyjny diecezji ełckiej w latach 1992–2012*, w: *Dwudziestolecie archidiecezji i metropolii warmińskiej. Wierność tradycji – służba współczesności*, pod red. A. Kopiczki, Olsztyn 2012, s. 185–200.
54. *W służbie Miłosierdzia. Periodyki archidiecezji białostockiej w latach 1993–2012*, w: *Kapłan i Rektor UKSW – Ks. Stanisław Dziekoński (20 lat kapłaństwa)*, pod red. J. Sokołowskiego, „Episteme” 106(2012), s. 209–222.
55. *Zmiany organizacyjne Kościoła na północnym Mazowszu w XIX i XX w.*, w: *Mazowsze północne – w poszukiwaniu tożsamości narodowej, społecznej i religijnej*, pod red. J. Gołoty, M. Truszczyńskiego, Ostrołęka 2012, s. 13–18.
56. *Dwudziestolecie diecezji ełckiej (1992–2012)*, „Rocznik Ełcki” 9(2012) [druk: 2013], s. 99–107.
57. *Błogosławiona Marianna Biernacka i jej świadectwo wiary*, w: *Chrześcijańskie świadectwo wczoraj i dziś*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, S. Strękowski, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2013, s. 1–190.
58. *Bractwa i tercjarstwo w międzywojennej diecezji łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne” 31(2013), s. 329–346.
59. *Problem władzy i system demokratyczny w świetle wiodących periodyków metropolii białostockiej i warmińskiej po 1989 r.*, „Zeszyty Naukowe” 27(2013), s. 76–93.
60. *Przygotowanie do małżeństwa w świetle prasy młodzieżowej w Polsce w latach 2006–2010*, „Studia Ełckie” 15(2013), nr 2, s. 335–357 [współautor].

61. *Święty Brunon z Kwerfurtu i jego związki z Pięcioma Braćmi Męczennikami*, w: *Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona Księdzu Biskupowi Jerzemu Mazurowi*, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowskiego, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2013, s. 171–185.
62. *Zagadnienie organizacji kościelnej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 12(2013), s. 115–127.
63. *Związki bpa Edwarda Samsela z Kościołem na terenach obecnej Białorusi*, „Studia Elckie” 15(2013), nr 3, s. 291–303.
64. *Życie i działalność ks. inf. dra Włodzimierza Wincentego Wielgata*, w: *Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Elk 2013, s. 15–84.
65. *Przymusowe deportacje jako forma depolonizacji (XVIII–XX w.)*, „Człowiek w Kulturze” 23(2013), s. 107–123.
66. *Aresztowania księży w parafii Wiżajny w 1939 r. jako następstwo lokalnego konfliktu wyznaniowo-narodowościowego*, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 4, s. 59–68 [współautor].
67. *Internowanie biskupa Stanisława Łukomskiego, czyli o obchodach żałobnych Marszałka Piłsudskiego w diecezji łomżyńskiej*, „Studia Elckie” 16(2013), nr 3, s. 293–305.
68. *„W wychowaniu (...) chodzi o to, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem...” – Wartości w wychowaniu szkolnym*, „Studia Teologiczne” 32(2014), s. 249–357.
69. *Przemiany administracyjne Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce na przełomie XX i XXI wieku i powstanie diecezji elckiej*, w: *Ukraina – Polska – Unia Europejska. Ze studiów nad przekształceniami ustrojowymi na przełomie XX i XXI wieku*, pod red. H. Strońskiego, J. Gołoty, O. Krasińskiego, Łwów–Olsztyn–Ostrołęka 2014, s. 257–263.
70. *Śmierć i pogrzeb w tradycji chrześcijańskiej i ludowej na terenach Polski północno-wschodniej*, „Rocznik Elcki” 10(2013) [druk: 2014], s. 45–54.
71. *„Tygodnik Działdowski” w latach 2004–2013*, „Zeszyty Naukowe” 28(2014), s. 61–75 [współautor].
72. *„Wspólnota. Aby stanowili jedno” jako organ prasowy Kościoła elbląskiego w latach 1992–2002*, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 2, s. 7–17.
73. *Posługa biskupa Edwarda Samsela w Kościele na terenach obecnej Białorusi*, w: *In rebus divinis atque humanis servire. Niektóre aspekty służby w rzeczywistości Boskiej i ludzkiej*, pod red. W. Guzewicza, A. Mikuckiego, S. Strękowskiego, Elk 2014, s. 25–44.
74. *Zarys dziejów diecezji elckiej (1992–2007)*, w: *Wczoraj i dziś. Z dziejów Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce północno-wschodniej*, pod red. W. Brendy, A. Pyżewskiej, K. Sychowicza, Białystok 2014, s. 193–216.
75. *Wychowywać do wartości w szkole*, „Publikator” 53(2014), s. 22–23.
76. *Konflikt na tle nauczania religii w okresie międzywojennym na przykładzie parafii Wiżajny*, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 71–81 [współautor].
77. *Kościół łomżyński wobec partii politycznych w II Rzeczypospolitej*, „Studia Elckie” 17(2015), nr 1, s. 19–30 [współautor].

78. „*Posłaniec Warmiński*” – pismo diecezji/archidiecezji warmińskiej w latach 1982–2010, „*Civitas et Lex*” 2(2015), nr 1(5), s. 7–18.
79. „*To my kibice!*” (2001–2012). Powstanie – redakcja – charakterystyka, „*Civitas et Lex*” 2(2015), nr 4(8), s. 7–15 [współautor].
80. *Ustrój i administracja diecezji/archidiecezji warmińskiej* (Wybrane zagadnienia), „*Rocznik Elcki*” 11(2014) [druk: 2015], s. 40–49.
81. *Zmiany etniczno-kulturowe na pograniczu polsko-białoruskim w okolicach Teolina (Sopoćkin) (Этнічна-культурныя змены на польска-беларускім памежжы ў ваколіцах Тэаліна (Сапоцкіна))*, w: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, pod red. B. Siegienia, t. XVI, Białystok 2015, s. 327–337.
82. *Rys historyczny Rożyńska Wielkiego (1475–2015)*, w: *VII Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2015*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wieki 2015, s. 4–17.
83. *Katolickie czasopisma na Grodzieńszczyźnie w latach 1918–1939*, w: *Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Матэрыялы XX міжнароднай навуковай канферэнцыі „Шлях да ўзаемнасці” (Гродна, 23–24 X 2014)*, red. Я.А. Панькоў, В.А. Апановіч, Д.С. Томчык, В.Я. Пашкова, В.Л. Варановіч, С.У. Амелька, t. XV, Мінск 2015, s. 316–323.
84. *Dobro wspólne jako wartość w nauczaniu Kościoła o polityce*, w: *Meandry nauk społecznych*, pod red. M. Fierka, J. Mrozka, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gdańskiej, Gdańsk 2015, s. 117–130.
85. *Koncepcja instytucji małżeństwa w świetle prasy diecezjalnej Polski północno-wschodniej po 1989 r.*, w: *Wsparcie rodziny wyzwaniem dla Kościoła i społeczeństwa*, pod red. W. Guzewicza, J. Łodzińskiej, A. Mikuckiego, S. Strękowskiego, Elk 2016, s. 85–100.
86. *Matka Teresa z Kalkuty jako laureatka nagród w świetle tygodników opinii w Polsce*, „*Studia Teologiczne*” 34(2016), s. 337–357.
87. *Postawa księży katolickich wobec komunistów na Suwalszczyźnie w świetle dokumentów organów bezpieczeństwa (1945–1953)*, „*Civitas et Lex*” 3(2016), nr 1(9), s. 75–89 [współautor].
88. *Sejneński ośrodek kościelny (wybrane zagadnienia)*, „*Civitas et Lex*” 3(2016), nr 2(10), s. 87–98.
89. *1050 rocznica Chrztu Polski*, w: *VIII Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2016*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wieki 2016, s. 10–17.
90. *Ustrój i administracja Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi*, „*Rocznik Elcki*”, 12(2015) [druk: 2016], s. 62–75.
91. *Wizerunek Matki Teresy z Kalkuty na łamach prasy opinii w Polsce*, „*Studia Elckie*” 18(2016), nr 1, s. 41–66 [współautor].
92. *Chrzest Polski 966*, „*Rocznik Elcki*” 13(2016) [druk: 2017], s. 72–79.
93. *Historia diecezji elckiej w latach 1992–2017 (wybrane zagadnienia)*, „*Studia Elckie*” 19(2017), numer specjalny, s. 629–636.
94. *Historia życia i pracy Teofili Jacuńskiej (1900–1984)*, „*Civitas et Lex*” 4(2017), nr 1(13), s. 69–81 [współautor].

95. *Ks. Jerzy Jan Zawadzki w obiektywie bezpieki*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 2(14), s. 53–66.
96. *Organizacja, przewodniczenie oraz udział w sympozjach i konferencjach naukowych ks. Wojciecha Guzewicza w latach 2001–2016*, „Studia Elckie” 19(2017), nr 1, s. 91–101.
97. *Пастырская деятельность епископа Эдуарда Самселя в Беларуси*, w: *Шлях да ўзаємнасці = Droga ku wzajemności. Матэрыялы XXII міжнароднай навуковай канферэнцыі „Шлях да ўзаємнасці” (Гродна, 27–29 X 2016)*, red. Я.А. Панькоў і ін., Гродно 2017, t. XVII, s. 177–186.
98. *Sanktuaria w diecezji elckiej (1992–2012)*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 3(15), s. 67–75 [współautor].
99. *Zmiany administracyjne w diecezji elckiej w latach 1992–2017 w odniesieniu do stanowisk proboszczów*, „Studia Elckie” 19(2017), nr 2, s. 209–228.
100. *Zmiany administracyjne w diecezji elckiej w latach 1992–2017. Stanowiska wikariuszy*, „Studia Elckie” 19(2017), nr 2, s. 229–245.
101. *Adamowicze k. Grodna jako ośrodek religijny w dwóch ostatnich wiekach*, w: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, pod red. B. Siegienia, t. XVIII, Białystok 2017, s. 279–291.
102. *Administracyjne, prawne oraz historyczne uwarunkowania powstania i funkcjonowania nazwy diecezji w Sejnach*, w: *Diecezja sejneńska (1818–1925). Studia i szkice z okazji 200-lecia erygowania*, pod red. T. Kowalewskiego, J. Łupińskiego, M. Niewiadomskiej, PWSiP, Łomża 2018, s. 15–25.
103. *Aresztowanie ks. Stanisława Maciątki*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 1, s. 41–50 [współautor].
104. *Dispute over the state: Between a “Confessional State” and a “Secular State”*, „European Journal of Public Matters” 2018, nr 2, s. 5–13.
105. *„Gazeta Nidzicka” (1990–2001). Powstanie – redakcja – formuła wydawnicza*, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 3(19), s. 7–16.
106. *„Sprawa Katolicka” – pismo diecezji łomżyńskiej w latach 1935–1939*, w: *Księga prasy łomżyńskiej*, pod red. A. Dobrońskiego, Wyd. Stopka, Łomża 2018, s. 433–450.
107. *Stopnie i tytuły naukowe oraz zawodowe kapłanów diecezji elckiej w latach 1992–2017*, „Rocznik Elcki” 14(2017) [druk: 2018], s. 107–115.
108. *Troska o dobro wspólne w posłudze ks. Witolda Balukiewicza (1891–1971)*, w: *Pro bono publico, personae et familiae. Niektóre aspekty działań na rzecz dobra osoby, rodziny i społeczeństwa*, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowski, A. Mikuckiego, Elk 2018, s. 31–52 [współautor].
109. *Wkład duchowieństwa diecezji elckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 1: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.
110. *Wkład duchowieństwa diecezji elckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 2: Stopnie i tytuły oraz czasopisma naukowe)*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 3, s. 319–327.

111. *Z zagadnień administracji kościelnej. Status i translokaty rezydentów w diecezji ełckiej w latach 1992–2017*, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 1(17), s. 73–78.
112. *Berżniki jako ośrodek kościelny na Sejneńszczyźnie (zagadnienia wybrane)*, „Civitas et Lex” 6(2019), nr 1(21), s. 71–83.
113. *Freedoms and Rights versus Public Morals: Notes on the Constitutional Practice in Poland*, „Baltic Journal of Law & Politics” 2019, v. 12, nr 1, s. 138–155 [współautor].
114. *Periodyki naukowe tworzone i prowadzone przez kapłanów diecezji ełckiej*, „Rocznik Ełcki” 15(2018) [druk: 2019], s. 68–79.
115. *Information and Communications Technologies in the Security Environment – Useful Tools or Necessary Evil?*, w: *Security and Russian Threats*, pod red. M. Basnasika, P. Gawliczka, A. Rogozińskiej, Wydawnictwo UJK, Piotrków Trybunalski 2019, s. 285–294.
116. *Rodzice i nauczyciele na drodze wychowania ku wartościom*, „Publikator” 2019, nr 67, s. 15–17.
117. *Spór o diecezję*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, pod red. J. Walkusza, t. XVIII, Lublin 2019, s. 25–37.
118. *Artykuły, referaty i świadectwa*, w: *Krzyż i siła łaski. Ks. diakon Piotr Borkiewicz (1978–2019)*, pod red. W. Guzewicza, Ełk 2020, s. 53–85 [opracowanie].
119. *Administrative, legal and historical conditions of the establishment and functioning of the diocese in Sejny on the Polish-Lithuanian border*, w: *Sekcia dejín štatu a práva a teórie štatu a práva. Zborník V. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie Banskobystrické zámocké dni prava 14–15 november 2019*, red. M. Turošik, Belianum 2020, s. 51–57 [pdf: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/v-banskobystricke-zamocke-dni-prava/>].
120. *Topografia Mikaszówki i okolic*, w: *Parafia pw. św. Marii Magdaleny w Mikaszówce*, pod red. W. Kobusa, Wrocław 2020, s. 1–12.
121. *Curriculum vitae [Piatra Bortkiewicz]*, w: *Krzyż i siła łaski. Ks. diakon Piotr Borkiewicz (1978–2019)*, pod red. W. Guzewicza, Ełk 2020, s. 15–52 [opracowanie].
122. *Kazania, homilie i nauki*, w: *Krzyż i siła łaski. Ks. diakon Piotr Borkiewicz (1978–2019)*, pod red. W. Guzewicza, Ełk 2020, s. 86–112 [opracowanie].
123. *NATO Deep ADL Portal*, w: P. Gawliczek, W. Guzewicz, K. Iskandarov, *Defence Education Enhancement Programme as Vehicle to Strengthen and Stimulate Cooperation Between NATO and Partners. Case Studies – South Caucasus and Ukraine. ADL Perspective*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2020, s. 73–84.
124. *I Synod Diecezji Ełckiej (geneza – przebieg – znaczenie)*, w: *Synodalność. Perspektywa polskokatolicka i rzymskokatolicka*, pod red. P. Rabczyńskiego, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2020, s. 169–178.

Zestawy bibliografii:

1. Wykaz publikacji ks. prof. Edmunda Przekopa, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 13(2004), nr 3–4(48–49), s. 128–140 [brak nazwiska autora przy artykule].
2. Bibliografia prac drukowanych ks. bpa dra Edwarda Samsela (1941–2003) „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 14(2005), nr 1–2(50–51), s. 138–145.
3. Dokumentacja bibliograficzna ks. E. Przekopa, w: *Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop 1937–1999*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 47(2005), s. 65–86.
4. Bibliografia zawartości czasopisma „*Studia Teologiczne*”. Tomy 11–20 (1993–2002), „*Studia Teologiczne*” 24(2006), s. 315–341.
5. Zarys życia i wykaz publikacji ks. dra Mariana Szczęsnego, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 15(2006), nr 3–4(57–58).
6. Bibliografia „*Elckich Studiów Teologicznych*”. Tomy 1–6 (2000–2005), „*Studia Elckie*” 9(2007), s. 351–361.
7. Wykaz publikacji ks. dra Mariana Szczęsnego, w: *Ks. Marian Szczęśny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007), s. 167–180.
8. Udział w zjazdach, konferencjach i sympozjach, w: *Ks. Marian Szczęśny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007), s. 190–192.
9. Wykaz prac magisterskich i licencjackich powstałych pod kierunkiem ks. dra Mariana Szczęsnego, w: *Ks. Marian Szczęśny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007), s. 181–189.
10. Bibliografia zawartości czasopisma „*Studia Teologiczne*”. Tomy 1–10 (1982–1992), „*Studia Elckie*” 12(2010), s. 391–404.
11. Wykaz prac magisterskich napisanych w ramach studiów w Wyższym Seminarium Duchownym w Elku w latach 1992–2011, „*Studia Elckie*” 13(2011), s. 531–544.
12. Bibliografia prac publikowanych ks. dra Włodzimierza Wielgata, w: *Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Elk 2013, s. 174–191.
13. Wykaz publikacji ks. prof. dra hab. Wojciecha Guzewicza za lata 1993–2012, „*Studia Elckie*” 15(2013), nr 3, s. 419–444.
14. Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017 (ks. Edward Anuszkiewicz, ks. Tadeusz Białous, ks. Marcin Oleksy, ks. Andrzej Pieńkowski), „*Civitas et Lex*” 6(2019), nr 4(24), s. 57–66.
15. Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017 (ks. Marek Bednarski, ks. Jacek Graszka, ks. Andrzej Jaśko, ks. Zdzisław Mazur, ks. Jerzy Szorc), „*Studia Elckie*” 2019, nr 4, s. 597–616.
16. Wykaz publikacji ks. prof. dra hab. Wojciecha Guzewicza za lata 2013–2017, „*Studia Elckie*” 21(2019), nr 1, s. 119–132.
17. Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017 (ks. Edmund Przekop), „*Studia Teologiczne*” 38(2020), s. 447–459.
18. Bibliografia piśmiennictwa kapłanów diecezji elckiej w latach 1992–2017 (bp Edward Eugeniusz Samsel, bp Wojciech Ziemia), „*Studia Elckie*” 2020, nr 1, s. 105–122.

19. *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017* (ks. Wojciech Kalinowski, ks. Dariusz Kruczyński, ks. Jacek Nogowski, ks. Ryszard Sawicki), „Studia Elckie” 2020, nr 2, s. 229–244.
20. *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017* (ks. Stanisław Józwiak, ks. Tomasz Orłowski, ks. Jacek Uchan), „Studia Elckie” 2020, nr 4 [w druku].
21. *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017* (ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat), „Studia Elckie” 2020, nr 3, s. 381–392.
22. *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017* (ks. Stanisław Strękowski, ks. Dariusz Zalewski), „Civitas et Lex” 7(2020), nr 1, s. 57–65.
23. *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017* (ks. Marian Szczęsny), „Civitas et Lex” 7(2020), nr 2, s. 73–83.
24. *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017* (ks. Maciej Radosław Gilewski, ks. Marcin Maczan, ks. Roman Szewczyk, ks. Henryk Śmiarowski, ks. Mirosław Wachowski, ks. Romuald Zdąnis), „Civitas et Lex” 7(2020), nr 3, s. 79–91.
25. *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017* (ks. Antoni Skowroński, ks. Paweł Tarasiewicz), „Civitas et Lex” 7(2020), nr 4, s. 83–100.

Edycja źródeł:

1. *List Czesława do matki i rodzeństwa. Górna Grupa, 25 XI 1951 r.*, w: *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005), s. 147–148.
2. *List Czesława do matki i rodzeństwa. Górna Grupa, 10 II 1952 r.*, w: *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005), s. 149–150.
3. *Wspomnienia napisane przez ks. Czesława Domela w lutym 1962 r., po śmierci siostry Danusi*, w: *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005), s. 151–161.
4. *Wybrane „zamyślenia” ks. Cz. Domela publikowane na łamach gazetki parafialnej „Posłaniec Serca”*, w: *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005), s. 162–164.
5. *Wybrane ogłoszenia duszpasterskie ks. Cz. Domela z parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Augustowie*, w: *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005), s. 165–167.
6. *Konferencje, nauki, kazania...*, w: *Ks. Marian Szczęsny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007), s. 205–224.
7. *Wspomnienia o księdzu Stanisławie Maciątku, proboszczu w Wiżajnach, spisane ręką ks. Kazimierza Hamerszmita*, „Studia Elckie” 9(2007), s. 127–133.

8. *Wspomnienia ks. Mariana Szczęsnego o szkole średniej: Technikum Rachunkowości Rolnej w Elku*, w: *Ks. Marian Szczesny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007), s. 193–196.
9. *Z twórczości poetyckiej ks. Mariana Szczęsnego*, w: *Ks. Marian Szczesny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007), s. 197–204.
10. *List biskupa Stanisława Łukomskiego do wojewody białostockiego z 13 października 1945 r.*, „Studia Elckie” 11(2009), s. 209–213.
11. *Orędzie bpa Stanisława Łukomskiego do diecezjan z 16 sierpnia 1947 r.*, „Studia Elckie” 11(2009), s. 215–221.
12. *Wizytacje bpa Czesława Rydzewskiego w okresie od 28 czerwca do 7 lipca 1947 r.*, „Zeszyty Naukowe” 23(2009), s. 303–308.
13. *Wspomnienia ks. Wincentego Bogackiego (cz. III)*, „Zeszyty Naukowe” 24(2010), s. 347–372.
14. *Testament ks. Włodzimierza Wielgata*, w: *Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Elk 2013, s. 171–173.
15. *Wspomnienia bpa Edwarda Samsela z pobytu na Grodzieńszczyźnie od 3 do 8 listopada 1988 r.*, „Studia Elckie” 15(2013), nr 4, s. 555–569.
16. *Wybrane kazania, homilie i nauki ks. Włodzimierza Wielgata*, w: *Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Elk 2013, s. 192–209.
17. *Z twórczości poetyckiej ks. Włodzimierza Wielgata*, w: *Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Elk 2013, s. 249–253.
18. *Wizytacje pasterskie bpa Rydzewskiego na Suwalszczyźnie i Sejneńszczyźnie w lipcu 1947 r.*, „Studia Elckie” 16(2014), nr 2, s. 221–232.
19. *Wspomnienia biskupa Edwarda Samsela z pielgrzymki do Ziemi Świętej (31 III – 13 IV 1989)*, „Studia Elckie” 17(2015), nr 3, s. 309–321.

Hasła w słownikach i encyklopediach:

1. *Przekop Edmund (1937–1999)*, „Słownik polskich teologów katolickich 1994–2003”, pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 526–530.
2. *Samsel Edward Eugeniusz (1940–2003)*, „Słownik polskich teologów katolickich 1994–2003”, pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 568–571.
3. *Milki*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 12, Lublin 2008, kol. 1080.
4. *Olecko*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 14, Lublin 2010, kol. 499–500.
5. *Pisz*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 15, Lublin 2011, kol. 729.
6. *Przekop Edmund*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 16, Lublin 2012, kol. 637.
7. *Puńsk*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 16, Lublin 2012, kol. 921–922.
8. *Rajgród*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 16, Lublin 2012, kol. 1175–1176.
9. *Samsel Edward Eugeniusz*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 17, Lublin 2012, kol. 996.
10. *Smolany*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 18, Lublin 2013, kol. 466.
11. *Stare Juchy*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 18, Lublin 2013, kol. 845.
12. *Straduny*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 18, Lublin 2013, kol. 1000.

13. *Suwałki*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 18, Lublin 2013, kol. 1237–1238.
14. *Węgielsztyn*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 403–404.
15. *Węgorzewo*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 407–408.
16. *Wieliczki*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 497.
17. *Wigierska Diecezja*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 560–561.
18. *Wigry*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 564–565.
19. *Wiżajny*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 760.
20. *Wydminy*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 1053.
21. *Sańko Dariusz*, „Słownik polskich teologów katolickich 2004–2013”, pod red. T. Błaszczaka, W. Glińskiego, J. Mandziuka, t. 10, Warszawa 2019, s. 978–979.

Wstępy, przedmowy do książek i czasopism naukowych:

1. *Słowo do Czytelnika*, w: *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005), s. 7–8.
2. *Wstęp*, w: *Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop 1937–1999*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 47(2005), s. 7–8.
3. *Od Redakcji*, „Studia Elckie” 8(2006), s. 5–6.
4. *Słowo od Redakcji*, „Studia Elckie” 9(2007), s. 5–6.
5. *Wstęp*, w: *Ks. Marian Szczęsny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicz, „Episteme” 72(2007), s. 9–10.
6. *Od Redakcji*, „Studia Elckie” 11(2009), s. 5.
7. *Szanowni Czytelnicy!*, „Studia Elckie” 12(2010), s. 5–6.
8. *Słowo od Redakcji*, „Studia Elckie” 13(2011), s. 5.
9. *Słowo do Słuchaczy!*, w: *ARKA KSIĘDZA MARKA*, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, Książka + CD 2011 [książka, s. 8].
10. *Zamiast wstępu*, w: W. Guzewicz, K. Sęk, *Dziedzictwo wiary. Parafie i kościoły dekanatu gołdapskiego pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2011, s. 7–9.
11. *Drodzy Czytelnicy!*, w: B. Lisowska, W. Guzewicz, *W tle Cudownego Medalika*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, [wydanie III], Warszawa–Elk 2012, s. 7–10.
12. *Od Redakcji*, w: „*Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej*”. 20. rocznica powstania diecezji elckiej, pod red. W. Guzewicza, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012, s. 9–10.
13. *Słowo do Czytelnika*, w: W. Guzewicz, Ł. Moćkun, *Nasze korzenie. Kościoły i parafie dekanatu pw. św. Benedykta i Romualda w Suwałkach*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012, s. 7–9.
14. *Od Redakcji*, w: *Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona Księdzu Biskupowi Jerzemu Mazurowi*, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowski, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2013, s. 13–14.

15. *Słowo do Czytelnika*, w: *Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Elk 2013, s. 9–11.
16. *Wprowadzenie*, w: *Chrześcijańskie świadectwo wczoraj i dziś*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, S. Strękowskiego, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2013, s. 5–6 [współautor].
17. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 1, s. 5.
19. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 2, s. 5.
20. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 3, s. 5.
21. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 4, s. 5.
22. *Wprowadzenie*, w: *In rebus divinis atque humanis servire. Niektóre aspekty służby w rzeczywistości Boskiej i ludzkiej*, pod red. W. Guzewicza, A. Mikuckiego, S. Strękowskiego, Elk 2014, s. 5–6 [współautor].
23. *Wstęp*, w: W. Guzewicz, R. Skawiński, *Pisz i okolice. Studium historyczne kościołów i parafii dekanatu piskiego*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2013, s. 7–13 [współautor].
24. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 1(5), s. 5.
25. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 2(6), s. 5.
26. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 3(7), s. 5.
27. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 2(2015), nr 4(8), s. 5.
28. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 3(2016), nr 1(9), s. 5.
29. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 3(2016), nr 2(10), s. 5.
30. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 3(2016), nr 3(11), s. 5.
31. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 3(2016), nr 4(12), s. 5.
32. *Słowo od redakcji*, w: *Wsparcie rodziny wyzwaniem dla Kościoła i społeczeństwa*, pod red. W. Guzewicza, J. Łodzińskiej, A. Mikuckiego, S. Strękowskiego, Elk 2016, s. 5–6 [współautor].
33. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 1(13), s. 5.
34. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 2(14), s. 5.
35. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 3(15), s. 5.
38. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 4(16), s. 5.
39. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 1(17), s. 5.
40. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 2(18), s. 5.
41. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 3(19), s. 5.
42. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 4(20), s. 5.
43. *Słowo od Redakcji*, w: *Pro bono publico, personae et familiae. Niektóre aspekty działań na rzecz dobra osoby, rodziny i społeczeństwa*, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowskiego, A. Mikuckiego, Elk 2018, s. 5–6.
44. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 6(2019), nr 1(21), s. 5.
45. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 6(2019), nr 2(22), s. 5.
46. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 6(2019), nr 3(23), s. 5.
47. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 6(2019), nr 4(24), s. 5.
48. *Przedmowa*, w: P. Bortkiewicz, *Co chrześcijanin powinien wiedzieć o islamie?*, Giżycko 2019, s. 7–9.
49. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 7(2020), nr 1(25), s. 5.

50. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 7(2020), nr 2(26), s. 5.
51. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 7(2020), nr 3(27), s. 5.
52. *Od Redakcji*, „Civitas et Lex” 7(2020), nr 4(28), s. 5.
53. *Słowo do Czytelnika*, w: *Krzyż i siła łaski. Ks. diakon Piotr Borkiewicz (1978–2019)*, pod red. W. Guzewicza, Ełk 2020, s. 9–11.

Biografie:

1. *Apostółka Bożego Miłosierdzia. Św. Faustyna Kowalska (1905–1938)*, w: *Peregrynacja obrazu Jezusa Miłosiernego w diecezji ełckiej. Materiały duszpasterskie*, pod red. A. Pietuszelewskiego, Ełk 2005, s. 47–51.
2. *Śługa Boży ks. Michał Sopoćko (1888–1975)*, w: *Peregrynacja obrazu Jezusa Miłosiernego w diecezji ełckiej. Materiały duszpasterskie*, pod red. A. Pietuszelewskiego, Ełk 2005, s. 52–58.
3. *Śladami Sługi Bożego ks. Michała Sopoćko*, w: *Peregrynacja obrazu Jezusa Miłosiernego w diecezji łomżyńskiej. Pomoce duszpasterskie*, pod red. J. Solowianiuka, Łomża 2008, s. 98–103.
4. *Święty krainy Jaćwiegów*, „Miejsca Święte” 13(2009), nr 3(147), s. 26–29.
5. „Non omnis moriar”. *Ks. prof. dr hab. Edmund Przekop (1937–1999)*, „Rocznik Ełcki” 6(2009) [druk: 2010], s. 129–131.
6. „Spes unica”. *Pamięci biskupa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003)*, „Rocznik Ełcki” 6(2009) [druk: 2010], s. 124–126.
7. *Życie i działalność ks. prał. dra Mariana Szczęsnego (1942–2006)*, „Rocznik Ełcki” 6(2009) [druk: 2010], s. 126–128.
8. *Ks. Włodzimierz Wielgat (1927–2011)*, „Rocznik Ełcki” 8(2011) [druk: 2012], s. 131–132.
9. *Piotr Skarga (1536–1612)*, w: *IV Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej. Rożyńsk Wielki 2012*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wielki 2012, s. 20–25.
10. *Papież Franciszek*, w: *V Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej. Rożyńsk Wielki 2013*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wielki 2013, s. 18–19.
11. *Ks. Edmund Walter*, w: *Ecclesia Ostrolecensis. Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Ostrołęce*, pod red. Marii Przytockiej, Ostrołęka 2013, s. 485–486.
12. *Ks. Krzysztof Gieglis (1964–2016)*, „Ełk i my” 21(2016), nr 1(153), s. 14.
13. *Śp. ks. Czesław Szulim SDB (1942–2018)*, „Ełk i my” 23(2018), nr 2, s. 11.
14. *Śp. ks. Marian Wojtkowiak CRL (1931–2019)*, „Ełk i my” 24(2019), nr 3, s. 11.
15. *Śp. ks. Józef Kącki (1920–2020)*, „Ełk i my” 25(2020), nr 2, s. 10.
16. *Śp. ks. Zygmunt Sędziak (1931–2020)*, „Ełk i my” 25(2020), nr 2, s. 11.

Artykuły popularnonaukowe (wykaz niepełny):

1. *Od prowincji gnieźnieńskiej do diecezji ełckiej*, „Martyria” 4(1993), nr 4(25), s. 13.
2. *Osiemnaście lat pracy z hippisami*, wywiad z ks. Andrzejem Szpakiem, „Martyria” 4(1993), nr 5(26), s. 6 [współautor].

3. *Sejny '93*, „Martyria” 4(1993), nr 6(27), s. 3–4 [brak nazwiska autora przy artykule].
4. *23 kwietnia – św. Wojciecha Biskupa i Męczennika*, „Martyria” 5(1994), nr 4(37), s. 10 [brak nazwiska autora przy artykule].
5. *Nowy tom „Episteme”*, „Głos Katolicki” 10(2002), nr 22(263), s. I.
6. *„Miecz i pastoral”, czyli rzecz o największej zagadce polskiego średniowiecza*, „Martyria” 13(2002), nr 5(132), s. 14–15.
7. *Święci są darem Boga*, „Rozmaitości Elckie”, 2003, nr 44(256), s. 9.
8. *Tajemnica Bożego Narodzenia*, „Martyria” 14(2003), nr 12(151), s. 2, 13.
9. *Bóg był dla nich podporą przez całe życie* – *Pamięci Sióstr Męczenniczek z Nowogródka*, „Martyria” 15(2004), nr 9(160), s. 13.
10. *Męczennik naszych czasów. 20. rocznica śmierci ks. Jerzego Popiełuszki*, „Martyria” 15(2004), nr 10(161), s. 10.
11. *Minął rok. Kalendarium diecezji elckiej 2003*, „Martyria” 15(2004), nr 1(152), s. 6–8.
12. *Nauczyciele w Studzienicznej*, „Martyria” 15(2004), nr 11(162), s. 11.
13. *Nauczyciele z diecezji elckiej pielgrzymowali do Studzienicznej*, „Wiadomości KAI” 12(2004), nr 41(655), s. 12.
14. *Niepokalanie poczęta*, „Martyria” 15(2004), nr 12(163), s. 9.
15. *Święci – darem Boga*, „Martyria” 15(2004), nr 11(162), s. 15.
16. *Święci o Eucharystii: Św. Justyn*, „Martyria” 15(2004), nr 12(163), s. 10.
17. *Święte Triduum Paschalne czyli „uroczystość uroczystości”*, „Martyria” 15(2004), nr 4(155), s. 8.
18. *Święto Ofiarowania Pańskiego*, „Martyria” 15(2004), nr 2(153), s. 10.
19. *Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa – Boże Ciał*, „Martyria” 15(2004), nr 6(157), s. 15.
20. *Uroczystość Objawienia Pańskiego*, „Martyria” 15(2004), nr 1(152), s. 5.
21. *Wielki Post*, „Martyria” 15(2004), nr 3(154), s. 14.
22. *Wniebowstąpienie Pańskie*, „Martyria” 15(2004), nr 5(156), s. 10.
23. *Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny*, „Martyria” 15(2004), nr 7–8(158–159), s. 15.
24. *Adwent*, „Martyria” 16(2005), nr 12(175), s. 14.
25. *Błogosławieni Męczennicy Podlascy*, „Martyria” 16(2005), nr 1(164), s. 15.
26. *Kalendarium diecezji elckiej 2004*, „Martyria” 16(2005), nr 1(164), s. 5–6.
27. *Nauczyciele na Jasnej Górze*, „Martyria” 16(2005), nr 9(172), s. 6.
28. *„Panie, zostań w naszych rodzinach” – III Krajowy Kongres Eucharystyczny w Warszawie*, „Martyria” 16(2005), nr 6(169), s. 15.
29. *Święci o Eucharystii: Bł. Ojciec Honorat Koźmiński*, „Martyria” 16(2005), nr 10(173), s. 15.
30. *Święci o Eucharystii: Bł. Regina Protmann*, „Martyria” 16(2005), nr 2(165), s. 15.
31. *Święci o Eucharystii: Św. Brat Chmielowski*, „Martyria” 16(2005), nr 6(169), s. 14.
32. *Święci o Eucharystii: Św. Jan Chryzostom – Doktor Eucharystii*, „Martyria” 16(2005), nr 4(167), s. 12.

33. *Święci o Eucharystii: Św. Maksymilian Maria Kolbe*, „Martyria” 16(2005), nr 7–8(170–171), s. 15.
34. *Święci o Eucharystii: Św. Ojciec Pio i Msza św.*, „Martyria” 16(2005), nr 9(192), s. 13.
35. *Święci o Eucharystii: Św. Pius X – papież Eucharystii*, „Martyria” 16(2005), nr 3(166), s. 14.
36. *Święci o Eucharystii: Święty Tomasz z Akwinu*, „Martyria” 16(2005), nr 1(164), s. 12.
37. *Święty Józefie, patronie nasz*, „Martyria” 16(2005), nr 3(166), s. 15.
38. *Uroczystość Chrystusa Króla*, „Martyria” 16(2005), nr 11(174), s. 13.
39. *Uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa*, „Martyria” 16(2005), nr 6(169), s. 13.
40. *Z różańcem w dłoniach*, „Martyria” 16(2005), nr 10(173), s. 14.
41. *Zwyczaj wielkopostne w Kościołach chrześcijańskich*, „Martyria” 16(2005), nr 2(165), s. 14–15.
42. *Akcja Katolicka w II RP*, „Głos Katolicki” nr 36(219), z dn. 8 X 2006, s. 19.
43. *Bożonarodzeniowe zwyczaje*, „Ełk i my” 11(2006), nr 10(105), s. 3.
44. *Droga Krzyżowa*, „Martyria” 17(2006), nr 3(178), s. 8.
45. *25 lat temu zmarł Prymas Tysiąclecia*, „Martyria” 17(2006), nr 5(180), s. 16.
46. *Jak będzie z tym końcem świata?* „Martyria” 17(2006), nr 11(186), s. 5, 9.
47. *Matki Bożej Różańcowej*, „Martyria” 17(2006), nr 10(185), s. 15.
48. *Minął rok*, „Martyria” 17(2006), nr 1(176), s. 10–11.
49. *Nauczyciele na Jasnej Górze*, „Martyria” 17(2006), nr 9(184), s. 8.
50. *Nauczyciele w Studzienicznej*, „Martyria” 17(2006), nr 11(186), s. 9.
51. *Obyczaje bożonarodzeniowe w Europie*, „Głos Katolicki” nr 47(230)/48(231), z dn. 24–31 XII 2006, s. 13.
52. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. bł. Karoliny Kózkówny w Ełku*, „Ełk i my” 11(2006), nr 5(100), s. 16.
53. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Ducha Świętego w Ełku*, „Ełk i my” 11(2006), nr 9(104), s. 16.
54. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Ełku*, „Ełk i my” 11(2006), nr 4(99), s. 16.
55. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. NMP Królowej Apostołów w Ełku*, „Ełk i my” 11(2006), nr 6(101), s. 16.
56. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty w Ełku*, „Ełk i my” 11(2006), nr 8(103), s. 16.
57. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Tomasza w Ełku*, „Ełk i my” 11(2006), nr 7(102), s. 16.
58. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Wojciecha w Ełku*, „Ełk i my” 11(2006), nr 3(98), s. 16.
59. *Pielgrzymka nauczycieli*, „Ełk i my” 11(2006), nr 8(103), s. 16.
60. *Świętej Rodziny*, „Martyria” 17(2006), nr 12(187), s. 15.
61. *Święto Podwyższenia Krzyża*, „Martyria” 17(2006), nr 9(184), s. 11.
62. *Święty Wojciech*, „Martyria” 17(2006), nr 4(179), s. 12.
63. *Uroczystość Bożej Rodzicielki*, „Martyria” 17(2006), nr 1(176), s. 12.

64. *Uroczystość NMP Częstochowskiej*, „Martyria” 17(2006), nr 7–8(182–183), s. 12.
65. *Uroczystość Zesłania Ducha Świętego*, „Martyria” 17(2006), nr 6(181), s. 14.
- Artykuły opublikowane po habilitacji:
66. *Biją dzwony*, „Martyria” 18(2007), nr 2(189), s. 15.
67. *Diecezja ełcka w latach 1992–2007*, „Martyria” 18(2007), nr 3(190), s. 8–9.
68. *90. rocznica objawień Matki Bożej w Fatimie*, „Martyria” 18(2007), nr 5(192), s. 14.
69. *Konfesjonał*, „Martyria” 18(2007), nr 6(193), s. 12–13.
70. *Kropielnica*, „Martyria” 18(2007), nr 11(199), s. 11.
71. *Minął rok. Kalendarium diecezji ełckiej 2006*, „Martyria” 18(2007), nr 1(188), s. 5–6.
72. *Nabożeństwo pierwszych sobót miesiąca*, „Martyria” 18(2007), nr 5(192), s. 14–15.
73. *Nagle odejście [Ks. Marian Szczęsny 1942–2006]*, „Elk i my” 12(2007), nr 1(106), s. 16.
74. *Najświętsza Maryja Panna Matka Kościoła*, „Martyria” 18(2007), nr 3(190), s. 10.
75. *Na lekcjach u Pani Studzieniczańskiej*, „Elk i my” 12(2007), nr 8(113), s. 7.
76. *Niepokalone Serce Najświętszej Maryi Panny*, „Martyria” 18(2007), nr 6(193), s. 18.
77. *Ołtarz*, „Martyria” 18(2007), nr 11(198), s. 17.
78. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Alberta Chmielowskiego w Chelchach*, „Elk i my” 12(2007), nr 9(114), s. 7.
79. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Chrystusa Sługi w Ełku*, „Elk i my” 12(2007), nr 5(110), s. 13.
80. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Józefa Rzemieślnika w Nowej Wsi Ełckiej*, „Elk i my” 12(2007), nr 10(115), s. 7.
81. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Matki Bożej Królowej Polski w Stradunach*, „Elk i my” 12(2007), nr 7(112), s. 16.
82. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Opatrzności Bożej w Ełku*, „Elk i my” 12(2007), nr 3(108), s. 9.
83. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Rafała Kalinowskiego w Ełku*, „Elk i my” 12(2007), nr 6(111), s. 16.
84. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Trójcy Przenajświętszej w Starych Juchach*, „Elk i my” 12(2007), nr 8(113), s. 6–7.
85. *15 lat diecezji ełckiej*, „Martyria” 18(2007), nr 3(190), s. 3, 6.
86. *15 lat Diecezji Ełckiej*, „Elk i my” 12(2007), nr 2(107), s. 3.
87. *PRL a Kościół katolicki*, „Elk i my” 12(2007), nr 4(109), s. 3.
88. *Prymas, czyli piąty w państwie*, „Martyria” 18(2007), nr 9(196), s. 16–17.
89. *Przemienienie Pańskie*, „Martyria” 18(2007), nr 7-8(194-195), s. 11.
90. *Różaniec w religiach świata*, „Martyria” 18(2007), nr 10(197), s. 14.
91. *Symposium świętobrunonowe w Ełku*, „Elk i my” 12(2007), nr 5(110), s. 14.
92. *Środa popielcowa*, „Martyria” 18(2007), nr 2(189), s. 14.
93. *Św. Brunon Bonifacy z Kwerfurtu*, „Martyria” 18(2007), nr 3(190), s. 11.

94. *Św. Wojciech*, „Martyria” 18(2007), nr 3(190), s. 10–11.
95. *Świętych Archaniołów Michała, Gabriela i Rafała*, „Martyria” 18(2007), nr 9(196), s. 14.
96. *U Pani Jasnogórskiej*, „Ełk i my” 12(2007), nr 6(111), s. 16.
97. *Cmentarz*, „Martyria” 19(2008), nr 11(210), s. 11.
98. *Figury i obrazy świętych*, „Martyria” 19(2008), nr 6(205), s. 14.
99. *Gorzkie żale przybywajcie*, „Martyria” 19(2008), nr 2(201), s. 11.
100. *Minął rok*, „Martyria” 19(2008), nr 1(200), s. 6–7.
101. *Oblawa augustowska*, „Ełk i my” 13(2008), nr 6(121), s. 5.
102. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Grabniku*, „Ełk i my” 13(2008), nr 5(120), s. 7.
103. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Matki Bożej Gromnicznej w Wiśniowie Ełckim*, „Ełk i my” 13(2008), nr 2(117), s. 5.
104. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Klusach*, „Ełk i my” 13(2008), nr 8(123), s. 17.
105. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Matki Bożej Różańcowej w Bajtkowie*, „Ełk i my” 13(2008), nr 4(119), s. 6.
106. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Andrzeja Apostoła w Prawdżiskach*, „Ełk i my” 13(2008), nr 9(124), s. 17.
107. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Antoniego Padewskiego w Prostkach*, „Ełk i my” 13(2008), nr 6(121), s. 15.
108. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Józefa Oblubieńca NMP w Regielnicy*, „Ełk i my” 13(2008), nr 1(116), s. 8.
109. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim*, „Ełk i my” 13(2008), nr 3(118), s. 5.
110. *Paschał*, „Martyria” 19(2008), nr 4(203), s. 16.
111. *Pięć przykazań kościelnych*, „Martyria” 19(2008), nr 1(200), s. 12.
112. *Pustelnik pilnie poszukiwany*, „Ełk i my” 13(2008), nr 4(119), s. 7.
113. *Spotkanie z pustelnikiem*, „Ełk i my” 13(2008), nr 4(119), s. 7.
114. *Tytuł kościoła*, „Martyria” 19(2008), nr 10(209), s. 17.
115. *Uroczystość Zwiastowania Pańskiego*, „Martyria” 19(2008), nr 3(202), s. 14.
116. *Uroczystości w parafiach*, „Ełk i my” 13(2008), nr 5(120), s. 3.
117. *Wieża – dzwonnica*, „Martyria” 19(2008), nr 9(208), s. 15.
118. *Wrócił Mazury Polsce*, „Ełk i my” 13(2008), nr 1(116), s. 16.
119. *Katyńska rocznica*, „Ełk i my” 14(2009), nr 2(126), s. 6–7.
120. *Milenijne obchody świętobrunonowe*, „Ełk i my” 14(2009), nr 4(128), s. 3.
121. *Niezapomniana rocznica*, „Ełk i my” 14(2009), nr 5(129), s. 5.
122. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Wniebowzięcia NMP w Kalinowie*, „Ełk i my” 14(2009), nr 1(125), s. 5.
123. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy i św. Antoniego Padewskiego w Borzymach*, „Ełk i my” 14(2009), nr 4(128), s. 17.
124. *Parafie Ełku i okolic: Parafia pw. Matki Bożej Królowej Polski w Pisanicy*, „Ełk i my” 14(2009), nr 5(129), s. 17.

125. *Przeszłość i terażniejszość parafii Rygałówka*, „Echo Lipska” 15(2009), nr 137, s. 14.
126. *Światowa muzyka... w małym Różyńsku Wielkim*, „Ełk i my” 14(2009), nr 3(127), s. 15.
127. *Świątynie parafii lipskiej i ich architektura*, „Echo Lipska” 15(2009), nr 139, s. 17–18.
128. *Św. Brunon z Kwerfurtu*, „Ełk i my” 14(2009), nr 3(127), s. 3.
129. *Św. Brunon Bonifacy z Kwerfurtu (ok. 974–1009)*, „Martyria” 20(2009), nr 6(217), s. 21–22.
130. *Wielkanoc*, „Ełk i my” 14(2009), nr 2(126), s. 7.
131. *Z dziejów miasta i parafii lipskiej*, „Echo Lipska” 15(2009), nr 138, s. 19–20.
132. *Diecezjalne Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Ełku*, „Ełk i my” 15(2010), nr 3(133), s. 7.
133. *Jaćwingowie*, „Ełk i my” 15(2010), nr 1(131), s. 5.
134. *O Prusach... i nie tylko*, „Ełk i my” 15(2010), nr 3(133), s. 4.
135. *Polska i Watykan*, „Ełk i my” 15(2010), nr 1(131), s. 15.
136. *Ks. Jerzy Popiełuszko*, „Ełk i my” 15(2010), nr 2(132), s. 3.
137. *Sanktuarium Matki Bożej Rajgrodzkiej w Rajgrodzie*, „Ełk i my” 15(2010), nr 4(134), s. 7.
138. *Uroczystość NMP*, „Ełk i my” 15(2010), nr 2(132), s. 7.
139. *Uroczystość Wszystkich Świętych*, „Ełk i my” 15(2010), nr 4(134), s. 3.
140. *Jan Paweł II błogosławionym*, „Ełk i my” 16(2011), nr 2(136), s. 3.
141. *Sanktuarium Matki Bożej Bazyliańskiej w Lipsku*, „Echo Lipska” 16(2011), nr 145, s. 11.
142. *Sanktuarium Matki Bożej Różańcowej Krasnoborskiej w Krasnymborze*, „Echo Lipska” 16(2011), nr 145, s. 12.
143. *Sanktuarium Matki Bożej Sejneńskiej*, „Ełk i my” 16(2011), nr 3(137), s. 16–17.
144. *Sanktuarium Matki Bożej Studzieniczańskiej (cz. 1)*, „Ełk i my” 16(2011), nr 1(135), s. 7.
145. *Sanktuarium Matki Bożej Studzieniczańskiej (cz. 2)*, „Ełk i my” 16(2011), nr 2(136), s. 15.
146. *Święto diecezji ełckiej*, „Ełk i my” 16(2011), nr 3(137), s. 17.
147. *O Bożym Narodzeniu*, „Ełk i my” 17(2012), nr 1(138), s. 3.
148. *Spotkanie historyków Kościoła w Wigrach*, „Martyria” 23(2012), nr 5(252), s. 13.
149. *Święty Krzysztof*, „Ełk i my” 17(2012), nr 4(141), s. 15.
150. *Sanktuarium św. Brunona w Giżycku (cz. 1)*, „Ełk i my” 17(2012), nr 1(138), s. 15.
151. *Sanktuarium św. Brunona w Giżycku (cz. 2)*, „Ełk i my” 17(2012), nr 2(139), s. 15.
152. *Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Ełku*, „Ełk i my” 17(2012), nr 3(140), s. 15.
153. *Sanktuarium Krzyża Świętego w Olecku*, „Ełk i my” 17(2012), nr 4(141), s. 15.

154. *Patron trudnych czasów*, „Ełk i my” 17(2012), nr 3(140), s. 3.
155. *Titanic*, „Ełk i my” 17(2012), nr 2(139), s. 3.
156. *Historia święta Bożego Ciała*, „Ełk i my” 18(2013), nr 2(143), s. 3.
157. *Karmelitanki Bose z Wityn k. Ełku*, „Ełk i my” 18(2013), nr 3(144), s. 15.
158. *Sanktuarium MB Bazylianki w Lipsku (cz. 1)*, „Ełk i my” 18(2013), nr 1(142), s. 15.
159. *Sanktuarium MB Bazylianki w Lipsku (cz. 2)*, „Ełk i my”, 18(2013), nr 2(143), s. 15.
160. *Święty Brat Albert*, „Ełk i my” 18(2013), nr 2(143), s. 14.
161. *Święty Kazimierz*, „Ełk i my” 18(2013), nr 1(142), s. 14.
162. *Święty Ojciec Pio*, „Ełk i my” 18(2013), nr 3(144), s. 14.
163. *W 150. rocznicę Powstania Styczniowego*, w: *V Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej. Rożyńsk Wielki 2013*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wielki 2013, s. 20–21.
164. *Święty Szczepan*, „Ełk i my” 18(2013), nr 4(145), s. 14.
165. *Narodowe Święto Niepodległości*, „Ełk i my” 19(2014), nr 3(148), s. 3.
166. *Co Halloween ma wspólnego z chrześcijaństwem?*, „Ełk i my” 19(2014), nr 3(148), s. 3.
167. *Kanonicy Regularni Laterańscy w Ełku*, „Ełk i my” 19(2014), nr 2(147), s. 15.
168. *Kapłani Niezłomni roku 1989*, „Ełk i my” 19(2014), nr 1(146), s. 14.
169. *Zgromadzenie Sióstr Benedyktynek Misjonarek w Ełku*, „Ełk i my” 19(2014), nr 1(146), s. 15.
170. *Święty Karol Boromeusz*, „Ełk i my” 19(2014), nr 3(148), s. 14.
171. *Peregrynacja obrazu NMP*, „Ełk i my” 19(2014), nr 2(147), s. 15.
172. *Rodzina salezjańska w diecezji ełckiej*, „Ełk i my” 19(2014), nr 3(148), s. 15.
173. *Św. Jan Chrzcziciel*, „Ełk i my” 19(2014), nr 2(147), s. 14.
174. *Aniołowie*, „Ełk i my” 20(2015), nr 3(151), s. 14.
175. *Grzech czy zabawa?*, „Ełk i my” 20(2015), nr 2(150), s. 15.
176. *Salwatorianie w diecezji ełckiej*, „Ełk i my” 20(2015), nr 1(149), s. 15.
177. *Św. Stanisław – Biskup i Męczennik*, „Ełk i my” 20(2015), nr 2(150), s. 14.
178. *Światowe Dni Młodzieży*, „Ełk i my” 20(2015), nr 4(152), s. 11.
179. *Trzech Króli*, „Ełk i my” 20(2015), nr 1(149), s. 15.
180. *Zgromadzenie Sióstr od Aniołów*, „Ełk i my” 20(2015), nr 3(151), s. 15.
181. *Zgromadzenie Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus*, „Ełk i my” 20(2015), nr 4(152), s. 7.
182. *Informacja od Redakcji*, „Civitas et Lex” 3(2016), nr 1(9), s. 111.
183. *Kalendarium Rożyńska Wielkiego*, w: *VIII Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2016*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wielki 2016, s. 35.
184. *Kanon polskich lektur – Maria Rodziewiczówna*, „Ełk i my” 21(2016), nr 2(154), s. 14.
185. *Siostry Franciszkanki Rodziny Maryi*, „Ełk i my” 21(2016), nr 2(154), s. 15.
186. *Studia po 30-tce w Ełku? Dlaczego nie!*, „Ełk i my” 21(2016), nr 1(153), s. 14.

187. *Śmierć i co po śmierci?*, „Ełk i my” 21(2016), nr 1(153), s. 13.
188. *Uniwersytet zaprasza na bezpłatne studia w Ełku także w formule 30+*, [Ełk 2016, ss. 4; tekst i kompozycja ulotki].
189. *Zgromadzenie Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim*, „Ełk i my” 21(2016), nr 3(155), s. 15.
190. *Święta z Kalkuty*, „Ełk i my” 21(2016), nr 3(155), s. 14.
191. *Kiedy narodził się Chrystus?*, „Ełk i my” 21(2016), nr 3(155), s. 15.
192. *Wsparcie dla rodziny...*, „Ełk i my” 21(2016), nr 3(155), s. 11.
193. „...dobry jak chleb” – św. Brat Albert Chmielowski, w: *IX Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2017*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wieki 2017, s. 17–19.
194. *Fatima i jej przestanie*, w: *IX Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2017*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wieki 2017, s. 10–16.
195. *Galileusz*, „Ełk i my” 22(2017), nr 1(156), s. 12.
196. *Inkwizycja*, „Ełk i my” 22(2017), nr 3(158), s. 14–15.
197. *Kalendarium Rożyńska Wielkiego*, w: *IX Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2017*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wieki 2017, s. 39.
198. *Nowenna pompejańska*, „Ełk i my” 22(2017), nr 3(158), s. 15.
199. *Pallotynki*, „Ełk i my” 22(2017), nr 2(157), s. 15.
200. *„Papieżycza Joanna”*, „Ełk i my” 22(2017), nr 2(157), s. 7.
201. *Rys historyczny Rożyńska Wielkiego (1471–2016)*, w: *IX Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2017*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wieki 2017, s. 36–39.
202. *17 września*, „Ełk i my” 22(2017), nr 2(157), s. 7.
203. *Wielki Post w innych Kościołach chrześcijańskich*, „Ełk i my” 22(2017), nr 1(156), s. 15.
204. *Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Loretańskiej*, „Ełk i my” 22(2017), nr 3(158), s. 15.
205. *Zgromadzenie Sióstr Św. Elżbiety*, „Ełk i my” 22(2017), nr 1(156), s. 15.
206. *„Ludobójstwo Indian”*, „Ełk i my” 23(2018), nr 3, s. 14.
207. *Męczeństwo św. Wojciecha*, „Ełk i my” 23(2018), nr 1, s. 14.
208. *Niech żyje Niepodległa!*, w: *X Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej – Rożyńsk Wielki 2018*, pod red. M. Walusia, Rożyńsk Wieki 2018, s. 11–12.
209. *Rok Świętego Stanisława Kostki*, „Ełk i my” 23(2018), nr 1, s. 12.
210. *Skansen w Olsztynku*, „Ełk i my” 23(2018), nr 2, s. 10 [brak nazwiska autora przy artykule].
211. *Zgromadzenie Sióstr Służek NMP Niepokalanej*, „Ełk i my” 23(2018), nr 2, s. 13.
212. *Zstąpił do piekieł...*, „Ełk i my” 23(2018), nr 3, s. 15.
213. *Jubileusz 350-lecia przybycia kamedułów na Wigry*, „Ełk i my” 23(2018), nr 1, s. 15.
214. *Jeszcze Polska nie zginęła...*, „Ełk i my” 23(2018), nr 3, s. 13.

215. *Inauguracja w Filii UWM w Elku*, „Elk i my” 23(2018), nr 3, s. 13.
216. *Co dało średniowiecze?*, „Elk i my” 23(2018), nr 4, s. 9.
217. *A propos Piusa XII i jego stosunku do Żydów...*, „Elk i my” 23(2018), nr 1, s. 12.
218. *Święta Lipka*, „Elk i my” 23(2018), nr 2, s. 6.
219. *Kościół i diabeł*, „Elk i my” 24(2019), nr 2, s. 11.
220. *Matka Nieustającej Pomocy*, „Elk i my” 24(2019), nr 2, s. 10.
221. *Wybór piekła*, „Elk i my” 24(2019), nr 4, s. 11.
222. *Początek „ery demokracji i praw człowieka”*, „Elk i my” 24(2019), nr 4, s. 10–11.
223. *Rzeczpospolita Pawłowska*, „Elk i my” 24(2019), nr 3, s. 10–11.
224. *Ulmowie*, „Elk i my” 24(2019), nr 1, s. 10.
225. *Mówili, że przestępca, ale ja go znałem jako dobrego kleryka, człowieka, przyjaciela... Wspomnienia o śp. diakonie Piotrze Borkiewicz (1978–2019)*, „Publikator” 2019, nr 69, s. 3–5.
226. *Wołyń 1943. Pamiętamy!*, „Elk i my” 25(2020), nr 1, s. 10–11.
227. *Mało znana historia pieśni z Wiżajn*, „Publikator” 2020, nr 70, s. 28–29.
228. *Przeszłość i teraźniejszość parafii pw. św. Marii Magdaleny w Mikaszówce*, w: *Mikaszówka*, pod red. W. Kobusa, Wrocław 2020, s. 1–5.
229. *„Tak, Przyjacielu”*, w: *Krzyż i siła łaski. Ks. diakon Piotr Borkiewicz (1978–2019)*, pod red. W. Guzewicza, Elk 2020, s. 116–125.
230. *Aptekarska droga do kapłaństwa sprzed 110-laty*, „Publikator” 2020, nr 71, s. 7.
231. *Czym powinna być prawdziwa wolność?*, „Publikator” 2020, nr 72, s. 4.

Druki ulotne:

1. *Uniwersytet zaprasza na bezpłatne studia w Elku także w formule 30+*, [Elk 2016, ss. 4; tekst i kompozycja ulotki].
2. *Cudowny Medalik*, [Warszawa–Elk 2017, ss. 8; współredakcja tekstu i kompozycji ulotki].
3. *Uniwersytet zaprasza na bezpłatne studia w Elku także w formule 30+*, [Elk 2017, ss. 4; tekst i kompozycja ulotki].
4. *Uniwersytet zaprasza na bezpłatne studia w Elku także w formule 30+*, [Elk 2018, ss. 4; tekst i kompozycja ulotki].
5. *Uniwersytet zaprasza na bezpłatne studia w Elku także w formule 30+*, [Elk 2020, ss. 6; tekst i kompozycja ulotki].
6. *Topografia Mikaszówki i okolic*, w: *Parafia pw. św. Marii Magdaleny w Mikaszówce*, pod red. W. Kobusa, Wrocław 2020, s. 1–12.

Sprawozdania:

1. *Sprawozdanie z konferencji naukowej z okazji 80-lecia Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu. Poznań, 8 listopada 2005 r.*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 14(2005), nr 3–4(52–53), s. 94–97.
2. *Bericht über das Wissenschaftliche Symposium: Der Hl. Bruno von Querfurt. Elk, den 25. 05. 2007*, „Studia Elckie” 9(2007), s. 439–441.

3. *Sprawozdanie z konferencji naukowej nt. „Kościół rzymskokatolicki na Warmii i Mazurach po 1945 r.”* Pisz, 13 czerwca 2007 r., „Studia Elckie” 10(2008), s. 457–460.
4. *Sprawozdanie z sympozjum naukowego o św. Brunonie. Elk, 25 maja 2007 r.*, „Studia Elckie” 10(2008), s. 471–473.
5. *Sprawozdanie z działalności redaktora naczelnego „Studiów Elckich” – ks. prof. dr. hab. Wojciecha Guzewicza za lata 2006–2009*, „Studia Elckie” 12(2010), s. 435–437.

Recenzje i omówienia (wykaz niepełny):

1. Daniel Jonah Goldhagen, *Die Katholische Kirche und der Holocaust. Eine Untersuchung über Schuld und Sühne*, tłum. na jęz. niem. F. Griesse, Wydawnictwo: GGP Media, Pößneck 2002², ss. 476, „Elckie Studia Teologiczne” 4(2003), s. 291–294.
2. Grzegorz Ryżewski, *Sztabin. Dzieje obszaru gminy Sztabin od czasów najdawniejszych do współczesności*, Białystok–Sztabin 2002, ss. 320, „Elckie Studia Teologiczne” 4(2003), s. 303–305.
3. Ks. Leszek Wilczyński, *Katolickie organizacje młodzieży męskiej w Wielkopolsce 1860–1939*, Wydawnictwo: Adam Marszałek, Toruń 2001, ss. 252, „Elckie Studia Teologiczne” 4(2003), s. 307–308.
4. Georg Denzler, *Widerstand ist nicht das richtige Wort. Katholische Priester, Bischöfe und Theologen im Dritten Reich*, Pendo Verlag Zürich 2003, ss. 304, „Studia Teologiczne” 22(2004), s. 512–515.
5. José M. Sánchez, *Pius XII. und der Holocaust. Anatomie einer Debatte*, tłum. na jęz. niem. K. Nicolai, Wydawnictwo: Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich 2003, ss. 168, „Elckie Studia Teologiczne” 5(2004), s. 385–388.
6. Ks. Jan Walkusz, *Mądrość przeszłości... czyli z historią i dla historii przez życie*, Wydawnictwo: Bernardinum, Pelplin 2004, ss. 208, „Elckie Studia Teologiczne” 5(2004), s. 383–384.
7. Ks. Leszek Wilczyński, *Działalność diecezjalnych instytutów Akcji Katolickiej w Polsce w latach 1930–1939*, Wydawnictwo: Adam Marszałek, Toruń 2003, ss. 312, „Studia Teologiczne” 22(2004), s. 515–517.
8. Christian Feldmann, *Alfred Delp. Leben gegen den Strom*, Wydawnictwo: Herder, Freiburg–Basel–Wien 2005, ss. 128, „Elckie Studia Teologiczne” 6(2005), s. 377–379.
9. Crista Krammer von Reisswitz, *Die Papstmacher. Die Kardinäle und das Konklave*, Wydawnictwo: Knauer, München 2003, ss. 320, „Studia Teologiczne” 23(2005), s. 410–413.
10. Jarosław Macała, *Polska katolicka w myśli politycznej II RP*, Zielona Góra 2004, ss. 342, „Studia Teologiczne” 23(2005), s. 413–416.
11. Jarosław Schabiński, Krzysztof Sychowicz, *Marzenia o orle w koronie. Nauczyciele i młodzież Polski północno-wschodniej wobec władzy w latach 1980–1986*, Białystok 2004, ss. 116, „Elckie Studia Teologiczne” 6(2005), s. 381–382.

12. Ks. Bogdan Stanaszek, *Usunąć biskupa! Władze PRL wobec ordynariusza diecezji sandomierskiej Jana Kantego Lorka*, Wydawnictwo: Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2004, ss. 216, „Elckie Studia Teologiczne” 6(2005), s. 373–376.
13. Ks. Adam Szot, *Abp Romuald Jałbrzykowski metropolita wileński*, Wydawnictwo: RW KUL, Lublin 2002, ss. 340, „Studia Sandomierskie” 12(2005), z. 4, s. 154–156.
14. Ks. Józef Szymański, *Kościół katolicki na Podolu. Obwód winniczy 1941–1964*, Wydawnictwo: Norbertinum, Lublin 2003, ss. 496, „Studia Teologiczne” 23(2005), s. 417–419.
15. Ks. Jan Walkusz, *Piórem i słowem. Aktywność literacka polskiego duchowieństwa katolickiego na Pomorzu Nadwiślańskim, Warmii i w Wielkopolsce w latach 1848–1939*, Wydawnictwo: Bernardinum, Pelplin 2003, ss. 584, „Studia Sandomierskie” 12(2005), z. 1, s. 131–134.
16. Zygfryd Cegiełka, Michał Kawecki, *Monografia Gminy Stare Juchy*, Suwałki 1998, ss. 321, „Studia Ekologiae et Bioethicae” 3(2005), s. 556–559.
17. *Komunizm w Polsce. Zdrada – zbrodnia – zakłamanie – zniewolenie*, pod red. W. Bernackiego, H. Głębockiego, M. Korkucia, F. Musiała, J. Szarka, Z. Zblewskiego, Wydawnictwo: Kluszczyński, Kraków 2005, ss. 416, „Studia Elckie” 8(2006), s. 296–299.
18. Robert Louis Wilken, *Der Geist des frühen Christentums*, tłum. na jęz. niem. K. Nicolai, Wydawnictwo: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2004, s. 226, „Studia Elckie” 8(2006), s. 309–311.
19. Ks. Henryk Damian Wojtyska, *Miłościwe Lata. Dzieje wielkich jubileuszów chrześcijaństwa*, Wydawnictwo: Hosianum, Olsztyn 2000, ss. 133, „Studia Elckie” 8(2006), s. 312–313.
20. Archiwariusz. *Biuletyn Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu* 1(2005), ss. 180, „Studia Elckie”, 9(2007), s. 443–445.
21. Andreas Englisch, *Habemus Papam. Von Johannes Paul II. zu Benedikt XVI*, Wydawnictwo: C. Bertelsmann, München 2005, ss. 338, „Studia Elckie” 9(2007), s. 452–453.
22. *Podziemie niepodległościowe w województwie białostockim w latach 1944–1956*, pod red. T. Danieleckiego, Warszawa 2004, ss. 182, „Studia Teologiczne” 25(2007), s. 528–531.
23. Ks. Bogdan Stanaszek, „*Wrogo ustosunkowany do naszego państwa*”. *Biskup Piotr Gołębiowski w dokumentach komunistycznej bezpieki i władz wyznaniowych*, Sandomierz 2006, ss. 130, „Studia Elckie” 9(2007), s. 468–469.
24. Ks. Leszek Wilczyński, *Działalność wydawnicza Akcji Katolickiej w Poznaniu w latach 30. XX wieku. Na podstawie materiałów Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu*, Poznań 2004, ss. 120, „Studia Teologiczne” 25(2007), s. 532–533.
25. *Wyższe Seminarium Duchowne w Elku. Historia, wykładowcy i ich publikacje w latach 1992–2005*, zebrał i opr. ks. Wojciech Kalinowski, Elk 2006, ss. 330, „Rocznik Elcki” 3(2006) [druk: 2007], s. 159–160.

26. *Duszpasterstwo polskojęzyczne w Niemczech 1945–2005*, pod red. S. Bober, ks. S. Budyna, Lublin–Hannover 2006, ss. 936, „Studia Elckie” 10(2008), s. 484–485.
27. Ojciec Pustelnik [ks. Henryk Śmiarowski], *Pustelnik w Kościele rzymsko-katolickim*, Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz, Prawdżiska 2005, ss. 88, „Studia Elckie” 10(2008), s. 500–503.
28. Ks. Czesław Dadura, *Z dziejów parafii pw. NMP Królowej Polski w Olecku (1987–2008)*, Olecko 2009, ss. 128, „Studia Elckie” 11(2009), s. 384–386.
29. Ks. Paweł Tarasiewicz, *Spór o naród*, Wydawnictwo: Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003, ss. 268, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 8(2009), s. 316–320.
30. Ks. Tadeusz Białous, *Bp Stanisław Łukomski (1874–1948). Pasterz niezłomny*, Rajgród 2010, ss. 358, *O dysertacji doktorskiej ks. Tadeusza Białousa*, „Studia Elckie” 11(2009), s. 454–458.
31. „Rocznik Elcki 2009”, t. VI, [druk: 2010], ss. 170, *O nowym woluminie „Rocznika Elckiego”*, „Studia Elckie” 12(2010), s. 459–461.
32. *Mazurskiej edukacji portret własny. W 10-lecie „Publikatora” – wybór tekstów (2001–2011)*, pod red. M. Jodki, R. Skawińskiego, A. Stęperskiej, Elk 2011, ss. 442, *Przez morze zagadnień – ku praktycznym pożytkom*, „Publikator” 43(2011), s. 6.
33. Ks. Krzysztof Grzesiak, *Diecezja lubelska wobec prawosławia w latach 1918–1939*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2010, ss. 630, *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, pod red. J. Walkusza, t. XI, Lublin 2012, s. 191–194.
34. *Schematyzm diecezji elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia diecezji elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, ss. 828, *O nowym Schematyzmie diecezji elckiej*, „Studia Elckie” 15(2013), nr 1, s. 123–129.
35. Abp Stanisław Wielgus, *Tobie Panie zaufałem, nie zawstydzę się na wieki. Historia mojego życia*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2014, ss. 461, „Civitas et Lex” 1(2014), nr 3, s. 107–110.
36. Ks. Jan Skorupski, *Złota legenda znad polskich jezior i lasów*, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, Kielce 2014, ss. 272, „Studia Elckie” 16(2014), nr 3, s. 479–482.
37. Piotr Nowak, *Duchowieństwo w archidiecezji poznańskiej w latach 1918–1939*, Poznań 2015 [mps pracy doktorskiej], ss. 394, „Civitas et Lex” 3(2016), nr 1(9), s. 107–110.
38. *Realizacja projektu „Wspomaganie placówek oświatowych w Powiecie Elckim”. Raport końcowy*, pod red. A. Stęperskiej, M. Jodki, R. Skawińskiego, Elk 2016, ss. 108, „Rocznik Elcki” 13(2016) [druk: 2017], s. 137–139.
39. Marcin Radziłowicz, *Elcki samorząd miejski w latach 1990–2010*, Olsztyn 2012 [mps BUWM], ss. 500, *W służbie małej i wielkiej Ojczyzny*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 1(13), s. 101–104.

40. Ks. Robert Czeladko, *Patriotyzm w Listach Pasterskich Konferencji Episkopatu Polski w latach 1945–1989*, Warszawa 2014, ss. 307 (mps BUKSW), „Civitas et Lex” 4(2017), nr 3(15), s. 87–90.
41. Ks. Witold Szala, *Problem niemiecki w Polsce w latach 1918–1939 na łamach prasy katolickiej archidiecezji poznańskiej*, Poznań 2016, ss. 271 [maszynopis pracy doktorskiej], „Civitas et Lex” 5(2018), nr 1(17), s. 79–84.
42. Grzegorz Polak, ks. Adam Zelga, *Anioł Challapata. Ks. Mariusz Graszka – Z Mazur w Andy*, Wydawnictwo „Jedność”, Parafia pw. bł. Edmunda Bojanowskiego i Centrum Dziel Społecznych Edmunda Bojanowskiego, [Kielce–Warszawa 2017], ss. 264, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 2(18), s. 69–71.
43. Ks. Witali Sidorko, *Geneza, powstanie i organizacja diecezji grodzieńskiej (1991–2011)*, Lublin 2018, ss. 386 [maszynopis pracy doktorskiej], „Civitas et Lex” 6(2019), nr 4(24), s. 77–82.
44. Michał Pilikowski, *Działalność dydaktyczno-organizacyjna Adolfa Szyszko-Bohusza w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*, Kraków 2019, ss. 494 [maszynopis pracy doktorskiej], „Civitas et Lex” 7(2020), nr 3(27), s. 97–102.

Recenzje wydawnicze (wykaz niepełny):

1. *Ziemia kolneńska na przełomie XX i XXI wieku*, pod red. ks. Jana L. Grajewskiego, ks. Jarosława Sokołowskiego, „Episteme” 21(2002), ss. 230.
2. *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, pod red. ks. J. Walkusza, t. IX, Lublin 2010, ss. 555.
3. *Historia życia konsekrowanego w archidiecezji poznańskiej*, pod red. ks. Leszka Wilczyńskiego, Poznań 2010, ss. 184.
4. *Ksiądz Arcybiskup Walenty Dymek Metropolita Poznański (1888–1956)*, pod red. ks. Leszka Wilczyńskiego, Poznań 2010, ss. 268.
5. *Mazurskiej edukacji portret własny. W 10-lecie „Publikatora” – wybór tekstów (2001–2011)*, pod red. M. Jodki, R. Skawińskiego, A. Stęperskiej, Elk 2011, ss. 442.
6. Ks. Leszek Wilczyński, „Sprawie służ!”. *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej w Wielkopolsce (działalność ogniw terenowych 1919–1939)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, ss. 343.
7. Krzysztof Gospodarzec, *Poznajemy Pan Jezusa. Podręcznik i ćwiczenia do religii dla klasy pierwszej*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 76.
8. Krzysztof Gospodarzec, *Przyjaźń z Panem Jezusem. Podręcznik i ćwiczenia do religii dla klasy drugiej*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 80.
9. Krzysztof Gospodarzec, *Przygotowanie do Komunii. Komunia z Panem Jezusem*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 92.
10. Krzysztof Gospodarzec, *Podręcznik i ćwiczenia do religii dla klasy trzeciej*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 84.
11. Krzysztof Gospodarzec, *Kanaan – ziemia obiecana. Podręcznik i ćwiczenia do religii dla klasy czwartej*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 72.
12. Krzysztof Gospodarzec, *Effatha – znaki i cuda. Podręcznik i ćwiczenia do religii dla klasy piątej*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 80.

13. Krzysztof Gospodarzec, *Perła Królestwa Bożego. Podręcznik i ćwiczenia do religii dla klasy szóstej*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 80.
14. Krzysztof Gospodarzec, *Emaus – z Jezusem przez życie. Podręcznik i ćwiczenia do religii dla klasy siódmej*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 80.
15. Krzysztof Gospodarzec, *Przyjdź Duchu Świąty. Podręcznik i ćwiczenia do religii dla klasy ósmej*, Good Sepherd Books, LLC, NY 2013, ss. 72.
16. *Ecclesia Ostrolecensis. Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Ostrołęce*, pod red. Marii Przytockiej, Ostrołęka 2013, ss. 615.
17. *Ksiądz Karol Fox – kapłan trudnych czasów*, pod red. Ryszarda Skawińskiego, Stare Juchy 2013, ss. 138.
18. Ks. Leszek Wilczyński, *Bibliografia „Miesięcznika Kościelnego Archidiecezji Poznańskiej” (1946–2011)*, Instytut Studiów Kościelnych Lubrancianum w Poznaniu, Poznań 2013, ss. 500.
19. Alfons Bobowik, *Pionierskie pokolenie elczan (Historia, fakty, ludzie)*, Elk 2014, ss. 445.
20. *Jan Paweł II w komunikowaniu międzykulturowym. O sztuce dialogu z Innym*, pod red. Arkadiusza Dudziaka, Agnieszki Żejmo, Vertum Wydawnictwo Naukowe i Specjalistyczne, Olsztyn 2014, s. 335.
21. Ks. Andrzej Pieńkowski, *Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2014, ss. 728.
22. Jacek J. Mrozek, *Kodeksy etyki dziennikarstwa i komunikacji społecznej*, Prawnicze Wydawnictwo Naukowe SUPREMA LEX, Warszawa 2014, ss. 156.
23. Jacek J. Mrozek, *Normy etyczne w administracji publicznej*, Prawnicze Wydawnictwo Naukowe SUPREMA LEX, Warszawa 2014, ss. 277.
24. Ks. Leszek Wilczyński, *Okólnik Kurii Metropolitalnej w Poznaniu*, Instytut Studiów Kościelnych Lubrancianum w Poznaniu, Poznań 2014, ss. 377.
25. Ks. Leszek Wilczyński, *Bibliografia „Miesięcznika Kościelnego dla Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej” (1919–1939)*, Instytut Studiów Kościelnych Lubrancianum w Poznaniu, Poznań 2014, ss. 175.
26. *Jak niszczone Kościoł unicki? Dochodzenie Konsulatu Generalnego Francji w Warszawie w sprawie unitów w Imperium Rosyjskim*, tłum. i oprac. ks. Jacek Wojda, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2015, ss. 446.
27. *Pamiętniki Elczan 1945–2015 (Historia – ludzie – fakty)*, pod red. Alfonsa Bobowika, t. I, Wydawnictwo MTN, Elk 2015, ss. 317.
28. Jacek J. Mrozek, *Prawne i metodologiczne podstawy pisanie prac dyplomowych. Skrypt*, Wydawnictwo Prawnicze TOGATUS, Olsztyn 2015, ss. 157.
29. *Wybrane aspekty funkcjonowania państwa*, pod red. Jacka J. Mrozka, Wydawnictwo Prawnicze TOGATUS, Olsztyn 2015, ss. 152.
30. *Z problematyki samorządu terytorialnego*, pod red. Jacka J. Mrozka, Wydawnictwo Prawnicze TOGATUS, Olsztyn 2015, ss. 143.

31. Jacek J. Mrozek, *Podstawowe zagadnienia prawa mediów. Podręcznik*, Wydawnictwo Prawnicze TOGATUS, Olsztyn 2015, ss. 200.
32. Ks. Paweł Romanowski, *Biskup warmiński Józef Ambroży Geritz (1783–1867)*, Olsztyn 2015, ss. 365.
33. Małgorzata Lubecka, *Kościół katolicki w powiecie ostrołęckim wobec polityki państwa w latach 1944–1966*, Ostrołęka 2016, ss. 400.
34. Ks. Jacek Wojda, *Prześladowanie Ojczyzny: Ks. Stanisław Brzóska i jego wrogowie w świetle raportu konsulatu Francji w Warszawie z 1865 roku*, Wydawnictwo Unitas, Siedlce 2016, ss. 183.
35. Ks. Stanisław Strękowski, *Argumentacja apologetyczna koncepcji małżeństwa i rodziny chrześcijańskiej w pierwszych trzech wiekach*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2016, ss. 444.
36. Ks. Waldemar Hanas, *Bibliografia „Przewodnika Miłosierdzia” i „Ruchu Charytatywnego” (1925–1939)*, Instytut Studiów Kościelnych Lubranscianum w Poznaniu, Poznań 2017, ss. 70.
37. *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, pod red. ks. Jana Walkusza, t. XVI, Lublin 2017, ss. 355.
38. Piotr Nowak, *Duchowieństwo archidiecezji poznańskiej w latach 1918–1939*, Wydawnictwo Kontekst, Poznań 2017, ss. 414.
39. Ks. Ryszard Sawicki, *Ocalony – ocala. Kult św. Stanisława Papczyńskiego w Ełku*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2017, ss. 143.
40. *Pamiętniki Ełczan 1945–2015 (Historia – ludzie – fakty)*, pod red. Alfonsa Bobowika, t. II, Wydawnictwo MTN, Ełk 2017, ss. 373.
41. Jacek J. Mrozek, *Polskie prawo prasowe okresu międzywojennego*, Wydawnictwo CIVITAS ET LEX, Ełk 2017, ss. 246.
42. *Wybrane aspekty funkcjonowania państwa*, pod red. Jacka J. Mrozka, Wydawnictwo CIVITAS ET LEX, Wydanie drugie poprawione, Olsztyn 2017, ss. 152.
43. *Z problematyki samorządu terytorialnego*, pod red. Jacka J. Mrozka, Wydawnictwo CIVITAS ET LEX, Wydanie drugie poprawione, Olsztyn 2017, ss. 143.
44. Karolina Anna Palczewska, *Powstanie Warszawskie oczami sanitariuszek. Analiza w oparciu o źródła relacyjne*, Wydawnictwo: Polskie Towarzystwo Polityki Zagranicznej, Częstochowa–Olsztyn 2018, ss. 127.
45. Jacek J. Mrozek, *Prawo prasowe w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Wydawnictwo CIVITAS ET LEX, Ełk 2018, ss. 314.
46. Ks. Piotr Bortkiewicz, *Co chrześcijanin powinien wiedzieć o islamie?*, Wyd. Civitas et Lex, Giżycko 2019, ss. 141.
47. Ks. Krzysztof Grzesiak, *Diecezja lubelska wobec Kościoła narodowego w okresie międzywojennym*, Wyd. KUL, Lublin 2019, ss. 414.
48. *Bezpieczeństwo międzynarodowe w aspekcie niemilitarnych instrumentów oddziaływania Federacji Rosyjskiej*, pod red. M. Banasika, A. Rogozińskiej, Difin, Warszawa 2019, ss. 322.
49. Ks. Jan Wiśniewski, ks. Marek Żmudziński, *Religious Coexistence in Pomesania in the 17th–18th centuries*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2020, ss. 107.

Wiersze i słowa do muzyki:

1. *Ból...*, „Ełk i my” 11(2006), nr 9(104), s. 16.
2. *Eucharystia*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 77.
3. *Ufam Bogu*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 78–79.
4. *Prośba*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 80.
5. *Napełnijcie stągwie*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 81.
6. *Bezludna wyspa*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 82–83.
7. *Mówi Pan*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 84.
8. *Znaki zapytania*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 85.
9. *Piękno ziemi*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 111.
10. *Samotność*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 112.
12. *Blaski i cienie*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 113.
13. *Posłowie*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Pogadać z Bogiem*, Ełk–Rygor 2006, s. 114.
14. *Czas i myśli*, „Ełk i my” 12(2007), nr 4(109), s. 16.
15. *Piękno ziemi*, „Ełk i my” 12(2007), nr 1(106), s. 16.
16. *Hymn do św. Szczepana*, „Dobra Nowina” 2(2008), nr 7(31), s. 6.
17. *Święta to noc*, „Ełk i my” 13(2008), nr 9(124), s. 5.
18. *Zamyślenia duszy*, „Ełk i my” 13(2008), nr 8(123), s. 7.
19. *Hymn ku czci św. Szczepana*, w: M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosowska, *Muzyka w kościele św. Szczepana w Rożyńsku Wielkim*, CD 2008 [słowa do hymnu o św. Szczepanie].
20. *Tajemnica Narodzenia*, „Ełk i my” 14(2009), nr 6(130), s. 3.
21. *Obraz duszy*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Ełk–Rygor 2009, s. 107.
22. *Memento Mori*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Ełk–Rygor 2009, s. 108.
23. *Ciasna brama*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Ełk–Rygor 2009, s. 109.
24. *O świętej nocy*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Ełk–Rygor 2009, s. 110.
25. *W radosnym uniesieniu*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Ełk–Rygor 2009, s. 111.
26. *O Dzieciątko Boże*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Ełk–Rygor 2009, s. 112.

27. *Ojciec zesłałeś*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 113.
28. *Białe gołąbki*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 114.
29. *Boża Mateńko*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 115–116.
30. *Zaduma*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 117.
31. *Pan i Bóg*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 118.
32. *Eucharystia*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 119.
33. *Prośba o zdrowie*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 120.
34. *Godzina wybawienia*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 121.
35. *Róża nadziei*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 122.
36. *Chleb ofiarny*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 123.
37. *W sercu zamknięte*, w: W. Guzewicz, S. Turowska, *Czas trwania*, Elk–Rygor 2009, s. 124.
38. *Jesienna zaduma*, „Elk i my” 15(2010), nr 4(134), s. 3.
39. *Betlejem w sercu*, w: ARKA KSIĘDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 9].
40. *Chleb zesłany*, w: ARKA KSIĘDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 13].
41. *Dla tej Najświętszej Rodziny*, w: ARKA KSIĘDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 20].
42. *Do Egiptu*, w: ARKA KSIĘDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 15].
43. *Do Studzieniczańskiej Matki Kościoła*, w: W. Guzewicz, *Sanktuaria diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2011, s. 122.
44. *Dziecię Boże*, ARKA KSIĘDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 8].
45. *Dziś Słowo Boże Ciałem się stało*, w: ARKA KSIĘDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 19].
46. *Krasnoborska Maryjo*, w: W. Guzewicz, *Sanktuaria diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2011, s. 59.
47. *Krasnoborska Maryjo*, „Echo Lipska, 16(2011), nr 145, s. 12.

48. *Matko Nawiedzenia*, w: W. Guzewicz, *Sanktuaria diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2011, s. 109–110.
49. *Prawdziwy Bóg!*, w: ARKA KSIEDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 5].
50. *Prowadź gwiazdo Betlejemska*, w: ARKA KSIEDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 2].
51. *Święta to noc*, w: ARKA KSIEDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 11].
52. *Światło świata*, w: ARKA KSIEDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 3].
53. *Widzę drabinę z ziemi do nieba*, w: ARKA KSIEDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 17].
54. *W szopie*, w: ARKA KSIEDZA MARKA, M. Kruzel-Sosnowska, J. Sosnowska, B. Przyborowski, *Pastorałki Rożyńskie*, CD 2011 [tytuł i słowa do pastorałki, nr 6].
55. *Gwiazdo Betlejemska*, „Dobra Nowina” 4/2011, s. 7.
56. *Tajemnica Narodzenia*, „Dobra Nowina” 4/2011, s. 7.
57. *Bóg czuwa*, w: J. Drozdowska, B. Diemjaniuk, J. Sikora, *Powołany. Antologia utworów o św. Brunonie Bonifacym z Kwerfurtu*, Augustów–Rajgród 2012, s. 4.
58. *Módl się za nami*, w: J. Drozdowska, B. Diemjaniuk, J. Sikora, *Powołany. Antologia utworów o św. Brunonie Bonifacym z Kwerfurtu*, Augustów–Rajgród 2012, s. 46.
59. *O święta nocy*, „Elk i my” 17(2012), nr 1(138), s. 3.
60. *Ziarenko*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 91.
61. *Wszystko mi dałeś*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 92.
62. *Opuszczony*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 93.
63. *Chleb święty*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 94.
64. *Krzyż Brunona*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 95.
65. *Posłany*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 96.
66. *Prostujcie drogi Panu*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 97.
67. *Przytul mnie*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 98.
68. *Posyłam myśli*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Elk–Rygor 2013, s. 99.

69. *Przez kratki*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Ełk–Rygoł 2013, s. 100.
70. *Własna chwala*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Ełk–Rygoł 2013, s. 101.
71. *Chleb życia*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Ełk–Rygoł 2013, s. 102.
72. *Do niebieskiej Ojczyzny*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Ełk–Rygoł 2013, s. 103.
73. *Rajski Ogrodzie*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Ełk–Rygoł 2013, s. 104.
74. *W celi*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Ełk–Rygoł 2013, s. 105.
75. *Wróć do Ojca*, w: S. Turowska, W. Guzewicz, *Ziarenko*, Ełk–Rygoł 2013, s. 106.
76. *Przytul mnie, Panie*, „Ełk i my” 18(2013), nr 1(142), s. 15.
77. *Białe gołąbki*, „Ełk i my” 18(2013), nr 4(145), s. 15.
78. *Wierzę w Syna Bożego*, „Ełk i my” 19(2014), nr 1(146), s. 15.
79. *Na Krzyżu...*, „Ełk i my” 20(2015), nr 2(150), s. 15.
80. *Prośba do Boga*, „Ełk i my” 20(2015), nr 3(151), s. 15.
81. *Warto ukłknąć*, „Ełk i my” 21(2016), nr 2(154), s. 15 [wiersz].
82. *Nawrócenie*, „Ełk i my” 22(2017), nr 1(156), s. 15.
83. *W radosnym uniesieniu*, „Ełk i my” 22(2017), nr 2(157), s. 7.
84. *W łodzi życia*, „Ełk i my” 23(2018), nr 2, s. 12.
85. *Jezus pyta*, „Ełk i my” 23(2018), nr 1, s. 15.
86. *Imię Twe Jezu*, „Ełk i my” 25(2020), nr 2, s. 9.

Internet (wykaz niepełny):

1. *Spotkanie u Matki*, <http://www.diecezja.elk.pl/modules.php?name=News&file=article&sid=557>, zamieszczony 4 X 2004 r. [współredaktor].
2. *O nas*, http://studiaelckie.kuria.elk.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=69&Itemid=33, zamieszczony 28 X 2008 r.
3. *Pamięć o Brunonie w Giżycku*, <http://brunon.diecezja.elk.pl/index.php/pl/miasta/113-pami-o-brunonie-w-giycku.html>, zamieszczony 16 IV 2009 r.
4. *Wokół ostatniej wyprawy i męczeństwa Brunona*, <http://brunon.diecezja.elk.pl/index.php/pl/mier-mczeska/112-woko-ostatniej-wyprawy-i-mczestwa-bruno-na.html>, zamieszczony 16 IV 2009 r.
5. *Spotkanie profesorów i wykładowców historii Kościoła*, http://www.wigry.pro/index.php?option=com_content&view=article&id=169:spotkanie-profesorow-i-wykadowcow-historii-kocioa&catid=38:aktualnoci&Itemid=89, zamieszczony 12 IV 2012 r.
6. *Historycy Kościoła obradują na Wigrach*, <http://ekai.pl/diecezje/x53494/historycy-kosciola-obraduja-na-wigrach/>, zamieszczony 12 IV 2012 r.
7. *Nowi profesorowie*, <http://www.uwm.edu.pl/egu/news/7/czytaj/1174/nowi-profesorowie.html>, zamieszczony 24 VII 2013 r.

8. *Przeszłość i terażniejszość parafii pw. św. Marii Magdaleny w Mikaszówce*, <https://www.parafiawmikaschowce.pl/nasza-parafia.html>, zamieszczony 11 III 2014 r.
9. *Administracja*, http://uwm.edu.pl/wstis/?page_id=32, zamieszczony 29 II 2016 r.
10. *Media społecznościowe narzędziem wzmacniania wizerunku Wydziału*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/media-spolecznosciowe-narzedziem-wzmacniania-wizerunku-wydzialu>, zamieszczony 25 IX 2018 r.
11. *Idziesz na studia? Skorzystaj z oferty UWM w Elku*, <http://www.elk.pl/aktualnosci-wpis/2736/idziesz-na-studia-skorzystaj-z-oferty-uwm-w-elku>, zamieszczony 18 VI 2018 r.
12. *Filia UWM w Elku wspiera potrzeby e-learningowe NATO*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/filia-uwm-w-elku-wspiera-potrzeby-e-learningowe-nato>, zamieszczony 20 X 2018 r. [współautor].
13. *Przedstawiciel Wydziału uczestnikiem NATO E-learning Forum 2018*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/przedstawiciel-wydzialu-uczestnikiem-nato-e-learning-forum-2018>, zamieszczony 7 IX 2018 r. [współautor].
14. *Faza testowania portalu NATO DEEP ADL*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/faza-testowania-portal-u-nato-deep-adl>, zamieszczony 18 I 2019 r. [współautor].
15. *Mikrokurs e-learningowy narzędziem promocji poszerzonej oferty kształcenia*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/mikrokurs-e-learningowy-narzedziem-promocji-poszerzonej-oferty-ksztalcenia>, zamieszczony 11 II 2019 r. [współautor].
16. *Międzynarodowa konferencja naukowa na Słowacji*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/międzynarodowa-konferencja-naukowa-na-slowacji>, zamieszczony 15 XI 2019 r.
17. *Obrady grupy szkoleniowej NATO w Kopenhadze*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/obrad-y-grupy-szkoleniowej-nato-w-kopenhadze>, zamieszczony 15 III 2019 r. [współautor].
18. *Kongres Przyszłości Online – perspektywa Filii w Elku UWM*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/kongres-przyszlosci-online-perspektywa-filii-w-elku-umw>, zamieszczony 9 VI 2020 r.
19. *Pracownia e-learningowa Filii UWM w Elku otwiera podwoje*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/pracownia-e-learningowa-filii-uwm-w-elku-otwiera-podwoje>, zamieszczony 24 VIII 2020 r.
20. *Pracownik Filii doktorem honoris causa uczelni zagranicznej*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/pracownik-filii-doktorem-honoris-causa-uczelni-zagranicznej>, zamieszczony 17 VI 2020 r.
21. *Pracownik Filii doktorem habilitowanym*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/pracownik-filii-doktorem-habilitowanym>, zamieszczony 3 VII 2020 r.
22. *Bonus rekrutacyjny Filii UWM w Elku – przepustka do życia zdalnego*, <http://www.uwm.edu.pl/elk/aktualnosci/bonus-rekrutacyjny-filii-uwm-w-elku-przepustka-do-zycia-zdalnego>, zamieszczony 12 VIII 2020 r.

BIBLIOGRAFIA

- Guzewicz W., *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.
- Guzewicz W., *Jak zostać profesorem?*, „Elk i my” 18(2013), nr 4(145), s. 15.
- Guzewicz W., *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Elk 2018.
- Guzewicz W., *Moja Szkoła*, w: *Dzieje Liceum Ogólnokształcącego im. Szymona Konarskiego w Sejnach*, pod red. A. Matusiewicza, J. Olsztyn, Sejny 2014, s. 266–267.
- Guzewicz W., *Organizacja, przewodniczenie oraz udział w sympozjach i konferencjach naukowych ks. Wojciecha Guzewicza w latach 2001–2016*, „Studia Elckie” 19(2017), nr 1, s. 91–101.
- Guzewicz W., *Parafia Mikaszówka (1907–2007)*, „Episteme” 61(2007).
- Guzewicz W., *Pośród rzeczy widzialnych i niewidzialnych. 50 tekstów o sprawach boskich i ludzkich*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2018.
- Guzewicz W., *Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989–2009)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012.
- Guzewicz W., *Ruch katolicko-społeczny na terenie diecezji łomżyńskiej w okresie XX-lecia międzywojennego*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2006.
- Guzewicz W., *Służąc Bogu i ludziom*, t. I, Wyd. Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, Gdynia 2019.
- Guzewicz W., *Sprawozdanie z działalności redaktora naczelnego „Studiów Elckich” – ks. prof. dr. hab. Wojciecha Guzewicza za lata 2006–2009*, „Studia Elckie” 12(2010), s. 435–437.
- Guzewicz W., *Wkład duchowieństwa diecezji elckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część I: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.
- Guzewicz W., *Wykaz publikacji ks. prof. dra hab. Wojciecha Guzewicza za lata 1993–2012*, „Studia Elckie” 15(2013), nr 3, s. 419–444.
- Guzewicz W., *Wykaz publikacji ks. prof. dra hab. Wojciecha Guzewicza za lata 2013–2017*, „Studia Elckie” 21(2019), nr 1, s. 119–132.
- Schematyzm diecezji elckiej 2012*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012.
- Sieńkowski M., *Bibliografia czasopisma naukowego diecezji elckiej „Studia Elckie” 1999–2018: artykuły naukowe*, „Studia Elckie” 21(2019), nr 1, s. 133–163.

BIBLIOGRAPHY OF THE LITERATURE OF THE CLERGY OF THE ELK DIOCESE
IN 1992–2020 (PRIEST WOJCIECH GUZEWICZ)

SUMMARY

The article presents the literary output of Fr. Wojciech Guzewicz, representing three scientific disciplines: history, media and social communication, administration. The bibliography covers the years 1992–2020.

KEY WORDS: bibliography, Wojciech Guzewicz, history, media and social communication, administration

RECENZJE / REVIEWS**WOJCIECH GUZEWICZ****Z. CHMIELEWSKI, *PARAFIA RZYMSKOKATOLICKA
ŚW. JÓZEFA W WĘGIELSZTYNIE (1962–2019),
WYDAWNICTWO DIECEZJALNE ADALBERTINUM,
WĘGIELSZYN 2020, SS. 115***

W diecezji ełckiej istnieje 151 parafii, ale tylko kilka z nich ma swoje odrębne opracowania w postaci monografii naukowych. Są to parafie w Mikaszówce¹, Cichym², Rożyńsku Wielkim³, Skarżynie⁴ oraz Rygałowce⁵. Powstało też kilka-kilkanaście przyczynków do dziejów parafii, zamieszczonych w artykułach naukowych bądź też w publikacjach okolicznościowych. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć opracowania na temat parafii w Mikaszówce, Berżnikach, Sejnach, trzech parafii w Olecku i katedry w Ełku – autorstwa ks. Wojciecha Guzewicza⁶, parafii w Starych Juchach – ks. Tadeusza Białousa⁷, parafii pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty – red. zbiorowej, w tym ks. Tadeusza Białousa⁸,

Ks. Wojciech Guzewicz – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Ełku, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>, e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

¹ W. Guzewicz, *Parafia Mikaszówka 1907–2007*, „Episteme” 61(2007), ss. 224.

² W. Guzewicz, *Parafia Cichy 1952–2009*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2010, ss. 256.

³ W. Guzewicz, *Parafia Rożyńsk Wielki 1958/1982–2008*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2008, ss. 224.

⁴ W. Guzewicz, *Historia parafii i kościoła w Skarżynie*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2014, ss. 228.

⁵ T. Białous, *Rygałówka. Przeszłość parafii i okolic*, Wydawnictwo Towarzystwo Miłośników Rajgrodu, Rajgród 2014, ss. 316.

⁶ Zob. W. Guzewicz, *Ocalić od zapomnienia: Parafia Rożyńsk Wielki*, Wydawnictwo Wojciech Guzewicz, Ełk–Rożyńsk Wielki 2006, ss. 32; tenże, *Zarys dziejów parafii rzymskokatolickich w Olecku*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, pod red. W. Krajewskiego, W. Guzewicza, „Episteme” 36(2004), s. 143–176; tenże, *Dzieje, rola i zadania kościoła katedralnego w diecezji ełckiej w latach 1992–2007*, „Studia Ełckie” 11(2009), s. 355–361; tenże, *Sejneński ośrodek kościelny (wybrane zagadnienia)*, „Civitas et Lex” 3(2016), nr 2(10), s. 87–98; tenże, *Berżniki jako ośrodek kościelny na Sejneńszczyźnie (zagadnienia wybrane)*, „Civitas et Lex” 6(2019), nr 1(21), s. 71–83; *Topografia Mikaszówki i okolic*, w: *Parafia pw. św. Marii Magdaleny w Mikaszówce*, pod red. W. Kobusa, Wrocław 2020, s. 1–12.

⁷ T. Białous, *Stare Juchy. Parafia katolicka w Starych Juchach*, w: *Ksiądz Karol Fox – kapłan trudnych czasów*, pod red. R. Skawińskiego, Wydawnictwo Libra Print, Stare Juchy 2013, s. 77–95.

⁸ *Pod płaszczykiem Maryi Matki Bolesnej. 20 lat parafii pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty w Ełku*, Ełk 2011, ss. 80 [praca zbiorowa].

parafii pw. NMP w Olecku – ks. Czesława Dadury⁹, parafii pw. św. Aleksandra w Suwałkach – red. Jana Bacewicza¹⁰, i parafii w Skarżynie – ks. Ryszarda Sawickiego¹¹.

Z wielką radością należy zatem przyjąć opublikowanie przez Diecezjalne Wydawnictwo Adalbertinum książki ks. dr. Zbigniewa Chmielewskiego pt. *Parafia rzymskokatolicka św. Józefa w Węgielsztynie (1962–2019)*. Wzbogaca ona bowiem nie tylko naszą wiedzę, ale przyczynia się do ubogacenia historiografii diecezji ełckiej w zakresie opisywania i przedstawiania parafii. Praca jest bardzo spójna i przejrzysta. Czytelnik postronny pozyska nie tylko wiedzę szczegółową o rzeczach, ludziach i zdarzeniach określonego miejsca i czasu, ale nierzadko inspirację do refleksji nad losami małych społeczności lokalnych. Może nawet dozna wzruszenia, jeśli sam wywodzi się z podobnych przestrzeni geograficznych i duchowych. Jeszcze inne bogactwo uczuć i wrażeń towarzyszy zapewne lekturze ludzi zakorzenionych w przedstawionej wspólnotce, z niej czerpiących życiodajny pokarm dla swego rozwoju.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia oraz aneksów. Tematyka poszczególnych części w sposób naturalny odzwierciedla porządek, w jakim można relacjonować losy parafii – to geneza i powstanie parafii, duchowieństwo i wierni, kościół, kaplice i cmentarze oraz życie religijne. Tak rozpracowany temat to przykład bardzo rzetelnej roboty. Autor zdołał dotrzeć do wielu unikatowych dokumentów i fotografii. Oprócz kapłanów, którzy pełnili wieloletnią posługę i na zawsze zapisali się w pamięci mieszkańców, przypominał wszystkich tych, którzy chociaż przez krótki czas odbywali posługę czy to kapłańską, czy jako osoby świeckie w parafii.

Obok ukazania walorów książki zadaniem recenzji jest przedstawienie także słabszej strony omawianego dzieła. Jest to potrzebne chociażby w celu udoskonalenia warsztatu naukowego autora, ale nie tylko. Uruchomienie dyskusji nad pewnymi kwestiami i wymiana argumentów przybliży nas do prawdy, a być może natchną do podjęcia kolejnych działań i wyznaczą nowe obszary badawcze. Skoncentruję się tylko na kilku zagadnieniach. Omawiając we wstępie bazę źródłową, autor oznajmił, iż „książkę oparto na źródłach archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Diecezjalnym w Ełku oraz Archiwum Parafialnym w Węgielsztynie” (s. 9). Tymczasem w wykazie bibliograficznym, umieszczonym na końcu książki, trudno odnaleźć choćby jeden poszyt (księgę, teczkę) z tego pierwszego archiwum (właściwie są to dwa archiwa: jedno znajduje się w kancelarii kurii biskupiej – tutaj umieszcza się akta bieżące parafii od 1992 r., i drugie – w podziemiach kurialnych – gdzie zgromadzono akta dotyczące parafii sprzed 1992 r.). Co więcej, w pracy zaznaczono przeszło 350 przypisów, ale i tam nie ma powoływania się na materiały pochodzące z Archiwum Diecezjalnego

⁹ Cz. Dadura, *Z dziejów parafii pw. NMP Królowej Polski w Olecku (1987–2008)*, Olecko 2009, ss. 128.

¹⁰ *Na początku był kościół. 285 lat parafii św. Aleksandra*, pod red. J. Bacewicza, Suwałki 1995, ss. 107.

¹¹ R. Sawicki, *Dzieje wsi i parafii Skarżyn. Monografia historyczno-pastoralna*, „Znad Pisy. Wydawnictwo poświęcone ziemi piskiej” 15(2006), s. 52–77.

w Elku. Piszę to, aby zachęcić autora do rzeczywistej kwerendy w archiwum diecezjalnym. Odnajdzie tam m.in. wiele ciekawych dokumentów nt. konfliktów narodowościowych i wyznaniowych w parafii, postrzegania pracy duchownych z Węgielsztyna przez władze diecezjalne oraz trudności duszpasterskich, z jakimi borykali się kolejni pasterze parafii. Podobnie zachęcam autora do kwerendy w białostockim i warszawskim archiwum IPN. Tam z kolei autor znajdzie sporo danych na temat inwigilacji Kościoła i duchownych pracujących w parafii w Węgielsztynie, w tym ks. Włodzimierza Boziuka. W kontekście omawiania bibliografii interesujące byłoby także odpowiedzenie na pytanie, czy autor skorzystał, a jeśli tak, to w jakim stopniu, z pracy magisterskiej p. E. Fiedczak pt. *Historia katolickiej parafii pw. św. Józefa w Węgielsztynie (do 2005 r.)*, (obroniona w 2006 r. na UWM w Olsztynie)? I może jeszcze jedna uwaga z zakresu metodologii. Rozdział drugi został zatytułowany – *Parafia, duchowieństwo i wierni*. Z uwagi na to, iż cała książka dotyczy dziejów parafii (nie tylko drugi rozdział) i że w pozostałych częściach nie używa się tego słowa, proponowałbym, by ten rozdział krótko zatytułować – *Duchowieństwo i wierni*.

Reasumując: wydaje się, że każdego człowieka związanego z Kościołem i naszym regionem poruszy lektura tej pracy. Powinna trafić też do szkolnych i parafialnych bibliotek Mazur, a także na półki miłośników i badaczy lokalnych dziejów i tutejszej kultury.

RECENZJE / REVIEWS**WOJCIECH GUZEWICZ**

**O. ROLAND PREJS OFM CAP.,
ADMINISTRACJA DIECEZJALNA W KRÓLESTWIE
POLSKIM W LATACH 1864–1918.
STUDIUM PROZOPOGRAFICZNE,
WYDAWNICTWO KUL, LUBLIN 2012, SS. 404**

O. Roland Prejs OFM Cap. należy do lubelskiej szkoły historyków kościelnych zgrupowanych wokół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych naukowców, jeśli chodzi o prace na temat zakonu franciszkańskiego w Polsce, ale nie tylko. Książką pt. *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Studium prozopograficzne* pozwala nam poznać zagadnienie administracji kościelnej pod zaborem rosyjskim w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Praca ta ma niewątpliwie wiele zalet. Wśród nich należy wymienić m.in. elegancką strukturę, wyczerpującą bazę źródłową oraz bogactwo metod.

Konstrukcja pracy jest przede wszystkim logiczna (złożona z części wewnętrznie ze sobą powiązanych) i kompletna (zawiera w sobie to i tylko to, co należy do podejmowanego problemu). Ma też charakter postępujący, czyli prowadzi do jasno sprecyzowanego celu – ukazania zagadnienia i rozwiązania problemu. Składa się z pięciu rozdziałów, rozbudowanego wstępu i zakończenia oraz bibliografii. W pierwszym rozdziale – wprowadzającym – autor omówił warunki, w jakich działał Kościół w Królestwie Polskim, poświęcił nieco uwagi konkordatowi z 1847 r. oraz wydarzeniom politycznym, które w taki czy inny sposób wpłynęły na funkcjonowanie Kościoła rzymskokatolickiego. W drugim rozdziale określił, kto i w jakich latach pełnił w poszczególnych diecezjach funkcje biskupów, administratorów diecezji, surogatów, oficjałów i regensów konsystorza oraz jak się dokonywał dobór na te stanowiska. Rozdział ten jest więc wyszczególnieniem osób, które stanowiły o sile i oddziaływaniu duchowieństwa. W trzecim rozdziale autor scharakteryzował osoby stojące na czele poszczególnych diecezji i głównych ich organów. Dużym walorem tej części pracy jest pokazanie typowych dróg karier kościelnych – o ile to określenie jest w ogóle właściwe. W czwartym rozdziale autor przedstawił realizację zadań kościelnych przez poszczególne osoby z kierowniczego kręgu diecezji oraz spróbował ukazać ich wkład z życie Kościoła

na poziomie diecezjalnym i międzydiecezjalnym. Ta część pozostawia największy niedosyt: autor z konieczności musiał iść w kierunku syntezy, by nie zagubić się w mnóstwie szczegółów, z drugiej jednak strony brak wyraźnej egzemplifikacji pozbawił pracę w tym punkcie przedstawienia całej palety ludzkich zachowań i postaw, a zwłaszcza ukazania ich ewolucji. W piątym rozdziale autor zajął się formacją duchowieństwa. W pewnym sensie pomysł na ten rozdział wynikał ze źródeł pozyskanych podczas kwerendy, chociaż nie tylko. Należy pamiętać jeszcze i o tym, że biskupi, administratorzy diecezji czy odpowiedzialni za diecezję, nie mogąc gdzie indziej przejawiać aktywności z powodu represji i ograniczeń carskich, większość wysiłku kierowali na dobre uformowanie duchowieństwa, licząc zupełnie słusznie, że dobrze przygotowani i odpowiedzialni duszpasterze w parafiach zrobią najwięcej dobrego.

Książka oparta jest głównie na źródłach drukowanych, w tym diecezjalnych schematyzmach (urzędowe spisy duchowieństwa) i czasopismach urzędowych (te były wydawane na opisywanych terenach pod panowaniem carskim dopiero po 1905 r.), a także listach i dokumentach urzędowych oraz pamiętnikach, wspomnieniach, relacjach. Z archiwów diecezjalnych w Lublinie, Kielcach, Łomży, Płocku, Sandomierzu i Włocławku autor zaczerpnął informacje na temat ustroju poszczególnych organów diecezjalnych i samych diecezji oraz osób współtworzących owe instytucje. Ponadto w swojej pracy wykorzystał 440 opracowań. Stosunkowo dobra, choć niewielka kwerenda archiwalna, dołączony do tego liczny zespół źródeł drukowanych i stosunkowo mocny zestaw literatury pomocniczej upoważniają do podkreślenia rzetelności naukowej o. Rolanda Prejsa.

W pracy odnaleźć można także całe bogactwo metod: metodę syntetyczną (czasami przechodzi ona w „syntezę syntez”, gdy materiały do pracy autor pozyskiwał z opracowań będącymi już syntezami), metodę egzemplifikację (obraz ogólny autor starał się ożywić opisując konkretne fakty, które służyły następnie za przykład pewnych postaw i zachowań bardziej powszechnych) oraz metodę statystyczną (wyrażającą się najczęściej w licznych tabelach; wszystkich tabel jest w pracy 45). To wszystko świadczy o dobrym warsztacie naukowym (metodologii) o. Rolanda Prejsa.

Oprócz przedstawienia mocnych stron pracy recenzja ma za zadanie także uruchomić dyskusję nad kwestiami, które wydają się być niejasno sformułowane bądź wymagają doprecyzowania. Do takich zagadnień należy niewątpliwie kwestia nazwy diecezji z siedzibą w Sejnach. Na określenie diecezji w Sejnach o. Roland Prejs przyjął kilka terminów: „diecezja augustowska czyli sejneńska”, „diecezja sejneńska czyli augustowska”, „diecezja augustowska” oraz „diecezja sejneńska” (najczęściej używana przez autora). Trudności z opowiedzeniem się za którąkolwiek nazwą wynikają głównie z niejednoznaczności źródeł oraz z faktu, że w czasie funkcjonowania diecezji istniało także kilka określeń.

Tymczasem w sporze o nazwę diecezji należy przyjąć za źródła podstawowe dokumenty papieskie, zawarte w „Bularium Romanum” i oficjalnych drukach źródłowych. Dopiero dalszym ich uzupełnieniem stają się akta wytworzone przez konsystorz biskupa i gubernatora na przestrzeni istnienia diecezji, źródła drukowane z XIX i XX w. oraz literatura przedmiotu. Dogłębna analiza i ocena

jednych i drugich materiałów pozwoliła na skonstatowanie tezy o prawdziwości określenia „diecezja sejneńska czyli augustowska” i tym samym odrzucenie innych terminów na określenie diecezji w Sejnach.

Za stanowiskiem tym przemawiają głównie dwa dokumenty papieskie: bulla erekcyjna – „*Ex imposita nobis*” oraz bulla przenosząca stolicę diecezji z Sejn do Suwałk – „*Sedium episcopatum translationes*”. Zarówno w jednym, jak i w drugim dokumencie papież na określenie diecezji używa sformułowania „diecezja sejneńska czyli augustowska”. Wprawdzie obok tej nazwy pojawiają się inne terminy: „biskup sejneński czyli augustowski”, „biskup augustowski czyli sejneński”, „diecezja suwalska czyli augustowska”, ale nie mają one bezpośredniego odniesienia do diecezji, jej struktur i granic. Warto też podkreślić, iż w obu dokumentach nigdzie nie pada określenie „diecezja augustowska czyli sejneńska”, „diecezja augustowska” czy też „diecezja sejneńska”.

Chociaż te ostatnie określenia nie występują w dokumentach papieskich, to były one stosowane powszechnie zarówno przez władze diecezjalne, jak i gubernatorskie, zwłaszcza w latach 1818–1866, tj. w okresie, kiedy diecezja wpisana była w obręb guberni augustowskiej. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, iż władze rosyjskie chętniej używały tego określenia aniżeli innych, np. „diecezja sejneńska” czy „diecezja sejneńska czyli augustowska”. Wydaje się, że czyniły tak z jednego powodu. Chciały w ten sposób wyartykułować na pierwszym planie gubernię, siedzibę władz państwowych. Warto jednak zauważyć, iż z chwilą reorganizacji struktur administracji państwowej i powstania w miejsce guberni augustowskiej dwóch innych guberni określenia „diecezja augustowska” i „diecezja augustowska czyli sejneńska” powoli wychodziły z użytku.

Zupełnie odmiennie przedstawiała się sprawa z nazwą „diecezja sejneńska”. Ta powstała na gruzach nazwy „diecezja augustowska czyli sejneńska” oraz „diecezja augustowska” i funkcjonowała przede wszystkim w drugiej połowie XIX w. oraz na początku XX w. Podkreśla ona głównie Sejny jako miasto-centrum władz kościelnych. Nazwa ta nie miała jednak głębszego umocowania w dokumentach Stolicy Apostolskiej. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku nazwy „diecezja augustowska czyli sejneńska” i „diecezja augustowska”, dowody na używanie tej nazwy odnaleźć możemy wyłącznie w aktach wytworzonym przez kancelarię biskupa diecezji i gubernatora.

Książka o. Rolanda Prejsa odznacza się kreatywnością i pomysłowością metodologiczną. Nie jest łatwo na niespełna 400 stronach dysertacji ująć poprawnie powstawanie dużej i skomplikowanej kwestii administracji kościelnej w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Autor nie mógł praktycznie skorzystać z wypracowanych wzorców ani upowszechnionej metodologii, dlatego w wielu przypadkach musiał opierać się na osobistej inwencji oraz intuicji. Wziąwszy pod uwagę te wszystkie okoliczności, należy docenić wkład o. Rolanda Prejsa w rozwój badań nad losami Kościoła katolickiego pod zaborem rosyjskim.

Zasady przyjęcia tekstów do druku w czasopiśmie „Civitas et Lex”

1. Prace złożone do Redakcji „Civitas et Lex” nie mogą być wcześniej nigdzie publikowane ani być w tym samym czasie złożone w redakcjach innych wydawnictw.

2. Przed zgłoszeniem artykułu autor powinien upewnić się:

- czy jego praca jest oryginalna?
- czy tytuł pracy odpowiada jej treści?
- czy przedmiot badań i przyczyny ich podjęcia są poprawnie sformułowane?
- czy założenia sformułowane w celu pracy zostały zrealizowane?
- czy prezentowane wyniki są nowe?
- czy język i styl pracy są poprawne?
- czy dobór literatury i źródeł jest wystarczający i adekwatny do problematyki pracy?
- czy wnioski są poprawne i znajdują uzasadnienie w treści i wynikach pracy?
- czy streszczenie jest zredagowane poprawnie?

3. Dostarczone teksty powinny być napisane za pomocą MS Word; sformatowane przy użyciu czcionki Times 12; formatowanie tekstu należy ograniczyć do minimum: wcięcia akapitowe, środkowanie, kursywa.

4. Jeżeli tekst zawiera nietypowe fonty (np. znaki hebrajskie, cyrylicę, grekę, znaki logiczne, matematyczne lub fonetyczne), które nie występują w standardowej instalacji edytora lub środowiska Windows, należy je dołączyć w oddzielnym pliku.

5. Objętość artykułu powinna mieścić się w granicach 25–40 tys. znaków graficznych (ze spacjami i przypisami łącznie).

6. Przypisy należy sporządzić według zasad podanych w załączniku (patrz załącznik „Podstawowe reguły dotyczące przypisów” na stronie internetowej pisma).

7. Do tekstu należy dołączyć angielskie tłumaczenie tytułu, podtytułu, słów kluczowych i streszczenia (ok. 150 słów).

8. Informacje o autorach powinny zawierać następujące dane: imię i nazwisko, stopień i tytuł naukowy, stanowisko, miejsce pracy (Katedra, Instytut, Uczelnia) wraz z dokładnym adresem do korespondencji.

9. Materiały do kolejnych numerów czasopisma przyjmują redaktorzy poszczególnych działów.

Zasady etyczne – zapora „ghostwriting”

1. Jednym z najważniejszych dowodów etycznej postawy autorów prac zgłaszanych do kwartalnika „Civitas et Lex” jest jawność informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania ich artykułów (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.), co jest przejawem nie tylko dobrych obyczajów, ale także społecznej odpowiedzialności.

2. Redakcja zobowiązuje autorów do (a) ujawnienia wkładu osób drugih w powstanie ich pracy – łącznie z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu tekstów, a także do (b) podania informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („*financial disclosure*”). W przypadku, gdy autorzy nie uczynili tego samodzielnie w swojej pracy, prosimy o wypełnienie i przesłanie, drogą e-mailową w formacie PDF lub listownie na adres Redakcji następującego oświadczenia: „Oświadczenie Autora pracy” (patrz niżej), którego treść zostanie opublikowana wraz z artykułem.

3. Wszelkie wykryte przypadki „ghostwritingu” i „guest authorshipu” będą demaskowane i dokumentowane, łącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

4. Plik: „Oświadczenie Autora pracy” do pobrania na stronie internetowej pisma.

Zasady recenzowania artykułów naukowych

1. Autorzy, przysyłając artykuł do publikacji w „Civitas et Lex”, wyrażają zgodę na proces recenzji.

2. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (zob. „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce”, Warszawa 2011).

3. Nadesłane artykuły, o ile spełniają wymogi formalne (zob. „Przygotowanie tekstu” oraz „Podstawowe reguły dotyczące przypisów”), są kierowane do dwóch recenzji: ich pozytywny wynik kwalifikuje pracę do druku, negatywny – skutkuje odmową publikacji. W przypadku, gdy tylko jedna z recenzji jest pozytywna, powoływany jest trzeci recenzent, którego ocena rozstrzyga o możliwości publikacji recenzowanego tekstu. Ostateczną decyzję o druku podejmuje Redaktor Naczelny na podstawie dwóch pozytywnych recenzji danego artykułu.

4. Recenzenci współpracujący z Redakcją to osoby o wysokich kompetencjach naukowych, legitymujące się stopniem doktora habilitowanego (lub doktora w przypadku afiliacji zagranicznej w kraju, w którym nie ma habilitacji). W przypadku tekstów napisanych w językach konferencyjnych co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.

5. Redakcja przyjmuje model, w którym autor(zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review process*”). Dlatego też nie wymaga się od recenzentów i autorów pisemnej „Deklaracji o braku konfliktu interesów” między nimi. Redakcja przyjmuje zasadę, zgodnie z którą recenzenci i autorzy artykułów nie powinni być afiliowani do tej samej uczelni.

6. Recenzja ma formę pisemną i zawiera jednoznaczny wniosek co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia. (Plik „Recenzja artykułu zgłoszonego do Civitas et Lex” do pobrania na stronie internetowej pisma). Redakcja dysponuje formularzami recenzji w języku polskim, angielskim i włoskim.

7. Recenzentom nie wolno wykorzystywać wiedzy na temat pracy przed jej publikacją.

8. Autor jest informowany o wyniku dokonanej recenzji, następnie ustosunkowuje się do zawartych w niej uwag.

9. Nazwiska recenzentów poszczególnych artykułów nie są ujawniane. Redakcja podaje do publicznej wiadomości ogólną listę recenzentów współpracujących w danym roku: (a) na stronie internetowej czasopisma oraz (b) w każdym czwartym numerze kwartalnika.